-- Вітрила романтики --

Володимир БАБУЛА

Сигнали з Всесвіту

Том I

Вітрила романтики

Володимир БАБУЛА

СИГНАЛИ З ВСЕСВІТУ

Книга перша

СИГНАЛИ
З ВСЕСВІТУ

Науково-фантастичний роман

Аргонавти Всесвіту

2017

БАБУЛА Володимир. Сигнали з Всесвіту: Науково-фантастичний роман. – Б. м.: Аргонавти Всесвіту, 2017. – 248 с. – (Вітрила романтики).

До книги увійшла перша частина трилогії Володимира Бабули «Сигнали з Всесвіту».

…Працівники місячної обсерваторії випадково фіксують таємничі радіосигнали, що надходять від зірки Проксима Центавра. Сигнали з Всесвіту виявляються штучного походження. З метою налагодження контакту із космічними братами до тризір'я Центавра вирушає на кораблі «Промінь» міжзоряна експедиція…

Переклад з чеської
Миколи Дашкієва та Музи Соучек

Обкладинка та ілюстрації
Франтішека Шкоди

Друкується за виданням:

Володимир Бабула. Сигнали з Всесвіту. Пульс Всесвіту. – К.: Дніпро, 1968

© Бабула В., текст, 1955.
© Дашкієв М., Соучек М., переклад, 1959.
© Шкода Ф., обкладинка, ілюстрації, 1954, 1956.
© Геник В., підготовка тексту, редагування, 2017.
© Аргонавти Всесвіту, оформлення, 2017.

Своїм дітям Митькові, Аленці, Томашеві та всім іншим мандрівникам у третє тисячоліття від щирого серця присвячує

АВТОР

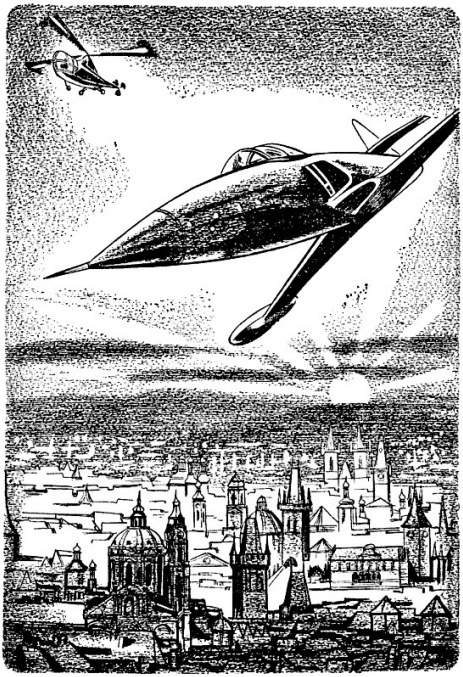

Частина перша

ПРОБУДЖЕННЯ

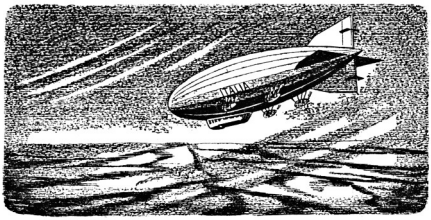

Розділ I

СИН ПІВНОЧІ

Кабіна міжпланетного корабля, освітлювана тільки м'яким спокійним сяйвом Землі, тоне в сутінках.

Чоловік сидить у кріслі біля круглого вікна і не може відірвати очей від незвичайної картини. Його мрійний погляд блукає по величезній кулі, що пливе кудись в одвічній темряві.

Людина зі своїми радощами і турботами, людство, захоплене величною боротьбою з природою, міста і ліси, моря і суходоли – все це за кілька годин космічного польоту злилось у єдине поняття: планета Земля. Зараз вона висить нерухомо серед незліченних зірок, а її поверхня видається мертвою, ніби на ній погасло все життя.

Плечі чоловіка раптом пересмикнулись; він наче скинув з себе важку півдрімоту, одвернувся від вікна і прошепотів у присмерк кабіни:

– Аленко, ви спите?

– Ні, Северсоне. Уже з годину як прокинулась, але не хотіла вас турбувати... Ви, мабуть, поринули в спогади, і тепер вам сумно, правда? – дівчина з великими чорними очима трохи нахилилась уперед. На її обличчя з вікна впало сріблясте сяйво.

– Те, що я зараз відчуваю, Аленко, не можна назвати сумом. Розумієте... – Северсон з великим зусиллям підшукував потрібні слова. – Розумієте, тут людина... як ангел з величезними крилами. Пливе у безмежному просторі і з зоряної високості оглядає континенти. Це таке дивне відчуття... Погляньте-но на цей величезний глобус! Скільки ми, люди, на ньому вже пережили! Скільки міг би розповісти навіть я один... Там буяє й вирує життя; мені здається, ніби аж сюди сягає гудіння могутньої енергії, яка

покірно служить людині. А що таке, зрештою, сама людина? Маленька мурашка, коли поглянути здалеку; вона разом зі своїми найбільшими справами – ніщо!.. А втім... – Северсон збентежено посміхнувся. – Я так розбалакався, що аж сам дивуюсь. Ще стану філософом чи поетом.

– А чом би й ні? В Космосі у людини справді немовби виростають крила. Але дуже прошу, не будьте песимістом і не порівнюйте людей з мурашками. Безсилий лише той, хто втратив віру в себе, а малий той, хто прагне тільки дрібної мети. А наша мета така велична! Ми вміємо мріяти і спроможні перетворити мрії на дійсність... – Алена схилилась до вікна. – Подивіться уважно на Землю... Якого кольору узбережжя Африки?.. Зеленого! Хіба це не прекрасний доказ могутності людини?! Ще десять років тому ми побачили б там світло-жовту пляму, яка називалась пустелею Сахарою... Або Арктика... Тоді, коли ви з Амундсеном завойовували Північний полюс, крига запинала все Заполяр'я від Азії до Америки. А тепер – лишився тільки білий острівець навколо полюса... – дівчина раптом затнулась. – Пробачте, я так багато говорю.

Северсон гірко посміхнувся:

– Ви боїтесь, що розмова про Арктику нагадає мені минуле? Ні, не турбуйтесь. Я не дитина, щоб зі мною так панькатись... – він зручніше вмостився в кріслі, погладив рукою підборіддя, ніби перевіряючи, чи добре поголений. – Ми з вами знайомі вже досить давно, але що ви про мене знаєте? Нічого. «Для вас моє минуле огорнуте імлою», – як сказав би поет.

– Це не зовсім так, – загадково посміхнулась Алена. – Дещо про вас я все-таки знаю. Хочете мене проекзаменувати?

– Хороша, люба ученице, в такому разі розкажіть щось про Северсона. Але дуже прошу – з часів його першого життя, коли він ще мав своє справжнє ім'я.

– Прошу, товаришу вчитель. Северсон народився тисяча вісімсот дев'яносто другого року в Норвегії. Там дуже красиво: крізь серпанок туманів проступають вершини Хагенфілду, де, за переказами древніх вікінгів, жили боги вітрів і бур.

Коли Северсон став юнаком, батьки послали його вчитись до Англії. В ті часи далеко по світу рознеслася слава великого мандрівника Руаля Амундсена. Молодий Лайф – так звали

Северсона – з величезним інтересом стежив за його експедиціями. Людина безмежної відваги, з рішучим цільним характером і благородним серцем, Амундсен був для нього взірцем в усьому.

Коли Северсон повернувся з Англії, йому пощастило вперше побачити Амундсена. Великий Орел Півночі саме прибув на батьківщину як безсмертний переможець Південного полюса... Чи я не помиляюсь, Северсоне?

– Дивлюсь я на вас, Аленко, і не вірю власним вухам. Звідки ви все це знаєте?

– Постривайте, товаришу вчитель, я ще не закінчила, – засміялась Алена. – Невдовзі після цього Северсон познайомився з Амундсеном особисто. Якби я була письменницею, то описала б вам і обличчя Амундсена. Воно було обпалене полярними вітрами, гостро й чітко окреслене. Амундсен умів надихнути соратників на великі подвиги, а в нещасті – кожного підбадьорити...

– То за хвилину ви, мабуть, розповідатимете й про мої колишні думки?.. Чи ви спіритка, чи, може, жили також в ті часи і прокинулись разом зі мною через сто років?

– Ні те, ні друге, Северсоне. Хіба це так важко – зайти до університетської бібліотеки і переглянути літературу про Амундсена? Її там чимало, і майже в кожній книзі говориться і про вас, про вашу участь у його славнозвісних подвигах. Там прочитала я й про те, як ви полетіли рятувати Нобіле. А от про кінець цього польоту не написано ніде ані слова. Поки що це відомо тільки вам, Северсоне...

Алена зняла з голови захисний шолом астронавта, поклала його собі на коліна:

– Знаю, що це – проти інструкції, але він мені набрид! – сказала вона, ніби виправдуючись. – На цьому відрізку траєкторії можна не боятись різкої зміни курсу нашої ракети, я літаю тут не вперше... Не гнівайтесь, що я нагадала вам сумне минуле. Краще поговоримо про щось інше.

– Ні, ні, Аленко, я вже давно хотів вам розповісти все... Справді, я зустрівся з Амундсеном і з часом став його соратником. Але про це – іншим разом. Я почну з того періоду, коли після першої світової війни до нас пристав Ельворт, син американського мільйонера. Його привела до нашого товариства жадоба пригод, якими він хотів заглушити нудьгу свого пустопорожнього життя. А

тому що нам потрібні були гроші, – держава давала небагато, – ми й прийняли його в своє товариство.

Ельворт запропонував Амундсену вирушити до Північного полюса на дирижаблі. Я заперечував, бо не дуже вірив у переваги цього наповненого воднем мішка; нагадував про те, що серед торосів Півночі нема посадкових майданчиків; посилався на те, що для урагану дирижабль буде не більш як мильна бульбашка; наводив історію нещасного полярного дослідника Андре, який у тисяча вісімсот дев'яносто сьомому році пропав безвісти з своєю повітряною кулею. Але мені заперечували, що корабель з моторами – справа інша; що він може рухатись в заданому напрямку, та й обсяг нашого дирижабля в сто разів більший, аніж мала куля Андре.

Ельворт замовив дирижабль італійцю Нобіле – непоганому конструкторові, але надміру пихатій і честолюбній людині.

Вся Італія, а разом з нею й Нобіле були тоді пройняті гарячкою фашизму. Захоплені фашистськими ідеями, італійці наполягали, щоб побудований ними дирижабль ніс на собі їхній знак. Однак після тривалих, неприємних переговорів з Нобіле повітряний корабель було названо «Норвегія».

Нарешті, дирижабль стартував і дванадцятого травня тисяча дев'ятсот двадцять шостого року досяг полюса. Ми зробили над ним два кола, і екіпаж скинув униз прапори трьох народів: норвезький, італійський і американський. Італійські шовіністи відзначились і в цю урочисту мить: вони видобули з свого вантажу силу різноманітних прапорів, серед яких один був такий величезний, що його не змогли навіть як слід розгорнути і ледве просунули у вікно.

Після того як ми повернулися з подорожі, ті протиріччя, які виникли між Амундсеном і Нобіле на початку їхнього знайомства, ще більш загострилися. Нобіле зводив наклепи на Амундсена, де тільки міг. Усі досягнення він приписував лише собі.

Пізніше Нобіле вирішив організувати нову експедицію, але вже без Амундсена. Він побудував дирижабль «Італія» і двадцять третього травня тисяча дев'ятсот двадцять восьмого року вилетів з Кінгсбея до Північного полюса. «Італія» справді досягла мети, але по дорозі назад з нею трапилось нещастя. Дирижабль пропав безвісти.

Сотні радіостанцій і десятки тисяч радіолюбителів намагались піймати сигнали дирижабля. Нарешті надійшло перше повідомлення. Молодий російський радіолюбитель Шмідт в одному з глухих закутків СРСР почув сигнали: «Італія, Нобіле, Франц-Йосиф, SOS, SOS, SOS».

Радянський уряд одразу ж повідомив уряд Італії і з свого боку негайно почав готувати рятувальну експедицію.

Звістка про катастрофу схвилювала Амундсена. Він вмить забув про колишні суперечки та образи і вирішив допомогти Нобіле.

Амундсен звернувся по телеграфу до Ельворта з проханням допомогти йому, але американський мільйонер на цей раз не виявив бажання відкрити свій гаманець. Зате допоміг французький уряд, який дав Амундсену літак «Латам». Ми почали поспішно готуватись до вильоту.

Двічі ми відкладали старт через несприятливу погоду, а коли стало ясно, що на її покращання годі сподіватись, вирішили рискнути. Ми з власного досвіду знали, як живеться без допомоги серед вічної криги.

Непривітного, холодного дня вісімнадцятого червня тисяча дев'ятсот двадцять восьмого року ми стартували з Тромсе. На мене було покладено обов'язки спостерігача. Керував літаком Жульбауд, чудесний пілот. «Латам» був непоганий літак, і ми швидко просувались уперед. Узбережжя Норвегії скоро зникло з поля зору. І все б добре, але ми незабаром зайшли в непроникну, суцільну смугу туману, а радист Валетте доповів, що радіостанція не працює.

– Тоді – за компасом, увесь час на північ! – наказав Амундсен. Він сподівався знайти Нобіле десь за Шпіцбергеном.

Пілот Жульбауд повів літак усе вище й вище. Незабаром ми піднялись над туманною завісою. Невисоко з-над обрію до нас посміхнулось сонечко, розмальовуючи туман райдужними барвами. Всі зітхнули з полегшенням – тепер летіти буде краще.

– Ви вже не гніваєтесь на Нобіле? – запитав я Амундсена.

Він здивовано глянув на мене:

– Хіба я на нього коли-небудь гнівався?.. І взагалі, йдеться не про Нобіле. Треба подумати про життя людей.

Радист Валетте не витримав:

– І про наше також! Не знаю, як повівся б Нобіле, коли б ми опинилися на їхньому місці!

Я теж замислювався над цим питанням. Провокаційні вибрики Нобіле під час першої експедиції замалим не коштували всім життя. Так, незважаючи на те, що начальником був досвідчений Амундсен, Нобіле втручався не в свою справу, повсякчас ліз до приладів керування дирижаблем, двічі навіть мало не висипав нас на кригу. А після закінчення експедиції Нобіле поводився просто обурливо...

Від спогадів мене відірвало повідомлення Валетте. Радист нарешті відновив зв'язок і одержав зведення, що крига біля острова Ведмежого ненадійна.

Місце нашого старту, Тромсе, було на маленькому острівці крайнього північного узбережжя Норвегії, майже на сімдесятій паралелі, а острів Ведмежий ми мали пролетіти приблизно на півдорозі до Шпіцбергену.

– Мені здається, вітер односить нас на схід, – сказав Амундсен.

Я мовчки взяв секстант і спробував виміряти висоту сонця, щоб визначити наші координати. У літаку під час бовтанки, а тим більш у Заполяр'ї, де заломлення променів дуже велике, такі виміри не дають потрібної точності. Однак і при всьому цьому я переконався, що ми справді пройдемо на схід від острова Ведмежого.

Вислухавши мої міркування, Амундсен замислився.

– Прошу, зв'яжіться з Шпіцбергеном.

Але передавач знову відмовив.

– Це все через поспіх! – гнівався радист Валетте. – Я не мав часу навіть оглянути радіостанцію більш-менш уважно. Добре, хоч можемо приймати радіограми, бо інакше ми були б зовсім відрізані від світу.

Я несміливо запропонував повернутись, щоб відремонтувати передавач в Тромсе або встановити новий, – на це ми втратили б щонайбільше день. Однак Валетте рішуче заявив, що зуміє знайти й усунути пошкодження самотужки. Я й досі шкодую, що не зміг тоді умовити своїх друзів. Але тепер про це вже пізно говорити.

Отже, ми летіли далі. Хоч передавач усе ще мовчав, нам, здавалось, починало щастити. Перед Шпіцбергеном туман

розвіявся, і ми могли зорієнтуватись. Але незабаром нас знову оточила майже непроглядна імла. Припустив дощ, який поступово перетворився на хуртовину.

Торкнувши Жульбауда за плече, Амундсен показав йому рукою, що слід набирати висоту.

Літак піднімався важко. Вітер шпурляв його на всі боки, заліплював снігом. Жульбауд обернувся до Амундсена і крикнув:

– Починається обледеніння!.. Елерони вже ледве рухаються!

Я запропонував вилізти на крило і оббити кригу. Амундсен про це й слухати не хотів. Однак коли пілот вигукнув, що літак втрачає керування, я не послухався Амундсенової заборони і виліз на ліве крило.

Працювати в крижаному струмені повітря було дуже важко. Незграбні рукавиці заважали, їх довелось скинути. Не можна було гаяти ні хвилини.

Сяк-так тримаючись за троси-розтяжки, я просувався між крилами, збиваючи кригу з площин палицею. З цим я впорався досить швидко, потім перебрався на праве крило літака, позбивав кригу й там.

Жульбауд подав мені знак, що хоче перевірити, чи працюють елерони. Літак почав ритмічно гойдатися у повітрі; це означало, що мої зусилля не пропали марно.

Я обережно поповз назад до кабіни. Раптом літак рвучко гойднуло, і я втратив рівновагу. Закоцюбла рука, якою я тримався за розтяжку, зрадила мене. Одчайдушно чіпляючись за слизьку площину крила, я шукав якоїсь опори, але не знаходив і з’їжджав до краю. Якусь мить я висів у повітрі. А потім літак зник у мене з очей. Я падав.

Через кільканадцять секунд я влетів у щось м’яке, наче в перину, і, мабуть, на якийсь час знепритомнів. Мене врятував товстелезний шар снігу.

Коли я отямився, то зразу ж почав видиратися з замету. Багато зусиль доклав я на це, але все-таки вибрався.

Все довкола тонуло в білому тумані, крізь який не було видно нічого вже за кілька метрів.

Куди йти?.. Що робити?.. Літак обов’язково повернеться, але мене все одно не побачать, та й приземлитися вони не зможуть.

Не лишалось нічого іншого, як вирушити в безнадійну подорож мертвою крижаною пустелею. Сидіти на одному місці означало замерзнути.

Раптом здалеку долинув гуркіт літака. Звук мотора то посилювався, то затихав.

Я вирушив у напрямку рятівного гуркоту. Шлях мені перетинали тисячі перепон, але жадоба життя гнала мене все вперед і вперед. Я обходив величезні тороси і стрибав через розколини в кризі, доки дійшов до смуги чистого моря. Зопалу я стрибнув у воду й поплив. На щастя, незабаром переді мною з туману виринули скелі.

З води я таки виліз, але йти далі вже не було сили. А мокрий одяг на мені вмить перетворився на крижаний панцер.

«Відпочити!.. Трошечки відпочити!» – благало все моє тіло.

Недалеко від себе я помітив щось схоже на невелику печеру, утворену нагромадженням криги.

«Там можна сховатись від вітру й трошки зігрітись...» – промайнула в моїй голові підступна думка.

Я заліз у печеру. Сів. Мені було так затишно.

«Ні в якому разі не спати!.. Спати не можна!» – наказував я сам собі і, щоб не заснути, рахував уголос. Пригадую, я нарахував майже до тисячі. Потім мене почала долати солодка втома. Завивання вітру поступово перетворювалось на райську музику, що дедалі більше нагадувала мені гуркіт мотора. Мені снилось, що я знову сиджу поруч Амундсена.

Гуркіт «Латама» безперервно лунав у мене в вухах, а я спокійно засинав. І всі ці роки я справді спав спокійно...

Северсон замовк. Запала тиша.

Та ось у кабіні спалахнула червона застережна лампочка, глухо застугоніли ракетні двигуни. Космічний корабель ішов на посадку.

Северсон не помічав цього, поринувши у спогади. На нього занепокоєно, стривожено дивились великі чорні очі дівчини.

...Хто ж були оті двоє?.. Куди прямували?.. Яким чином соратник Амундсена, проспавши десятки років у кризі Арктики, знову повернувся до життя?

Щоб відповісти на всі ці запитання, нам доведеться повернутись на кілька місяців назад і почати свою розповідь із знаменного засідання, яке відбулось у Всесвітній Академії наук.

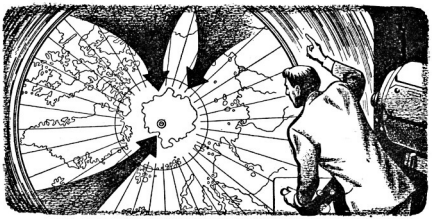

Розділ II

ЗА ЖИТТЯ НЕАНДЕРТАЛЬЦЯ!

Світло, що випромінювалось з невидимих джерел і рівномірно заливало все величезне приміщення, погасло. Шум у залі замовк.

На великому проекційному полотні з'явилась кольорова карта, на її тлі вимальовувався силует людини з указкою в руці.

– Мене запросили зробити доповідь про хід робіт в Арктиці, – сказав доповідач і показав на екран. – Ось такий був стан одвічної криги на той час, коли Всесвітня Академія наук приступила до здійснення величного проекту отеплення Арктики. Як вам відомо, увесь той цінний науковий матеріал, без якого не можна було б здійснити проект, самовіддано збирали герої – красінці, папанінці, працівники кільканадцяти дослідницьких приполярних станцій в п'ятдесятих роках двадцятого століття та багато інших дослідників і вчених аж до наших днів.

Роботи розпочались у секторі між Гренландією і Норвегією. Вістря нашого наступу було скеровано через Шпіцберген на Північний полюс. Нашим головним завданням було насамперед продовжити дію течії Гольфстрім, щоб розбита крига не замерзала за нами знову. Ми досягли цього. Водночас з допомогою теплової енергії ядерних випромінювачів ми розпочали два ще могутніші наступи на одвічну кригу...

Доповідач натиснув на одну з численних кнопок пульта. На великій карті з'явились дві червоні стріли. Перша лягла своєю основою на острови Північної Америки і просувалась до Північного полюса, друга починалась у протоці Беринга і торкалась вістрям вісімдесятої паралелі.

– Льодовики ми витіснили за Полярне коло, подекуди аж до полюса, – продовжував доповідач. – Завдяки цьому відкрився вільний протягом усього року морський шлях між Азією, Європою і Америкою. Тиждень тому розпочав свої сміливі досліди академік Галек, який прагне з допомогою штучних сонць завдати кризі удару просто на полюсі.

Як ми встановили, витіснення криги за вісімдесяту паралель благотворно впливає на погоду й клімат в усій північній півкулі Землі. Прогнози деяких учених про зміну погоди не на користь людству не справдились.

У залі пролунали оплески.

– Про вплив отеплення Арктики на землеробство та про подальше просування флори до полюса доповідатимуть інші, а я познайомлю вас із результатом діяльності дослідницьких загонів. На перше місце слід поставити відкриття, які значно збагатили нашу біологію. З допомогою ультразвуку та кількох видів променів дослідники знайшли цілий ряд організмів, які збереглись у кризі з первісних часів. Про оживлення цих створінь говоритиме академік Тарабкін. А ми зараз оглянемо цікаві знахідки з допомогою безпосередньої телевізійної передачі...

Доповідач натиснув на якусь з кнопок, і на екрані враз виникла прекрасна кольорова картина.

На березі бурхливого моря стояв великий вертоліт, а біля нього – група людей, що вели жваву розмову. На обрії, скільки сягало око, біліла крига.

За мить картина змінилась: тепер на екрані була кабіна вертольота. Біля пульта з численними екранами сидів літній чоловік з зосередженим приємним обличчям.

– Це – дослідницький відділ «Шпіцберген – Земля Франца-Йосифа», – посміхнувся він до зали. – Працюємо зараз на острові Білому. Що вас цікавить, Михайле Володимировичу?

– Продемонструйте, товаришу Бергер, ваші знахідки.

– Охоче... – чоловік повернувся до пульта. – Я ввімкну локатори, щоб ви могли зазирнути в надра землі.

На екрані проступили розпливчасті брудні смуги, які швидко набували чіткості й виразності.

– Глибина – шість метрів... – лунав голос Бергера. – Тут, під наносним ґрунтом, починається товстий шар криги... Наш вертоліт з апаратурою просувається до центру острова... Увага!

Перед глядачами з'явився нечіткий образ складеного по колу каміння, а поруч нього – багато кісток. Трохи далі «очі» апарата виявили велику ведмежу голову. Ще далі – нап'яту на палиці шкуру.

Картина на екрані швидко попливла в сторону.

– Стій, стій, Бергере! – несподівано пролунав у залі схвильований голос – Повертайся назад!.. Мені здається, що я помітив силует мертвої людини!

Залою прокотився схвильований шум. Тисячі очей з напруженням стежили за картиною, яка повільно пропливала екраном.

– Тут!.. Зменш довжину хвилі і наведи точніше на фокус!

З присмерку виступив невиразний силует людини, що лежала на боці, підігнувши ноги й підклавши руку під голову. Деталі важко було розрізнити, бо давався взнаки товстий шар криги й ґрунту над трупом. Щоб розгледіти все детальніше, кілька чоловік поспішили до екрана.

– Прошу інформаційний центр негайно сфотографувати труп! – вигукнув хтось із них.

– Бергере, використайте рентгенівські хвилі! – попросив інший.

А коли на екрані з'явився рентгенівський знімок трупа, перший учений сказав урочисто:

– З форми черепа та загальної будови кістяка суджу, що йдеться про людину дуже стародавню, можна сказати, первісну. Точніші дані дістанемо тоді, коли...

Він не закінчив. Його перебив дзвінкий голос дівчини з середини зали:

– Товариші, пропоную, щоб Бергер точно відмітив місце знахідки і одразу ж вимкнув апарат.

Залою прокотився невдоволений гомін.

– Я поясню чому, – продовжувала дівчина. – Ця знахідка має надзвичайну цінність для людства, а опромінювання може зруйнувати чутливі тканини трупа, – насамперед мозок. Ми, колектив академіка Тарабкіна, спробуємо оживити цього мертвого.

На полотні з’явилось обличчя Бергера:

– Я цілком згодний з товаришкою, яка нас щойно застерегла. Не гнівайтесь, але через небезпеку надмірного опромінювання вимикаю апарат без голосування...

Екран погас. Було оголошено перерву, щоб присутні могли спокійно обміркувати побачене.

Інформаційний центр, як завжди, впорався із своїм завданням блискавично. Вже через кілька хвилин перший учений зайшов до зали зі щойно виготовленими фотознімками в руках. Вигляд у нього був переможний.

– Моє припущення підтвердилось цілком! Ось – рентгенівський знімок «крижаного чоловіка», а ось – знімок реконструйованого кістяка первісної людини, неандертальця. Як бачите, в обох – примітивна будова черепа з низьким, спадистим лобом, великі надбрівні дуги, масивна нижня щелепа з нерозвиненим підборіддям. Те ж саме спостерігаємо і при порівнянні інших частин обох кістяків.

Отже, перед нами – неандерталець, що жив близько сімдесяти тисяч років тому... Складене по колу каміння, яке ми бачили на екрані, було, напевне, вогнищем, а натягнута на палиці шкура, мабуть, правила за тимчасове житло... Чи уявляєте ви, яка це буде перемога науки, якщо академік Тарабкін поверне до життя цього неандертальця? Я вірю, що йому це вдасться зробити, як вдалось оживити малятко мамонта і кілька інших тварин, знайдених у кризі Арктики... Пропоную, щоб оживленого неандертальця спочатку було залишено серед вільної природи, аби ми могли спостерігати його життя та звички. Цінним дослідом буде й спроба його виховати...

***

У величезній лабораторії тихо, тільки коли-не-коли чути кроки академіка Тарабкіна. Він підходить до широких прозорих резервуарів, поглядає на апарати, вмонтовані в їх бічні стінки. І знову повертається до столу.

Обережно перегортаючи картонові аркуші товстого журналу спостережень, академік перебігає очима стовпці таблиць.

Цифри, цифри, значки та цифри – і нічого більш. Коли б хтось із нас, звичайних смертних, зазирнув у цю рукописну книгу, він розчаровано згорнув би її вже на другій сторінці. Однак академіка Тарабкіна сухі цифри хвилюють більше, ніж пригодницький роман. Для нього кожен значок є важко здобутим науковим фактом, дрібною ланкою ланцюга незліченних дослідів. Так, наприклад, в одній-єдиній колонці міститься телеграфно короткий запис долі піддослідної тварини:

«Номер досліду ІАТ – 148. Тиск перед дослідом – 135, після ексзангуїнації – 60, після повернення 50% взятої крові – 135, після повної трансфузії – 145, через одну годину після трансфузії – 140».

Коротко кажучи, в собаки настала клінічна смерть внаслідок втрати всієї крові, а потім тварина була знову оживлена.

Тарабкін перегортає аркуші далі. Нумерація дослідів перевищує тисячу. На цих сторінках кожен стовпчик свідчить про невдачу, про остаточну, біологічну смерть тварини. Заморожений організм не вдавалось повернути до життя.

Дослід № АЗО – 1312 – біологічна смерть.

Дослід № АЗО – 1463 – біологічна смерть.

Дослід № АЗО – 1529 – пес загинув тільки через чотири години після оживлення.

Біля запису досліду № АЗО – 1695 академік затримується трохи довше. Кудлатого татранського пса, якого назвали Льодовичком, тричі заморожували при сімдесятиградусному морозі і тричі повертали до життя. Як то він почуває себе зараз?

Тарабкін підвівся, щоб попрямувати до віварію, але на пульті заблимав червоний вогник, і з гучномовця відеофону пролунав голос чергової центральної станції зв’язку:

– Запрошуємо до апарата академіка Тарабкіна!.. Вас викликає Арктика.

На екрані відеофону одразу ж з’явилось засмагле обличчя Бергера:

– Не потурбував, Олександре Івановичу?

– Ні. Зараз ще ні, – посміхнувся у відповідь Тарабкін. – Мені приписано обов’язковий півгодинний відпочинок, так що зараз я байдикую.

– Як наш неандерталець?.. Чи є надія повернути його до життя?

– Сподіваюсь, що так. Нам дуже допоміг професор Мусил своїм новим методом регенерації організму. Всі пошкоджені тканини трупа оновлено, клітини прокидаються до життя. В сірій речовині кори головного мозку неандертальця вже не помітно ані найменших ознак кисневого голодування. Фізіологічний розчин вільно пульсує вінцевою артерією і проникає в найдрібніші судини. Мої колеги зараз саме готуються до останньої, вирішальної операції.

– Вітаю вас, Олександре Івановичу! Дуже радий і тисну вашу руку. А ще я хочу вас повідомити, – тому й викликаю вночі, – що на невеличкому острівці, за триста сорок два кілометри від Шпіцбергену, знайдено в льодовику ще одного замерзлого. Як можна судити з одягу, він жив на початку двадцятого сторіччя і був льотчиком.

Тарабкін здригнувся і замахав руками:

– Лишіть його там, де знайшли. І, звичайно, припиніть роботи на тій ділянці. Не знаю, наскільки успішною буде сьогоднішня операція. Не забувайте, що це – перша спроба оживлення замерзлої людини.

До лабораторії зайшла дівчина в білому халаті:

– Олександре Івановичу, все готово.

Академік попрощався з Бергером і, вдягнувши халат, попрямував до сусіднього приміщення.

Посеред великої, залитої блакитним світлом зали стояла закрита з усіх боків скляна призма, в якій, здавалося, спав густо зарослий волоссям первісний чоловік. Наукові працівники, учні академіка Тарабкіна, зосереджено стежили за мерехтливими променями у вічках численних апаратів та вимірних приладів, прикріплених на призмі.

– Апаратура перевірена? – запитав академік.

– Так.

– Чи в порядку трубки, що подаватимуть кров?

– Так.

Гострий погляд академіка затримався на циліндричному скляному резервуарі з кров'ю, в якій монотонно булькав кисень.

– Огляньте ще раз... Бастієне, початковий тиск в резервуарі – тридцять міліметрів, швидкість трансфузії – п'ятнадцять на хвилину. Поступово прискорювати... Наташо, в трубках, що

проводять кров до мозку, тиск не більший за сто вісімдесят. Пильнуйте!.. Ну – починаємо!

Члени колективу мовчки кивнули головами на знак згоди.

– Бастієне, увімкніть насоси!.. Тиск повітря?

– П’ятнадцять міліметрів.

– Тиск крові?

– Тридцять п’ять... сорок... сорок п’ять...

– Права камера?

– Нормальне навантаження.

– Наташо, знизьте тиск на тридцять п’ять... – сказав майже пошепки Тарабкін, глянувши на манометр. – Введіть кальцій!

Очі всіх були прикуті до екранів контрольних апаратів. І тільки академік пильно дивився на тіло первісної людини, що все ще лежало нерухомо.

Ось ледве помітно ворухнулась грудна клітка.

– Штучне дихання!.. Механічне серце ще не зупиняйте... Наташо, як мозок?

Дівчина припала очима до окулярів рентгенмікроскопа:

– Все гаразд. Ознак гіпоксії немає.

Грудна клітка неандертальця піднялась, впала і знову піднялась.

– Йонесе, збільшіть тиск до двохсот двадцяти... А ви – до ста вісімдесяти, – звернувся академік до Наташі.

Дихання пралюдини прискорилось.

– П’ятнадцять подихів на хвилину! – доповів Бастієн.

– Венозний тиск? – запитав академік.

– Сто десять... Гадаю, що ми перемогли.

– Почекайте... – Тарабкін уважно дивився на обличчя неандертальця. – Як мозок?

Наташа схилилась до мікроскопа. Судомно стиснула важельок керування. Здригнулась.

– Що? – запитав з острахом Тарабкін.

Вона підвела бліде обличчя і затулила його долонями.

– Погляньте самі, Олександре Івановичу... Можливо, я погано бачу...

– В чому справа? – Тарабкін підбіг до мікроскопа. – Тиск в посилачі крові в мозок?

– Сто вісімдесят.

– Венозний тиск?

– Нормальний.

– Чому ж тоді мозок залитий кров'ю?! – академік ще раз зазирнув у окуляр, метнувся до контрольних апаратів. – Чому мозок залито кров'ю?!

В напруженій тиші тільки гуділи насоси, що нагнітали кров та повітря в тіло пралюдини. Академік схилив голову:

– Марно... Мозок зруйновано вщент... Бастієне, зупиніть штучне серце...

– Не зупиняйте, не зупиняйте! – раптом вигукнула Наташа. – Ми вже добились таких успіхів, що й кров з мозку видалимо!

– Не сподівайтесь на неможливе. Мозок – надто складний орган, його не можна створити штучно. Настав справді кінець, ми повинні з цим примиритись... І все ж я ніяк не можу збагнути, як все це могло трапитись?! – академік поклав руку на плече Наташі. – Не плач, Наташо, ти ні в чому не винна... Слізьми тут не зарадиш. Сьогодні ми ще повинні поступитись перед біологічною смертю. Але ми не здамось. Знову перевіримо все, щоб знайти похибки, яких припустились... Адже зуміли ми оживити тварин, які були на сторіччя законсервовані в кризі?.. Оживимо й людину. Повинні оживити, бо в Арктиці чекає ще один нещасний. Тепер тільки від нас залежить, як довго він чекатиме...

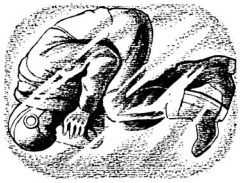

Розділ III

БУЛЬБАШКА ПОВІТРЯ

Другого дня в інституті академіка Тарабкіна терміново зібрались найвидатніші лікарі й фізіологи світу. На запрошення славетного вченого вони прибули до Москви, щоб проаналізувати весь хід операції та визначити причину її невдачі.

– Любі друзі, шановні гості, – звернувся до них академік Тарабкін, відкриваючи цю надзвичайну нараду. – Ви вже знаєте, чому я вас потурбував. Справа дуже й дуже важлива. Треба будь-що встановити, чи припустились якої помилки ми, чи, може, в цьому випадку нам на шляху стала невідома науці перепона, – коротко кажучи, треба вирішити, чи здатні ми нині подолати смерть, що тривала сімдесят тисяч років... Попередній контроль ходу операції ми вже провели. Вся апаратура працює справно... А втім, можете переконатися самі. Ось – контрольна плівка і записи...

Згортки пластмасових і паперових стрічок з численними зазначками й химерними лініями переходили з рук у руки. Уважно розглядаючи та порівнюючи їх з протокольними записами операції, вчені не квапились з висновками. Нарешті норвезький лікар Галльстрем сказав задумливо:

– Все свідчить, що причину невдачі слід шукати зовсім не у надмірному тиску крові, яка подавалася в мозок... проте знімки беззаперечно доводять, що крововилив стався саме через це... Нічого не розумію!

Американський професор Дамбурі підняв руку:

– Дозвольте, Олександре Івановичу! На мою думку, можуть бути кілька причин невдачі. Перша і найвірогідніша: метод, який виявився придатним для оживлення тварин, не придатний для людини. Друга: можливо, кору мозку та центральні нерви було

пошкоджено під час заморожування. І, нарешті, третя: кров сучасної людини не годиться для неандертальця, який, по суті, стояв на перехідній стадії між людиною й твариною...

– Я б хотіла заперечити академіку Дамбурі, – озвалась Наташа Орлова. – Дозвольте, Олександре Івановичу?

– Прошу! – кивнув головою Тарабкін.

– Гадаю, що про хибність методики не може бути й мови. Оживляючи неандертальця, ми на основі численних дослідів змінили весь хід операції, взявши до уваги ступінь розвитку первісної людини. Мозок перед переливанням крові зовсім не був пошкоджений замороженням, це перевірено. І, нарешті, при трансфузії ми не використовували крові сучасної людини такою, яка вона є, а змінили її відповідно до загального біологічного стану неандертальця. Отже, всі три припущення академіка Дамбурі відпадають. Я особисто шукала б причину в іншому. Ще на засіданні Всесвітньої Академії наук я говорила про небезпеку зруйнування ніжних тканин замерзлого мозку ультразвуком та радіохвилями...

– Ні, ні, не в цьому річ! – похитав головою Тарабкін. – До переливання крові фізіологічний розчин струмував у всіх судинах без перешкод і легко проникав у всі капіляри мозку. Я особисто не вірю в шкідливу дію дослідницьких променів на замерзлі тканини...

Було висловлено ще кілька припущень про причини невдачі і так само детально обговорено їх. Все свідчило про те, що колектив тарабкінців передбачливо зважив на всі можливі обставини, вжив усіх потрібних заходів.

Розтин трупа підтвердив точку зору Тарабкіна про те, що мозок неандертальця був справді оживлений і перед операцією не мав на собі ані найменшого сліду зруйнування структури.

Дивним і нез’ясовним було те, що крововилив стався внаслідок розриву капілярних судин, хоч в них не спостерігалось ані найменших ознак склерозу.

– Отже, в усьому винна я! – Наташа Орлова схопилась за голову. – Це ж я стежила за манометром посилача крові в мозок!

Але не встигла вона це промовити, як раптом від дверей пролунав сумний голос чергового хірурга:

– Ні, Наташо, ти ні в чому не винна... Товариші, я приніс вам ще одну прикру звістку: хвилину тому, під час останньої операції при переливанні крові, загинув піддослідний собака номер сімнадцять-тридцять... Знову ж таки крововилив у мозок...

Тарабкін швидко скинув гумові рукавички і вибіг з операційної. За ним – Наташа, Бастієн, решта членів колективу й гості.

Тварина лежала в термостаті нерухомо. Її смерть була гірким докором ученим, навіювала тривожні думки і сумніви. Де, коли, яким саме чином у злагоджений хід операції заповзла фатальна похибка? Що це – знову прикрий випадок чи ще не розкрита закономірність?

– Після стількох вдалих дослідів – знищений мозок... – засмучено сказав академік Тарабкін після тривалої мовчанки. – І – у тварини... Товаришу Дамбурі, ви тепер переконались, що всі ваші припущення відпадають?.. Подивіться на цей мозок самі. Ті ж ознаки, що й у неандертальця. А цей пес був заморожений ненадовго, і ми використовували ті ж методи, що й раніше; навіть ті самі апарати... В чому ж тоді криється помилка?

Китайський академік Сун Чін-і підійшов ближче до термостата:

– Кажете, використовувалась та ж сама апаратура?.. То давайте ж перевіримо її якнайсуворіше.

Тарабкін погодився.

Спочатку випробували кожен з апаратів у дії. Всі вони працювали бездоганно. Потім усі прилади розібрали до останнього гвинтика, старанно оглянули кожну складову частину. Все було гаразд.

– Що ж, лишається тільки перевірити вакуум... – запропонував академік Дамбурі.

Отут і пролунало вперше нищівне, приголомшливе повідомлення: у вакуумі манометра виявилось повітря!

– Так ось у чому справа! – вигукнув Тарабкін. – Манометр брехав! Він показував значно менший тиск крові в мозку, аніж було насправді... Під час нормального переливання крові це не відіграло б особливої ролі, а для знесиленого організму підвищення кров’яного тиску стало катастрофічним... – академік затримався

поглядом на обличчі Наташі Орлової. – Але як могло потрапити у манометр повітря?!

Наташа мовчки затулила обличчя руками. Вона навіть не торкалася чутливого точного приладу, який чіткістю й бездоганністю своєї роботи визначає успіх чи неуспіх операції. Ніхто не міг би закинути їй неуважності чи лихого наміру. Але факт лишався фактом: у манометр повітря само собою просочитись не могло.

Дамбурі взяв у руки невеличку закручену трубочку, ще раз пильно оглянув її.

– Друзі, – сказав він по хвилині гнітючого мовчання. – Насамперед слід встановити, хто розбирав манометр, а потім я висловлю своє останнє і, можливо, єдино правильне припущення про причину невдачі... Коли була попередня трансфузія, що скінчилася вдало?

– Два тижні тому.

– Отже, за цей період хтось покопирсався в манометрі.

Академік Тарабкін уважним, сумовитим поглядом обвів членів свого колективу. Його очі зустрічались з чесними, правдивими очима соратників. Він був певен у них: ці люди задля успіху загальної справи віддавали все, ніхто з них не приховав би власної провини.

Тарабкін знизав плечима:

– Що ж – тоді лишається припустити, що манометр з якихось міркувань розбирав Йонес... До речі, я забув вам сказати, друзі, що він сьогодні на світанку вилетів додому, до Америки. У нього тяжко захворіла мати.

Академік Дамбурі насмішкувато звів ліву брову і хитнув головою:

– Здається, настав час висловити моє останнє припущення, друзі!.. Отже, підозрюю, що бульбашку повітря було впущено у вакуум навмисне!

Тарабкін замахав руками, наче відганяючи лиху примару:

– Ви жартуєте, друже?! Хто, скажіть мені, хто був би в цьому зацікавлений?! Адже це – страшний злочин!.. Хто з нас хотів би знищити те, що так самовіддано створював протягом довгих років?!

– І все ж я гадаю, що бульбашку було впущено у вакуум навмисне! – вперто повторив Дамбурі. – Пропоную запитати Йонеса по радіо, чи розбирав він манометр?

– Я проти! – сухо заперечив Тарабкін. – У Йонеса хвора мати, йому зараз не до цього. Він відповість на запитання, коли повернеться. А про лихі наміри з його боку не може бути й мови. Я знаю його вже шість років, і знаю добре. З яким захопленням він працював над проблемою продовження життя людини! З якою старанністю й наполегливістю проводив найскладніші, найвідповідальніші досліди... Ні, друзі, Йонес на це не здатний... Та й взагалі, хто б міг зробити це тепер, коли на Землі вже не існує капіталізму, коли немає ненависті між народами й людьми?

– Бачите, Олександре Івановичу, у нас, в Америці, вважають, що ще не настав час абсолютної безпеки, що необхідна пильність... Чи ви гадаєте, що колишні експлуататори вже вимерли або цілком переродились? А може, в якогось з них ще лишилась у серці звіряча ненависть до людства й шалена жадоба знову захопити владу?

Всі поглядали на академіка Дамбурі здивовано й недовірливо, проте ніхто не заперечив. А він посміхнувся невесело:

– Ну, то почекаємо, що скаже Йонес.

Розмова поступово перейшла на інші теми, потім гості розійшлись.

Тарабкін довго стояв мовчки, поринувши в глибоку задуму. Слова академіка Дамбурі викликали в ньому почуття протесту: не хотілося навіть припускати, що в новому світі – світі без визиску й експлуатації людини людиною – може знайтись такий чоловік, який безжалісно зруйнує плід яскравих мрій і дерзань, виступить не тільки проти людства, а навіть проти самого себе. Весь колектив інституту об’єднаний світлою метою – продовжити життя людини, подолати передчасну смерть. Невже ж... Ні, цього не може бути!

Щоб трохи розважитись, академік вирушив на свою улюблену прогулянку по залах інституту.

В анатомічній академік зупинився біля асистентів, які готували тіло неандертальця до бальзамування. При погляді на нерухоме волохате тіло йому стало моторошно. Одна-єдина бульбашка повітря перешкодила здійснити дерзновенний,

неоціненний дослід, вщент розвіяла мрію стати віч-на-віч зі своїм далеким предком, первісною людиною...

– Ну, що ж... – сказав академік радше до самого себе, ніж до асистентів. – Почнемо все заново.

Академік підійшов до відеофону і набрав номер. На екрані з'явилось обличчя білявої дівчини – чергової з центральної станції зв'язку.

– Олю, будь ласка, викличте Арктику і попросіть від мого імені Бергера, щоб приготували крижину з тілом льотчика. Ми прилетимо її забрати.

– Гаразд, Олександре Івановичу... Почекайте хвилиночку, щойно дзвонив з аеродрому академік Дамбурі і просив передати вам його пробачення за те, що він проти вашого бажання викликав Йонеса... Уявіть собі, Олександре Івановичу: Йонеса не існує...

– Не існує?! – стурбувався академік. – Як це?.. Що ж з ним трапилось?

– У місті, куди він вилетів, ніхто його не знає, ніякої матері там у нього немає. Він там не народився і не жив ніколи. Йонес – вигадане ім'я...

Розділ IV

ГОВОРИТЬ ПРОКСИМА ЦЕНТАВРА

Вже кілька років академік Чан-су живе на Місяці. За дорученням Всесвітньої Академії наук він керує великою астрономічною обсерваторією на Північному полюсі нашого супутника. Робота така цікава, щодня розкривається так багато невідомого, недослідженого, нового, що співробітники мусять повсякчас нагадувати невгамовному академіку, що відпочивати слід за земним, а не місячним календарем, де одна доба триває майже місяць.

Сьогодні Чан-су має вихідний день, – звісно, за земним календарем, – і він удома.

Крізь велике вікно на нього дивиться чорне небо, край якого сяє Сонце, затягнуте вуаллю палахкотливого полум'я корони. Скелі, рівнини й кратери Місяця яскраво освітлені, а на небі – мільйони зірок. Вони зовсім не мерехтять, а сяють спокійно й яскраво, ніби намальовані на чорному небосхилі. Низько над обрієм нерухомо висить велика куля. Це – Земля.

Земля... Саме до неї й прикутий зараз погляд академіка Чан-су.

З півкулі, зануреної в пітьму земної ночі, випромінюється сяйво тисяч вогнів. Це – свідчення сили й величі людини. Континенти, моря й хмари на освітленій частині планети – як барвиста палітра художника. Повітряна оболонка туманить контури великого глобуса, і все ж видно, як на темно-блакитній поверхні Атлантичного океану сліпучо виграє відображення Сонця. Майже вся Європа затягнута хмарами.

Чан-су відірвав погляд від Землі, подивився на годинник. На його батьківщині, в Китаї, зараз саме полудень. Отже, пекінська

телевізійна станція починає свою передачу. Треба ввімкнути телевізор.

Насамперед – репортаж із Сахари. Кілька годин тому було закінчено будову тридцятої атомної електростанції для величезної насосної споруди. Дві третини колишньої пустелі вже стали родючими... Потім апарат переносить глядачів на Крайню Північ, у район робіт експедиції по отепленню Арктики... А слідом за тим на екрані з'являється перспектива великої зали.

Телевізійна камера швидко наближається до прозорої скляної призми, всередині якої спить ставний чоловік. Його груди повільно підводяться й опускаються. Рот – напіврозтулений.

– Знайдений у кризі Арктики льотчик, соратник Амундсена, – живе! – урочисто звучить голос диктора. – Наука святкує ще одну перемогу над смертю... Слава академіку Тарабкіну та всім працівникам його інституту!

Чан-су присувається ближче до телевізора. А на екрані з'являється обличчя академіка Тарабкіна.

– Так, льотчика Северсона нам пощастило повернути до життя... – спокійно й зосереджено каже академік. – Ми ще тримаємо його на штучному сні; попереду в нас ще багато клопоту і тривог, але в найголовнішому ми вже перемогли...

Від радісного хвилювання на очі Чан-су навернулися сльози. Він вимкнув телевізор, ліг на канапу. Думкою полинув через космічний простір до академіка Тарабкіна, у Москву, що ото зараз горить ясною зорею на неосвітленій півкулі великого глобуса.

Раптом увагу академіка привернули неяскраві спалахи в небі недалеко від диска Землі. Кількома секундами пізніше спалахи повторились уже значно ближче. А потім, збуривши густу хмару пилу, на рівнину перед обсерваторією знизився незграбний на вигляд ракетоплан. Він під'їхав на гусеничному шасі до ангара, зник у воротах шлюзової камери. А скоро по тому в двері кімнати Чан-су постукали.

– Прошу! – сказав академік, підводячись з канапи. – А, це ви, Цагене!.. Дуже радий вас бачити!.. Щось трапилось?.. Ви так несподівано...

Керівник астрономічної обсерваторії на протилежному полюсі Місяця академік Цаген, – ще нестарий, стрункий чоловік, –

мовчки потиснув руку Чан-су, витяг з кишені сувій кіноплівки і розгорнув його на столі.

– Що ви на це скажете? – провів він пальцем по химерній зигзагоподібній лінії на целулоїдній стрічці. – Це – запис радіохвиль із Всесвіту.

– А що тут особливого?.. Може, виявили ще якусь радіозірку?

– А погляньте-но уважніше!.. – Цаген, ледве стримуючи переможний усміх, склав руки на грудях. – Погляньте!

– Але ж я не бачу тут нічого спільного з радіоастрономією! – знизав плечима Чан-су. – Може, ви перехопили якісь радіосигнали з Землі?

– Ні, мій друже, ці сигнали спіймані при вивченні сузір'я Центавра.

– Тоді це означає... – Чан-су ще раз перебіг поглядом по целулоїдній стрічці. – Ви точно зафіксували джерело радіохвиль?

– Звичайно! – посміхнувся Цаген. – Можу повідомити вас про ще цікавіше: на протязі того часу, поки я вивчаю ці сигнали, їхнє джерело помітно зсунулось по круговій орбіті навколо Центавра. Отже... отже, можна зробити висновок, що йдеться про планету.

– Яка довжина хвилі?

– Чотириста сантиметрів.

Чан-су потер рукою чоло:

– Чому ви мовчали про це досі? Адже це – надзвичайне відкриття! Воно дає підставу сподіватись, що ви перехопили сигнали мислячих створінь!

Цаген прочесав пальцями свою кучеряву попелясту чуприну:

– Обережність – матір мудрості! Я сказав собі: перш ніж ти, Роберте, поткнешся зі своїм відкриттям у світ, хоча б зрозумій, у чому суть справи... – він сперся трьома пальцями на кіноплівку. – Як бачите, передача систематично уривається. Тривалість сигналів та інтервали несталі. Спочатку я намагався знайти в цьому якусь закономірність, але такої не існує... Потім я спробував перетворити сигнали на своєрідну телеграфну азбуку. Ось вона... – Цаген поклав на стіл товстий блокнот, густо списаний рисками та крапками. – Це страшенно складна азбука, для розшифрування якої мого хисту астронома не вистачає. Завтра хочу полетіти на Землю і

запропонувати, щоб моє відкриття було обговорене у Всесвітній Академії.

– Пропоную інше... – Чан-су випростався і поклав руку на плече Цагена. – Я за те, щоб Всесвітній Академії ви надіслали тільки детальне повідомлення... а мене запросили до вашої обсерваторії. Один розум добре, а два ще краще. Поки Академія розбиратиметься в цій справі, я хотів би допомогти вам у вивченні сигналів.

Цаген охоче погодився. Чан-су швидко приготувався до подорожі.

Ракетоплан помчав до південного полюса Місяця.

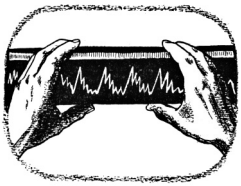

Розділ V

ПРОБУДЖЕННЯ

Людина, що лежить на незвичайному ліжку в одній з кімнат інституту академіка Тарабкіна, ще не усвідомлює себе людиною. В її отупілому мозку повільно проповзають розпливчасті хаотичні образи: свідомість то спалахує на мить, то згасає. А разом з нею ніби й життя то покидає тіло, то повертається до нього, розливаючи судинами особливе тепло, таке знайоме кожному, хто зазнав кальцієвих вливань. Соратник відважного Амундсена, капітан Северсон, поступово прокидається від багаторічного крижаного сну.

Часом Северсону вчуваються якісь голоси. Він пробує розплющити очі, та марно, намагається зрозуміти зміст слів, але постіль під ним починає гойдатись, і людина знову поринає в примарний сон.

Пробудження приносить небагато: повіки наче свинцем налиті, губи немов чужі. Вухо ловить звуки розмови, яка не доходить до свідомості. А мозок повідомляє про себе першою більш-менш чіткою думкою: «Врятований!.. Хто ж мене знайшов?.. Амундсен?.. Нова рятувальна експедиція?»

Відновлюється нюх. Ніс відчуває якийсь приємний запах, але який саме – встановити не можна.

Відтепер сон і неспання змінюються все частіше. І з кожним разом думки людини стають дедалі виразнішими й чіткішими.

«То, виходить, мені ще й пощастило... А як ноги? Не відморозив?»

Ні, він вільно ворушить пальцями ніг. По-дитячому радіє з цього.

Трошки-трошки, з великим зусиллям, пересунулась рука, намацала м'яку тканину.

«Де ж це я опинився?.. Звичайно, не у крижаній печері, бо звідки ж там узялася б оця тканина... А може, все це мені тільки сниться?»

Ні, це не сон! Пальці ніг рухаються, руки торкаються м'якої ковдри. Людина заспокоюється і одразу ж засинає. А прокинувшись, продовжує дослідження.

Ні, з тілом таки все гаразд: можна цілком вільно рухати руками й ногами. От тільки очі ніяк не вдається розплющити, бо повіки немов склеєно.

Наступне пробудження принесло Северсону радісний сюрприз, його повіки повільно підвелись, очі широко розкрилися. Довколишня абсолютна темрява почала розвіюватись, із присмерку виступило кілька предметів, і насамперед – ліжко.

«А де вікно?.. Чи воно затягнуто запоною, чи, може, зараз ніч?»

Відповідь знайти важко. Якщо ніч – то, значить, він лежить, мабуть, дуже довго: адже він замерз удень, а за Полярним колом день таки довгуватий – майже півроку.

«А може, я на кораблі?»

Северсон напружив свідомість. Абсолютна тиша і спокій, жодного натяку на рух. Отже, він не на кораблі.

«А чи це часом не лікарня?.. Яка?.. В Кінгсбеї було б значно холодніше, навіть коли б опалювали... То, може, це – Тромсе?.. Або Осло?»

Мозок повідомляє, що втомлений, і переключає організм на сон.

Прокинувшись, Северсон уже впізнає предмети в приміщенні. Це не лікарня, бо меблі надто розкішні. Ліжко – чудне: воно має ґрати, як дитяча колиска.

Северсон схопився за поруччя і після кількох невдалих спроб підвівся. Озирнувся навколо.

Біля ліжка на відстані простягнутої руки стоїть невеличка скринька. Северсон обмацав її. Радіоприймач!.. Які ж уважні ті, що надали йому притулок!

«Може, увімкнути?» Северсон обережно торкається гранчастих ручок на бічній поверхні скриньки. Він вагається, боячись потурбувати кого-небудь, але спокуса перемагає.

Тихенько клацнув вимикач. Збігло кілька секунд, і з'явився ще один приємний сюрприз: на протилежній стіні повільно вималювалась світлова картина.

«Ага, це не радіо, а фільмоскоп!» – говорить сам до себе Северсон, із цікавістю поглядаючи на широку квітучу рівнину. Над темною зеленню лісу видніється єгипетський сфінкс, а за ним – піраміда.

Северсон закліпав очима і ущипнув себе за руку: картина – рухлива! На передньому плані коливаються під вітром пшениці, вдалині між кущами пересуваються люди.

Значить, це не фільмоскоп, а кінопроектор. Мабуть, зараз демонструється якийсь фантастичний фільм, бо звідки ж візьмуться квіти перед мертвими очима сфінкса, що споконвіку стоїть серед голої мертвої пустелі?

Картина на стіні повільно змінюється. З'являється канал, що тягнеться в неозору далину, а на ньому – корабель. І знову сфінкси та піраміди серед зелені.

«Однак оці кіношники – неабиякі штукарі! Все здається зовсім правдоподібним, а насправді – трюк!»

Тепер на стінці з'являється детальний кадр: кілька засмаглих людей у білих капелюхах махають до когось руками. На привітання відповідає водій якоїсь гігантської машини, що має довгу, як у бронтозавра, шию і ковтає пісок...

Картина розпливається, і на стінці з'являється постать красивої дівчини. Здається, вона дивиться просто на Северсона. Відкриває рот, ніби щось говорить, але її не чути.

«Хороша річ, оце домашнє кіно! – думає Северсон. – Фільм майстерно розмальовано. Але навіщо режисер вибрав таку нездійсненну тему? Він, мабуть, ніколи не бачив пустелі... Озеленити її – все одно що виростити квіти на Північному полюсі...»

Северсон міркує й міркує, аж поки, нарешті, знову засинає, йому сниться, що він дома і дбайлива мати кладе його в ліжко, ніжно шепоче: «На добраніч!»

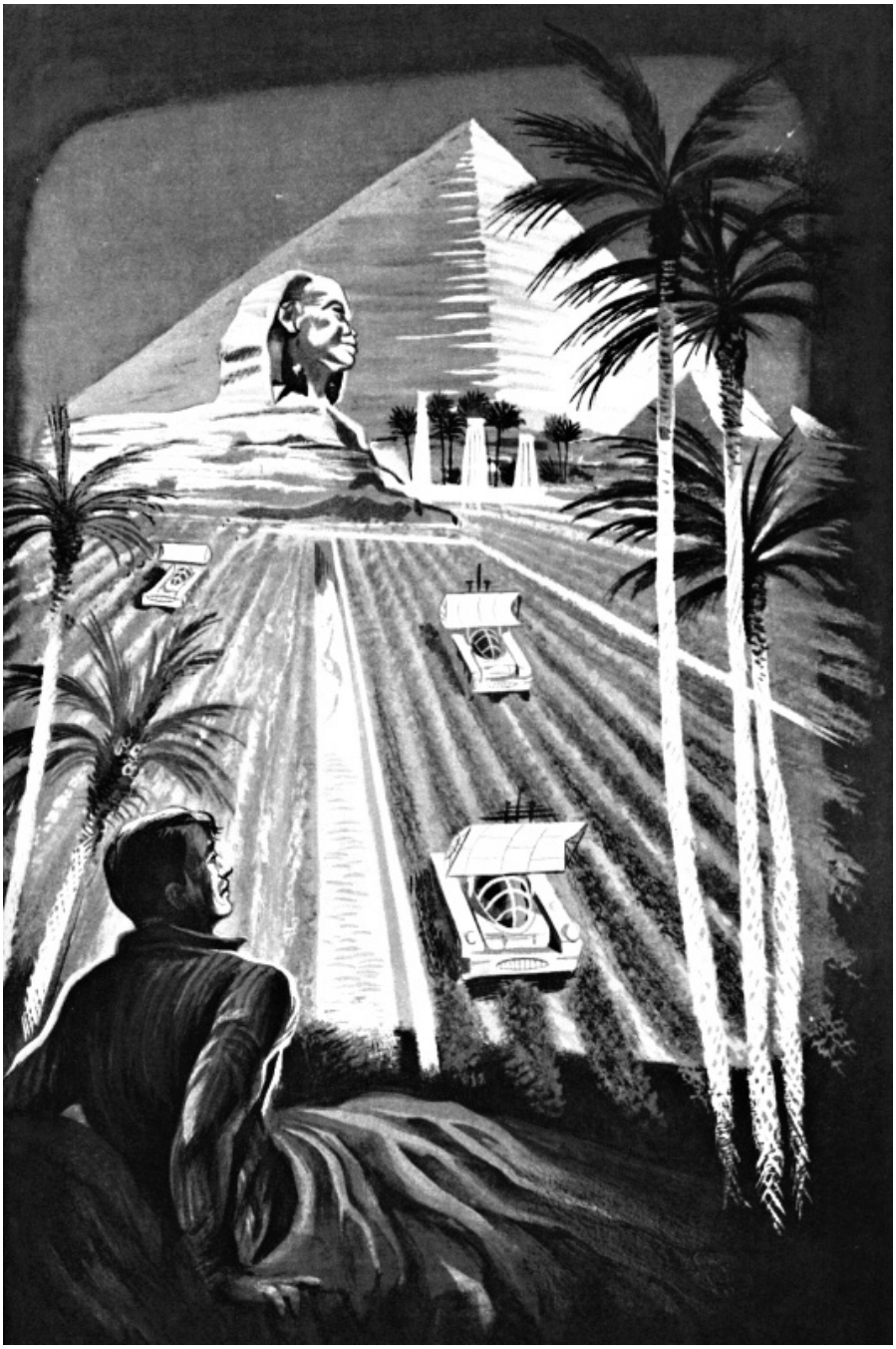

Северсон із зусиллям розплющує очі. В приміщенні темно, тихо. Мабуть, йому все це тільки приснилось.

У сусідній кімнаті хтось голосно розмовляє. До дверей наближаються кроки.

«Нарешті дізнаюсь, де я...» – думає Северсон і заплющує очі, прикидаючись, ніби спить.

До ліжка підходять кілька чоловік, – мабуть, лікарі. Один з них бере Северсона за руку, рахує пульс у нього на зап'ясті.

– Северсоне, спите?.. – лунає тихе запитання чистою норвезькою мовою.

«Отже, слово «Северсон» має бути моїм іменем? – думає Северсон, повільно розплющуючи очі. – Звісно, вони не знають, хто я. Мабуть, мене знайшла чужа рятувальна експедиція».

Він мовчки дивиться на відвідувачів. Усі в білих халатах, а на нижній частині облич – маски. Так, це лікарі.

Северсон схопився за поруччя ліжка, підвівся. Хотів привітатись, але язик не корився йому.

– Не напружуйтесь, Северсоне! Лежіть спокійно, вам ще треба трошки зміцніти, – посміхається до нього білява дівчина, голос якої йому вже знайомий.

– Д-де... де я? – мимрить пацієнт, напружуючи всі сили.

– У добрих людей, друже. Але зараз не сушіть собі мозок, ми все пояснимо вам згодом. Отой сон серед криги не минув для вас безслідно, однак тепер уже все гаразд. І мова у вас відновиться.

– А... А... Амундсен... де... він?

– Усе гаразд. Ми вже послали повідомлення і на вашу батьківщину... Як ви себе почуваєте? Чи не болить де у вас?.. Не відповідайте, показуйте рукою.

Пацієнт посміхнувся і похитав головою.

– Чи ви не голодні?.. Уже настав час вчитись їсти самостійно! – пожартувала дівчина. – Я змусила вас трохи поголодувати, а тепер спробуйте тримати ложку самі.

Пацієнт на знак згоди кивнув головою і знову посміхнувся. Він марно намагався пригадати, як і коли його годували.

– А з цим поводяться ось так... – дівчина схилилась до скриньки і покрутила дві перші ручки.

На протилежній стінці знову з'явилась кольорова картина. Цього разу це був кадр із якоїсь опери, і співаків було не тільки

видно, а й чути! Картина була настільки рельєфна, що Северсонові здалось, ніби він дивиться на сцену крізь широке вікно.

– Вам щастить, друже! – посміхнулась дівчина. – Саме передають сучасну норвезьку оперу... Ну, дивіться, слухайте, а ми підемо.

Попрощавшись із лікарями, Северсон зручніше вмостився у ліжку, задивився на яскраву, кольорову картину.

«Передають...» – подумав він раптом. Дівчина йому сказала, що норвезьку оперу передають. Як це?.. Може, передають автоматичні кінокамери?

На екрані проступали то загальні плани, то детальні кадри окремих співаків. Лунала красива своєрідна музика. Однак Северсон дивився й слухав неуважно. В ньому прокинувся колишній запал дослідника.

«Безперечно, це нове технічне чудо, якийсь сенсаційний винахід, – міркував він. – Для випробування його використовують у лікарнях, щоб пацієнти не нудьгували».

Северсон обережно пересунув скриньку на кілька міліметрів. Зазирнув усередину крізь ґратчасті отвори на задній стінці. Його погляд ковзнув по ряду блискучих радіоламп.

«Отже, все-таки це радіо... Але як же відтворюється отой звуковий кольоровий кінофільм?.. Чи, може, вже вдалося здійснити телебачення?»

Зрештою, в останньому припущенні не було нічого неймовірного, бо техніка навально рухається вперед. Однак із цього випливало, що він тепер десь у Англії чи в Америці.

«Як я сюди потрапив?.. Як довго лежу?.. Такий складний апарат не виготовиш за тиждень... Значить, я нездужаю кілька місяців, а може, навіть цілий рік?»

Северсона раптом охопила солодка втома. Він згадав слова норвезької дівчини і махнув рукою:

«Ат, навіщо сушити собі голову?.. Все згодом з’ясується».

Северсон вимкнув апарат, ліг і за хвилину вже міцно й спокійно спав.

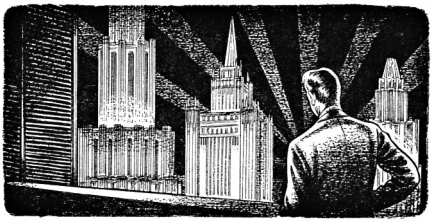

Розділ VI

ЛИСТИ В МИНУЛЕ

Життя Северсону було повернуто, але воно все ще трималось на волосинці. Для знесиленого організму становили загрозу навіть найнезначніші потрясіння; непоправної шкоди могли завдати йому як хвилювання, так і депресивний стан психіки.

Перше знайомство пацієнта з невідомим йому телевізором пройшло спокійно, і це дозволяло сподіватись, що нервова система у Северсона досить міцна. Однак найголовніші випробування були попереду. Пацієнта повсякчас мучитиме питання, де він перебуває, як сюди потрапив, скільки часу нездужає. Ізолювати його від сьогоднішньої дійсності неможливо, він стикатиметься з нею на кожному кроці. Отож необхідно було якнайдалі відтягнути ту мить, коли Северсон дізнається, що прокинувся від крижаного сну через багато десятиріч і живе в зовсім іншому світі. Саме через це його тієї ж ночі перевезли сплячим у філіал інституту академіка Тарабкіна, розташований у мальовничому парку недалеко Москви.

А незвичайний пацієнт не підозрював про цю подорож і навіть гадки не мав, якого клопоту завдає всім працівникам інституту. Оточений піклуванням, він просто одужував, набирався сили, його намагались не турбувати медичними обстеженнями, – досить було невсипущого нагляду Наташі Орлової, яка не залишала Северсона ні вдень, ні вночі. Хворий звик до дівчини, повірив у її лікарський хист і терпляче виконував її вимоги й настанови. А це давало багато: Северсон дужчав з кожним днем.

Одного ранку Наташа завезла до кімнати Северсона чудне крісло на колесах.

– Ну, друже, – сказала вона з посмішкою, – з сьогоднішнього дня ви частково звільняєтеся з в'язниці, яка зветься ліжком. Дарую вам машину, на якій можна хоч сяк-так пересуватися з місця на місце.

– Я вам щиро вдячний, Наташо!.. – Северсон зацікавлено оглядав крісло: біля правого бильця – руль, на лівому – кілька кнопок. – Я вам щиро вдячний... Але коли нарешті я зможу стати на власні ноги?

– О, цього вже чекати недовго! Однак не поспішайте!.. Хочете, заснуємо зараз невеличку автошколу, щоб ви оволоділи своєю машиною?

Не чекаючи на відповідь, Наташа сіла в крісло, натиснула зелену кнопку. Крісло повільно й безшумно покотилося вперед.

– Хоч нешвидко, зате безпечно, – пояснила дівчина. – Машина не наштовхнеться ні на стіну, ні на будь-який інший предмет, бо обладнана контрольним фотоелементом, який автоматично зупинить її перед перепоною... Керування нею дуже просте: зеленою кнопкою електромотор вмикається, червоною – вимикається... Спробуєте?

Пацієнт з радістю погодився. З допомогою Наташі він перебрався у крісло, кілька хвилин повправлявся під її керівництвом, а потім, як завзятий ковзаняр-фігурист, почав їздити по кімнаті. Дівчина проводжала його доброзичливим усміхненим поглядом.

Надвечір наступного дня Северсона разом з саморухомим кріслом було вперше вивезено на чисте повітря.

Тихо-тихо було довкола. Призахідне сонце щедро золотило білі стовбури берізок. Сизуваті ялини стояли задумливі, мовчазні. Повійнуло запахом соснової глиці – таким знайомим і рідним, що Северсонові аж подих перехопило.

Він рвучко обернувся до Наташі, що йшла поруч його крісла.

– Ну, то скажіть хоч тепер: де я?

– Ви – в Росії, – сказала вона спокійно. – Вас врятувала наша експедиція.

– В Росії... – Северсон погладив щоку, поглянув через плече назад, на клініку. Справжній палац! Палац з алюмінію і скла! Але найголовніше не те, з чого він побудований, а як. Вражала несподівана, дерзновенна краса цієї споруди. Ніколи досі Северсон

не бачив нічого схожого, а коли б його запитали, що це за архітектурний стиль, – він відповів би тільки одне: «Неземний!..» І то оцей палац збудовано в Росії, яка тільки-тільки зводиться на ноги після розрухи?!

– Цей палац для вас побудували американці?

– Чому американці? – здивувалась Наташа. А потім похопилась. – А, розумію вас!.. Ні, ми самі. Щиро кажучи, мені цей стиль не подобається. Зараз будують краще.

«Зараз будують краще! – подумав Северсон. – То, виходить, цей палац побудовано не зараз. А коли ж?»

Йому стало трошки моторошно. Хоч як мало збігло часу з того дня, коли він вперше усвідомив себе, а в пам'яті мимохіть накопичується все більше нез'ясовного, дратівливого. Ну, хай так: він потрапив до Росії, лікується в якомусь привілейованому закладі. Хай він зовсім не знає життя більшовицької країни... Але звідки отакий рівень техніки?.. Чому Наташа, яка бездоганно знає норвезьку мову, раз-у-раз вживає або зовсім незрозумілі слова, або якось по-чудному перекручує їхній зміст?

– Наташо, скільки часу я хворію?

– Довгенько, друже!.. – вона посміхнулась, приклала палець до вуст. – А пам'ятаєте наказ академіка Тарабкіна? Ані слова про хворобу!.. Все – потім, коли одужаєте.

Що ж, хай і потім. Але оця обстановка таємничості вже починала гнітити Северсона. Ніде ні газети, ні книжки – заборонено. Телевізор чомусь зіпсувався. А Наташа не відходить ані на крок. Вона дуже мила й турботлива, але надто захоплюється науковою фантастикою. Весь час розповідає про такі речі, які й Жулю Вернові не снилися: то про подорожі в інші зоряні системи, то про атомну енергію. А ото якось розповіла про машини, які вміють грати в шахи, писати музику й вірші, розв'язувати найскладніші задачі. Захопившись, вона навіть сказала, що її подруга працює на такій машині. Северсон вдав, що не помітив цієї обмовки.

Фантастика фантастикою, але ж у цих росіян справді творяться чудеса! Звідки вони взяли стільки літаків, та ще й яких! На жаль, не вдавалося поглянути на них зблизька – вони тільки ледь-ледь мріли цяточками в безодні неба, але ж швидкість їх – неймовірна. Куди там проти них бідолашний «Латам»!

Северсон міцнішав з кожним днем. Йому вже ні до чого було саморухоме крісло, бо він вже й так міцно тримався на ногах. Тривалість прогулянок парком дедалі збільшувалась, а одного разу Наташа повела його в гості до своїх знайомих, що жили у великому красивому котеджі на узліссі бору. Повернувся він звідти просто приголомшений.

Що сталося зі світом?.. Що сталося з ним самим? Северсон довго сидів, не рухаючись, не вмикаючи світла з кімнаті, і дивився на залиту зеленкуватими променями місяця алею парку. Сповнений вражень після пережитого дня, він усе ще не міг осмислити побачене й почуте і водночас хотів назавжди зафіксувати в свідомості неповторне відчуття зустрічі з невідомим і нез'ясовним; прагнув поділитися з кимось своїми думками.

Майже підсвідомо він пересів до столу, увімкнув світло і почав писати листа до свого друга в Норвегію – до друга, який уже давним-давно постарівся й помер. Це був лист у минуле, лист в нікуди, але пробуджена від крижаного сну людина ще навіть не підозрювала про це.

«Дійсність перевищила всі мої сподівання, любий Альберте, і взагалі все, що людина може вимріяти. Чи мене обдурюють, чи я, може, збожеволів і бачу не те, що є насправді, але скажу тобі: отут, в Росії, люди живуть так розкішно, що їм позаздрить кожен з наших багатіїв!

Я відвідав сьогодні один котедж і, скажу тобі щиро, був просто приголомшений. Тільки тепер я усвідомлюю, яка висока має бути квартирна плата в такому будинку! А зі слів моєї милої провідниці Наташі отак, мовляв, у Росії живуть усі. Нічого, нічого не розумію!

Квартира обставлена красиво й просто; меблі зручні, але дуже чудні на вигляд і зовсім незвичні для мене. Хазяї – гостинні, вони одразу ж запропонували нам пообідати. А перед тим показали кухню.

Ні, Альберте, ти не повіриш мені: то була не кухня, а справжнісінька лабораторія, якої навіть не доводилося бачити раніше! Скрізь – машини і пристрої, скрізь – електрика. Страви готуються майже без втручання людини. А господиня ще й незадоволена: мовляв, коли б жили в Москві, то замовляли б їжу на фабриці-кухні і не доводилося б витрачати зайвий час.

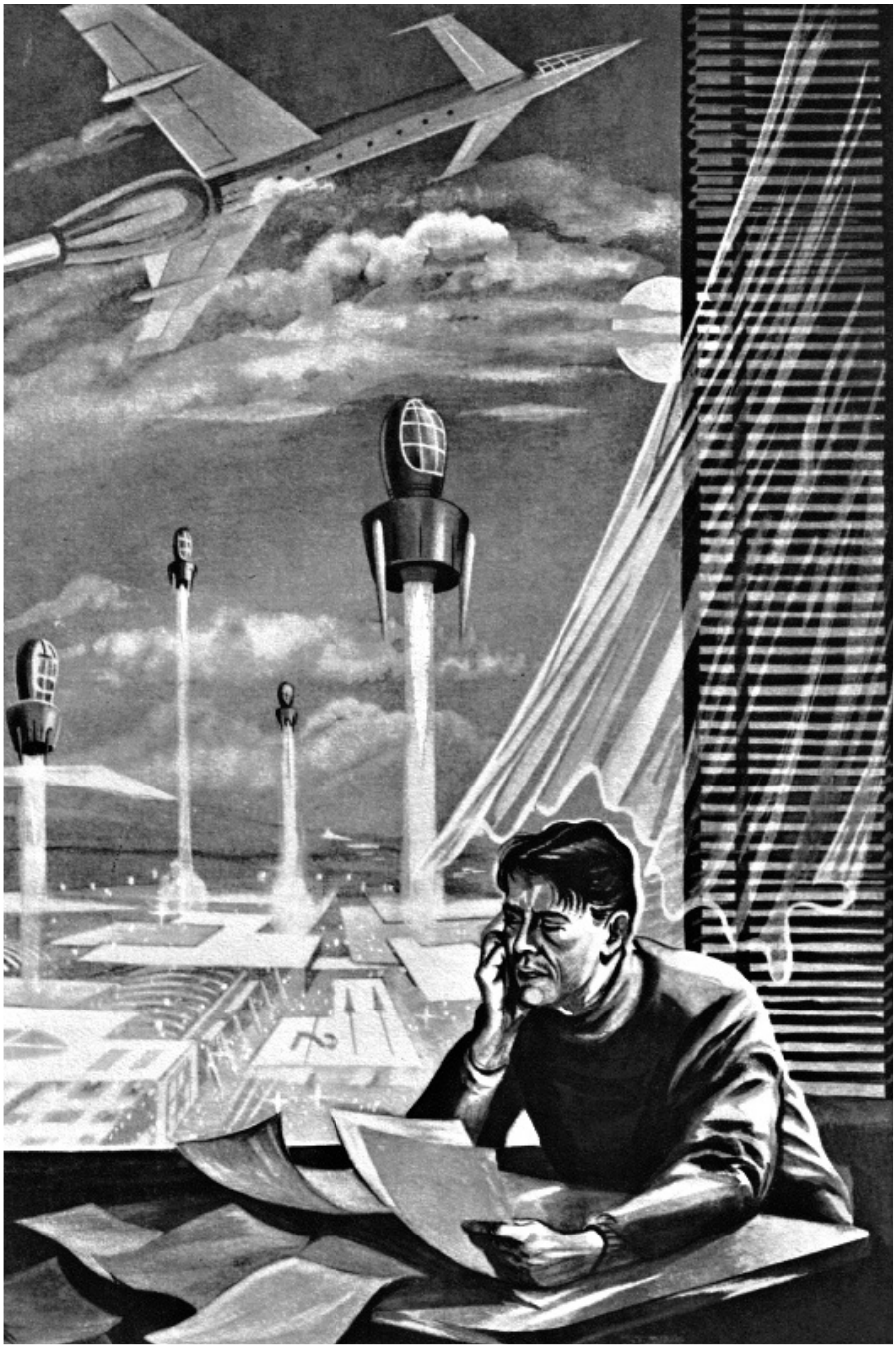

До речі, за обідом зайшла розмова про штучну їжу. Виявляється, російські вчені вже синтезували білок. Чи ти хоч чув про це?.. Кажуть, штучні продукти корисніші й смачніші за звичайні, проте, як визнала Наташа, люди ще відчувають недовіру до синтезованої їжі, і дехто навіть не куштував її.

Переді мною розкриваються просто-таки неймовірні речі. Я вірю їм і не вірю. І часом мене охоплює передчуття якогось величезного лиха. Часом думається: все це мені тільки сниться; я ось-ось прокинусь і побачу мертву зелену кригу печери, почую тоскне завивання хуртовини і далекий-далекий гуркіт «Латама»...»

Северсон писав так швидко, що його перо майже не відривалось від паперу.

Та ось він підвів голову, задивився в вікно.

Шумлять віковічні дерева... З неголосним басовитим звуком проповзли темним небом три кольорові ліхтарики незвичайного літака.

«Тільки ти, Місяцю, вірний друже, ще з часів мандрівок нескінченними просторами крижаної Арктики, і лишився незмінним. Поясни хоч ти, що відбулось у світі, чому так змінилось усе довкола?»

Та срібний Місяць мовчав, загадково посміхаючись. А про те, що відбувалось на ньому, гість з минулого, звичайно, не мав ніякого уявлення.

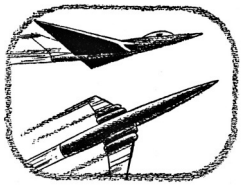

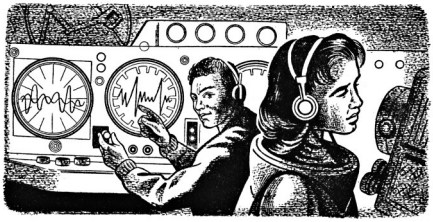

Розділ VII

ЗАБАРНА ПОШТА ЗІ ВСЕСВІТУ

До обсерваторії академіка Цагена на Південному полюсі Місяця прилетіли гості з Землі. Серед них не тільки фахівці з радіоастрономії, а й мовознавці та астробіологи. Загадкові сигнали з Всесвіту зацікавили все людство.

На великій скелі поблизу обсерваторії вже змонтовано три велетенські радіотелескопи. Закінчено налагодження спеціальної електронно-обчислювальної машини. На столах розгорнуто стрічки з таємничими знаками. Але гостям не сидиться в приміщенні – незабаром почнеться затемнення Сонця.

Ще кілька хвилин, і місячний годинник покаже полудень.

Велике яскраве світило повільно підповзає до тонюсінького серпика Землі. Здається, ось-ось обидва небесні тіла зіткнуться, і на весь Всесвіт прокотиться гуркіт космічної катастрофи...

Але ні, Сонце просто заповзає за велику темну кулю – нашу планету.

Яка чудесна картина!.. Серпик перетворився на розжарене, багряне кільце атмосфери Землі; його оточує сріблясто-зелене сяйво сонячної корони.

В цьому фантастичному освітленні і люди в скафандрах, і мереживні чаші радіотелескопів, і прямовисні гори здаються викуваними з міді. Феєричне видовище збуджує, від нього не можна відірвати очей, його зараз ретранслюють телевізійні станції всієї Землі. Але для працівників обсерваторії воно вже стало звичним явищем. Ніхто й на мить не припиняє роботи.

– Товаришу Цаген, широкосмуговий радіорефлектор сигналів із Всесвіту не перехоплює, – доповідає відеофоном черговий спостерігач.

– Увімкніть рефлектор, що працює на півтораметровій хвилі, його монтування вже закінчене.

Цаген напружено стежить за цілим рядом екранів. На восьми з них – уривчасті хвилясті лілії, а на дев'ятому – невиразні смуги... Але ось вони набувають чіткості. Очі академіка перебігають на сусідній екран.

– Дивно, Аленко: на півтораметровій хвилі ми знову перехопили сигнали! Ідіть сюди, подивимось.

Смаглява дівчина сідає поруч Цагена.

– Надзвичайно! – вигукує вона збуджено. – Отже, планета системи Проксима Центавра випромінює одночасно дві хвилі, і на кожній з них – інші сигнали!

– Так, безперечно, цілком інший код. Справа ще більш ускладнюється... – Цаген підбіг до відеофону і натиснув на кнопку. – Прошу, негайно з'єднайте мене з Всесвітньою Академією. Важливе повідомлення!

За хвилину він доповідає з телеграфною стислістю.

– Хвиля сто п'ятдесят сантиметрів – нові сигнали. Хвиля сто сімдесят вісім сантиметрів – подальші сигнали. Хвиля сто дев'яносто шість сантиметрів – знову інші сигнали... Висновок: планета Ікс в сузір'ї Центавра висилає кілька різних за своїм характером програм. Про дальші дослідження повідомлю пізніше. Все.

Він вимкнув апарат і засміявся:

– Хай тепер сушать собі мозок, а я – не детектив.

Астробіолог Алена Свозилова зосереджено подивилась на академіка:

– Скажіть, чи пробували ви відповісти на сигнали?

Цаген знизав плечима:

– Звичайно, пробував. Як вам відомо, сигнали подеколи уриваються. В такі періоди ми посилювали записані раніше сигнали і відсилали їх назад на тій же хвилі. Тепер чекаємо на відповідь. Ви не повинні забувати, що Проксима Центавра знаходиться на відстані чотирьох світлових років. Це значить, що стільки ж туди летітимуть і радіохвилі, які теж поширюються в порожнечі зі швидкістю триста тисяч кілометрів на секунду. Отже, понад вісім років на всю подорож, – звісно, якщо таємничі створіння дадуть нам відповідь негайно і якщо відповідатимуть

узагалі. Існування мислячих створінь на Проксимі ще не доведено, про це не можна забувати.

– Ми доведемо! – сказала Алена з викликом.

– Щасти вам! – іронічно посміхнувся Цаген. – Як ви можете довести? Досі нікому не вдалося розшифрувати сигнали, і нема надії, що це вдасться зробити найближчим часом. Та це й зрозуміло: адже люди на Проксимі, якщо вони там є взагалі, мають зовсім інший спосіб мислення, аніж ми.

– Про існування людей на Проксимі дізнаємось іншим чином. Просто полетимо туди подивитись.

– Красненько дякую! – засміявся Цаген. – Бажаю вам щасливої дороги і в десять разів тривалішого життя! Скільки ж ви, нещасна дівчино, туди летітимете, якщо сонячний промінь зі своєю шаленою швидкістю мчить понад чотири роки?!

– Точніше сказати, чотири роки три місяці двадцять один день і сім годин. Це я знаю, хоч я для вас тільки астробіолог! – розсердилась Алена. – Це становить близько сорока квадрильйонів кілометрів. Ще зі школи пам’ятаю наочний приклад, який трохи допомагає уявити цю колосальну відстань: «Зменшимо наше Сонце і найближчу зірку – Проксиму Центавра – до розміру невеликих м’ячиків. В такій же пропорції зменшимо і відстань між цими світилами. Тоді м’ячик, що означає Сонце, буде в Празі, а той, що означає Проксиму, – десь аж на узбережжі Північної Африки...» Все це мені відомо, любий Цагене, і все-таки я вірю, що ми коли-небудь подивимось на Проксиму зблизька. Більш нічого зараз не розповім, бо ви – Хома невірний. Скажу тільки одне: зачекайте, поки доповідатиме академік Навратіл на одному з наступних засідань Всесвітньої Академії, а потім про мене згадаєте... І – до побачення на планеті Ікс!

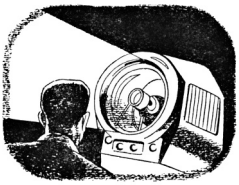

Розділ VIII

ПРИГОЛОМШЕННЯ

Лайф Северсон утік від Наташі Орлової, – утік, як хлопчисько-пустун від обридлої вихователька. Кінець кінцем, скільки можна його опікати? Він почуває себе цілком, цілком добре. І треба нарешті збагнути суть дивних змін, що сталися в світі; треба переконатись, що десь за межами показаних йому розкошів не ховаються злидні. Адже було так в Лондоні: у Вест-Енді – палаци, а на околицях люди ледь животіють...

Лишивши для Наташі записку, щоб не турбувалась, Северсон вибрався через вікно та й подався через парк звивистою стежкою. Зайшовши таки далеченько, він забрався в кущі і простягся горілиць на барвистому килимі польових квітів. На серці в нього було спокійно й хороше.

По небу повільно пливли легенькі білі хмарки. Дерева тихо шелестіли яскравим, ніжним листячком. Звідкись прилетів метелик і довірливо сів на коліно Северсона. Посміливішав наляканий появою людини коник та й врізав на своїй крихітній скрипочці нехитру мелодію.

«Сюди б ще один-єдиний звук, то й був би я зовсім як вдома... – мріяв Северсон. – Коли б озвався ти, любий дзвоне нашого маленького костьолу! Долинь сюди з теплим подувом вітру від фіорду, поверни мене в моє щасливе дитинство!»

Несподівано щось зашуміло в повітрі, і Северсон відчув поштовх у підошву правого черевика. Він швидко розплющив очі, злякано сів.

Біля його ніг лежав дивний літачок. З отворів на крилах моделі пирскав червонуватий дим, фюзеляж здригався.

«Дотепна конструкція! – думав Северсон, розглядаючи іграшку. – Літає, а пропелера нема... Чи не можна було б використати цю ідею для справжнього літака?»

– Ура, він тут! – несподівано пролунав дитячий голос.

На галявинку вибіг хлопчина з червоною хусточкою на шиї. Помітивши біля моделі незнайомого, він спочатку розгубився, але потім у нього в очах спалахнули вогники цікавості.

– Ви – Северсон, правда ж?

– Ніби так, – посміхнувся Северсон. – Як ти мене впізнав?.. Наскільки я пам'ятаю, ми ще з тобою не зустрічались.

– Я – Дмитро Петрович Зайцев, а вдома мене звуть Митьком, – відрекомендувався хлопчик, підходячи ближче. – Я знаю вас дуже добре. Хто ж вас не знає?! Вас знають в усьому світі! Я часто бачив вас по телевізору і в кіно... Ой, що було, коли ви вперше вдихнули повітря! Або коли ви дивились першу телевізійну передачу!.. Знаєте, товаришу Северсон, я вам дуже заздрю! Я б хотів, щоб зі мною трапилося щось схоже!

Северсон знизав плечима. Він марно намагався пригадати, коли це його знімали на кіноплівку.

– Наш учитель багато розповідав про вас, – провадив далі хлопчина. – Ми запитували його, як ви ставитесь до сучасного світу, але він не знає. За ті довгі роки, що ви лежали в кризі, сталося стільки змін... Оце для вас сюрприз, правда?

Северсон закліпав очима, потім схопився, наче вражений блискавкою:

– Що ти верзеш, хлопчику?! Як це я лежав багато років у кризі? Та я б замерз на бурульку!

Митько збентежився, але одразу ж оговтався:

– Хіба ви цього ще не знаєте, товаришу Северсон?.. Ви гадаєте, що зараз – тисяча дев'ятсот двадцять восьмий рік?.. – він знизав плечима. – Не розумію, навіщо це від вас приховують! Я б дав не знати що, аби мене отак пробудили до життя років через сто!

– Це сон... маячіння... – у Северсона раптом підломилися коліна. Він опустився на траву й схопився за голову.

– Вам погано? – кинувся до нього Митько. – Я зараз викличу лікаря.

Северсон схопив хлопчика за руку:

– Почекай... Нічого серйозного – ось тільки кров ударила в голову... Вже знову добре... – він навіть спробував посміхнутись. – Ану, стусони мене! Тільки як слід стусони!

– Навіщо? – здивувався хлопець.

– Аби я переконався, що не сплю... Знаєш, не хотів би я прокинутись серед криги. Це не жарт – помирати отаким самотнім, без надії на порятунок... – незрячими очима він задивився у просторінь.

На очі хлопчика набігли сльози:

– Що це вам спало на думку, товаришу Северсон! Адже ви вже цілком здоровий. І яким чином ви змогли б потрапити в крижану пустелю? Острівець, де вас знайшли замерзлим минулого року, вже зовсім не крижаний. Він геть увесь зелений і вкритий весняними квітками. Нещодавно його показували по телевізору...

Митько Зайцев намагався заспокоїти приголомшену людину. А Северсон мовчав і допитливо дивився в щирі дитячі очі.

– Не знаю, хто з нас божевільний... – сказав він радше самому собі, аніж хлопчикові. – В мене таке враження, що в тебе надзвичайно буйна фантазія. А я вже замалим не повірив у твої слова... Ти мені розповідаєш, що в Арктиці цвітуть квіти. А куди ж ти подів льодовики?.. Мабуть, ти ніколи не бачив Півночі, бо інакше не розповідав би такі казки...

Северсон погладив хлопчика по голові, жаліючи його. Бідне, йому не більш як дванадцять років, а вже втратило розум... Звісно, поганий вплив пригодницьких романів...

– Це не казки! – захищався хлопчина. – І я не брешу принципово, можете мені в цьому вірити! Всесвітня Академія наук розбила майже всі льодовики; крига лишилась тільки біля Північного полюса. Адже ми вивчали про це в школі. А я вчусь добре, в мене майже самі п’ятірки!

– Гаразд, гаразд, у такому разі я тобі вірю! – засміявся Северсон і ще раз погладив дитину по голові.

– Я навіть не дивуюсь, що вас усе так вражає, – сказав Митько. – Адже перед вашим польотом з Амундсеном ви багато чого ще не знали. Нам про це говорив учитель. Казав, не було у вас ні телебачення, ні реактивних літаків, ні атомних електростанцій. Тисячі людей, казав він, страшенно виснажувались на заводах, аби добре жилось одному багатієві... А які жахливі були квартирні

умови! Не дивно, що тоді ще існували заразні хвороби... А ці війни! Важко повірити, що люди здуру вбивали одне одного за золото... Невже в них не було кращих інтересів?

Северсон знову насторожився. Хіба хлопчик міг би вигадати усе оце?.. Палаци й котеджі справді казкові, і їх не побудуєш за кілька місяців... А отой чудесний відеофон і незвичайні літаки? А те, що ні Роберт, ні Альберт досі не відповідають на листи?

Северсон завагався. Але в мозку раптом блиснула твереза думка:

«Ні, ні, все це безглуздя! Цього не може бути!»

– Почекай, Митьку... – сказав він задумливо. – Мені щось спадало на думку... Мене знайшли напівзамерзлим, і я внаслідок цього втратив на якийсь час пам'ять і здатність мислити, так?.. Але це тривало недовго, бо я зовсім не постарівся. Коли я дивлюсь у дзеркало, то здаюсь собі навіть молодшим, аніж тоді, коли стартував з Тромсе.

Митько стиснув Северсону руку:

– Ви замерзли зовсім, товаришу Северсон, і пролежали в кризі багато років... Як би це вам усе пояснити?.. Чи звертали ви увагу на те, що за дуже великих морозів вода в маленьких ставках промерзає аж до дна? Одночасно замерзають і риби, і жаби, ви ж це знаєте... А навесні, коли крига розтане, вони оживають і – фррр! – знову бадьорі.

– Так ти гадаєш, що і в мене така ж холодна кров, як у жаби, і я міг спокійно замерзнути, а потім розморозитись?

– Я вам цього не говорю! – запротестував Митько. – З вами було не так просто. Ви навіть не уявляєте, скільки зусиль доклали тарабкінці, щоб повернути вас до життя? Я бачив цей науково-популярний кінофільм...

– Не глузуй з мене! – засміявся Северсон. – Замерзлу людину не пробудиш. Вона – мертва.

– Але ви ще не знаєте, що вчені розділили смерть на дві. Одна смерть називається клінічною, а друга – біологічною. Людина спочатку помирає клінічною смертю, а це ще нічого. Учитель розповідав нам, що мертву людину вперше вдалось оживити ще в тисяча дев'ятсот сорок четвертому році, під час Великої Вітчизняної війни. Зробив це професор Нєговський у нас, у Москві. Він оживив мертвого солдата Черепанова, який загинув від втрати

крові під час операції. Черепанов після цього довго хворів, але нарешті-таки видужав. В музеї ви можете знайти «Правду» за одинадцяте вересня сорок четвертого року і прочитати це повідомлення...

– Почекай, через скільки хвилин після смерті оживив його отой Нєговський?

– Приблизно через п’ять хвилин.

– А я, коли повірити тобі, лежав заморожений багато років!

– Це правда, – охоче підтвердив Митько. – Але ви весь час були мертві клінічно. Під час великих морозів не може настати біологічна смерть, яка остаточно руйнує організм. Це вам підтвердить і наш учитель... Чи не чули ви часом про російського вченого Бахметьєва? Він жив тоді, коли ви були таким хлопцем, як я зараз. Саме Бахметьєв проводив перші вдалі досліди з оживленням заморожених істот. А трохи пізніше наш великий вчений Каптерєв навчився оживляти мікроорганізми, рачків та інші дрібні створіння, що пролежали у вічній мерзлоті десятки тисяч років!.. Яке ж тут чудо? Ніякого!

Северсон зосереджено звів брови:

– Гаразд. Це здається вірогідним. І все ж мені незрозуміло, як можна оживити мертвого, – хай навіть клінічно мертвого, як ти кажеш.

– Я можу це вам пояснити, – сказав хлопець, гордий можливістю показати набуті з популярних книжок та лекцій знання. – Першими спробували оживляти мертвих чеські лікарі Спіна та Веліх. Їхній задум не вдався, бо вони ще не знали про існування груп крові. Так само не пощастило і російському лікарю Андрєєву. Як я вам уже казав, першим досягнув успіху професор Нєговський... Але ще раніше дуже цікаві досліди здійснив московський професор Брюхоненко. Уявіть собі, він ще в тисяча дев’ятсот тридцять п’ятому році міг оживити одрубану собачу голову. Вона ще й висувала язик, і поводила очима... А знаєте, що тоді сказав Брюхоненко? Настане, мовляв, час, і лікарі навчаться оживляти замерзлих людей, – навіть Амундсена, якщо його вдасться відшукати... Тож чи вірите ви мені тепер, що насправді замерзли і що академік Тарабкін вас повернув до життя?

Северсон провів рукою по спітнілому чолу і знизав плечима:

– Не знаю. Важко отак собі повірити, хоч я й не думаю, що ти все це наплескав... Отже, я спав у кризі багато років... А скільки саме?

Митько глянув на нього лукаво:

– Вгадайте!..

– Не маю ані найменшого уявлення... – задумливо сказав Северсон. І раптом рвучко повернувся до хлопця. – Але я хотів би мати докази, Митьку! Будь-який речовий доказ, що я справді проспав... Чи немає в тебе газети з сьогоднішньою датою?

– Немає... – хлопець замислився. – От що: ходімте до інститутської бібліотеки, це близько. Там усе прочитаєте чорним по білому.

Северсон погодився, і вони одразу ж подалися до бібліотеки.

***

– Здрастуйте, Василю Володимировичу! Подивіться, якого надзвичайного гостя я привів до вас! – вигукнув Митько з порога затишної читальні.

Літній чоловік, що стояв біля книжкової шафи, швидко обернувся і, побачивши Северсона, аж закліпав очима:

– Товариш Северсон?! Прошу... Прошу... – він заметушився, пропонуючи стільця. – А тобі, шибайголово, слід було б дати доброго прочухана! Наташа Орлова вже понад годину місця собі не знаходить, а ти водиш товариша Северсона не знати де... Хіба ти не чув екстреного повідомлення?

– Ні, – засміявся Митько. – Ми тим часом добре погомоніли. Я пояснив товаришу Северсону, як він потрапив з Арктики до нас.

Бібліотекар збентежено замахав руками:

– Отже, ти все вибовкав?! Та чи розумієш ти, що накоїв?!

– Не хвилюйтеся, пане, – заступився Северсон. – Я вже знаю все чи майже все і, як бачите, не занепав духом. Визнаю: це була для мене завелика доза, але я її витримав. У мене тепер до вас тільки одне прохання: чи немає у вас часом норвезьких газет тисяча дев’ятсот двадцять восьмого року?

– Не знаю. Треба подивитись... – перепросивши, бібліотекар вийшов до сусіднього приміщення і одразу ж кинувся до відеофону:

– Товаришку Орлову!

На екрані з’явилось Наташине обличчя:

– Ви чимось стурбовані, Василю Володимировичу?.. Може, дізнались щось про Северсона?

– Він у мене в читальні. Але радіти нема чого. Уявіть собі, Северсон уже знає все.

– Прикро... А як він поводиться?.. Спокійний?.. А втім, я зараз до вас приїду.

– Він хоче одержати газети за дев’ятсот двадцять восьмий рік. Що робити?

Наташа нахмурила чоло, закусила губу. По короткій паузі сказала рішуче:

– Дайте. Нічого іншого не лишається.

***

Коли Наташа Орлова зайшла до читальні, Северсон був такий заглиблений у читання газет, що навіть її не помітив. Тремтячою рукою він перегортав переплетений річний комплект «Норгес Фолк» і уважно перечитував кожну статтю, де згадувалось про Амундсена. Зараз йому саме потрапив на очі великий заголовок у номері за 19 червня 1928 року: «АМУНДСЕН ВИЛЕТІВ НА ДОПОМОГУ НОБІЛЕ».

«Вчора, 18 червня, на літаку «Латам» із Тромсе на північ вилетів великий полярний мандрівник Руаль Амундсен. На борту літака один наш офіцер, французькі льотчики Рене Жульбауд і де Кувервілль, радист Валетте і механік Браззі. Амундсен сподівається розшукати експедицію Нобіле, занесену оболонкою дирижабля «Італія». Як щойно повідомив наш кореспондент з Тромсе, Амундсен невдовзі після старту запитав по радіо про стан криги біля острова Ведмежого. Завтра надрукуємо більш докладні повідомлення».

Однак другого дня газети про Амундсена мовчали. Через день вони вмістили коротке повідомлення, що літак «Латам» не дає про себе ніяких звісток. Ще через кілька днів уже почали писати про рятувальну експедицію на допомогу «Латаму».

«НОРВЕГІЯ ВТРАТИЛА СВОГО ВЕЛИКОГО ГЕНІЯ», – повідомляв заголовок «Норгес Фолк» за 1 вересня 1928 року. –

«Рибальське судно «Брод» підібрало вчора поблизу Фунгло поплавок літака, що, безперечно, належав «Латаму». На жаль, тепер уже немає сумніву, що наш великий і безсмертний Амундсен загинув разом зі своїми вірними друзями. На всіх державних будинках вивішено траурні прапори».

– Отже, Амундсен загинув... – прошепотів Северсон і похилив голову. – Тільки я й був урятований... А чи знайшли хоч його труп?

Наташа міцно стиснула йому руку:

– Ні. Він спить, мабуть, у вічній кризі, яка лишилася в Арктиці. Однак ми, безперечно, знайдемо його. І його, і Валетте, і решту ваших друзів. І, можливо, ви ще зустрінетеся з ними...

У Северсона запаморочилось в голові.

«Так ось чому так зволікали з усякими поясненнями!.. Я, виходить, лишився один-однісінький, без родичів і друзів, між чужих людей... Це – жахливо!»

З гарячкових думок його вивів схвильований голос Наташі:

– Забудьте про минуле, Северсоне! Минулого вже не можна повернути, і ви, безперечно, не шкодуватимете за ним, коли дізнаєтеся, з якою радістю ми прийняли вас до себе, яке прекрасне й багате життя відкривається перед вами зараз...

Митько, який досі тихенько тулився в куточку, підбіг до Северсона і обняв його:

– Не гнівайтесь на мене... Хочете, ми будемо добрими друзями? Підете завтра зі мною подивитись атомну електростанцію, де працює мій батько?

Невидющим поглядом Северсон дивився кудись у землю і, здавалось, не чув нічого.

– Краще було б, коли б ви знайшли Амундсена... – прошепотів він сумно. – Наташо, я хочу додому... Додому, в Норвегію...

Дівчина взяла його за руку:

– Ще трошки терпіння, друже... Ще шість тижнів лікування – і ви будете цілком здорові. Цей час збіжить, як вода, а потім я сама проведу вас додому, – якщо вам буде приємне моє товариство, звісно. Викиньте з голови похмурі думки. Повірте, нам без вас буде дуже сумно. Ми вже звикли до вас, ви просто наш. Всі ми вас

насправді любимо, а я... я себе почуваю вашою матір'ю... хоч і народилась на кілька десятків років пізніше від вас.

Северсон потиснув Наташину руку і сумно посміхнувся:

– Такого невдячного пацієнта ви, мабуть, ніколи не мали... – він повернув голову до вікна і задивився на верхів'я дерев. Повільно, через силу продовжував: – У мене голова замалим не лусне... Коли б хоч знати, що, власне, зі мною сталось і як я до вас потрапив... Наташо, можете ви мені про це розповісти?

Митько ніби цього тільки й чекав:

– Василю Володимировичу, а може, продемонструємо товаришу Северсону кілька стерео про нього?

Бібліотекар замахав руками:

– Та помовч, шибенику! Чи мало ще ти накоїв?.. Які ще там «стерео»?! – звернувся він до Северсона, а потім з німим запитанням подивився на Наташу.

– Дайте, Василю Володимировичу... – зітхнула дівчина. – Може, так буде краще.

З дивним навіть для самого себе спокоєм Северсон стежив за рухами літнього бібліотекаря. Той сів до великого овального столу; як на телефоні, набрав якийсь номер. На екранчику спалахнула літера «С». Під нею тричі блимнула зелена лампочка; на лівому крилі стола відкрилась засувка. Бібліотекар простяг до неї руку й витяг кілька металевих коробок.

– Почнемо з першої частини?

– Звичайно... – тихо відповіла Наташа.

Бібліотекар засунув коробочку в нішу проектора і натиснув на одну з кнопок. На протилежній стінці з'явився портрет Северсона.

– «Син Півночі», стереофільм Олексія Черепанова та Наталії Орлової... – пролунав незнайомий басовитий голос.

– Це було року тисяча дев'ятсот двадцять восьмого... – продовжував диктор у той час, як крізь портрет почали проступати обриси портового міста.

– Тромсе!.. – прошепотів Северсон.

– Не хвилюйтесь, друже. Це лише документальні кадри вашого вильоту, – сказала тихо Наташа, яка не зводила очей зі свого супутника.

Потім ішли фотографії Амундсена та «Латама», а за ними – маленька карта з рухомим літачком, який просувався в напрямку Шпіцбергену. За групою островів він несподівано зник, а замість нього з'явився червоний кружечок.

– Десь у цьому районі «Латам» зазнав аварії... – пояснював диктор. – Спостерігач літака Северсон невідомо як потрапив на берег безіменного острівця, де й замерз. Збігали роки, минали десятиріччя. Надійшли величні дні визволення всього людства. Капіталізм та імперіалізм зійшли зі сцени історії. Назавжди зникла небезпека війни. Велетенські творчі сили, які гайнувалися раніше на створення засобів знищення, звільнились тепер для найпрекраснішого: для боротьби за щасливе сьогоднішнє і ще прекрасніше майбутнє людей. Настав небачений розвиток техніки й науки. Вже через двадцять п'ять років після усунення небезпеки війни людство мало таку силу, що могло стати на бій із Сахарою і Арктикою. На протязі наступних п'яти років ми витіснили льодовики аж до Північного полюса. І ось на цьому славетному переможному шляху і було знайдено Северсона...

Перед широко розкритими очима Северсона розгорталися захоплюючі події.

Бергер доповідає Всесвітній Академії, що в одному з льодовиків на крижаному острівці знайдено невідому людину в одязі пілота двадцятих років двадцятого століття. Він лежить скоцюрблений у прозорій кризі, наче спить. Голова його – на лівій руці, а правою він притримує шкіряне пальто.

На острів приземляється вертоліт. З нього виходить група лікарів-тарабкінців. Спеціальним інструментом вони вирізають великий крижаний куб з тілом людини і з допомогою кранів навантажують на літак.

На екрані з'являється Москва, а потім велика лабораторія.

– У кишені невідомого було знайдено військовий білет... – звучить голос диктора, і на екрані з'являється знімок розгорненої книжечки. Мабуть, вона побувала у воді: літери тексту розмазані і перетворились на брудні смуги. В графі: «Прізвище» – видно тільки «...е...сон».

Фотографію книжки змінює кадр у лабораторії. Усміхнена чорнява дівчина (Северсон одразу ж упізнає в ній Наташу) каже:

– «Е...сон» – це мені не зовсім подобається. Знайшли ми його на півночі, то й будемо поки що називати Северсоном.

– Рік важкої і відповідальної наукової праці, рік упертої боротьби з невблаганною природою... – продовжує диктор. – І нарешті все ж перемагає наука й життя!.. Северсон починає дихати... Северсон вимовляє перше слово... Наука святкує одну з найбільших перемог... Смерть поступилась!..

Стереофільм закінчився. В залі лунає музика, яка підносить людину, дає їй крила. Могутня кантата життя!

Северсон зворушений.

– Наташо! Василю Володимировичу! Митю!.. – йому перехопило дух.

У Наташі очі сяють щастям. З радості вона б розцілувала Северсона!

Криза минула. Тепер можна сміливо стати перед Тарабкіним і сказати: наш любий Северсон уже живе в теперішньому часі!

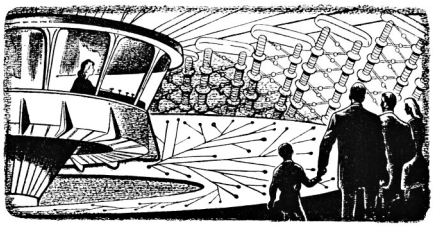

Розділ IX

В КРАЮ ЧУДЕС

Северсон підійшов до широкого вікна. Зупинився, вражений.

Перед його очима розляглась чудесна картина. До яскраво-синього неба зводились велетенські палаци, прикрашені статуями та барельєфами. На вершині одного з них стояла велична бронзова постать з простягненою вперед правою рукою. Фундамент цієї багатоповерхової будови губився в зелені великого парку; бічні крила палацу мали плоский дах, де стояли кільканадцять дивних безкрилих літаків.

Скільки сягало око, скрізь проти неба височіли такі ж палаци. Вони були різні за обрисами, оздобленням і кольором, але всі стояли серед дерев. На обрії виблискувала водяна гладінь, якою снували кораблі. Голубінь неба прокреслювали білі смуги од літаків.

Северсон довго дивився у вікно й мовчав. Зачарований краєвидом, він забув про все на світі.

Так он яка Москва!.. Куди до неї Нью-Йоркові! Там хмарочоси убогі, як коробки для черевиків, та ще й тісно приліплені один до одного... А може, й Нью-Йорк уже змінився?

Він запитливо глянув на Наташу.

– Як, подобається наше місто? – запитала вона лукаво.

– Це – втілена казка, Наташо!.. Але я й досі не вірю, що це – Москва. Мені здається, що я потрапив на якийсь зачарований острів, про який світ навіть не знає.

– А це?.. – Наташа підняла штори на протилежній стінці, і перед Северсоном з’явились залиті сонцем будови старовинної архітектури.

– Так, це московський Кремль... – задумливо сказав Северсон. – Я бачив його тільки на малюнках, але забути його неможливо... – він хитнув головою, посміхнувся. – Ну й штукарка ви, Наташо! І хитрунка!.. То ви спеціально привезли мене сюди вночі, та ще на метро, щоб потім приголомшити краєвидом Москви з висоти пташиного льоту?!

– Частково – так, – засміялась Наташа, – але ж кортіло показати вам і метро. Сподобалось?

– Чудесне метро!.. Тільки... тільки... А ви знаєте, що ми обдурили міський магістрат? – сказав Северсон напівжартома.

– Тобто як? – здивувалась Наташа.

– Мені незручно нагадувати, але... ми не купили квитки.

– Ах, он у чому справа! – зареготала Наташа. – Я просто забула вам пояснити, що за транспорт у Москві не платять. Ну, та ви це побачите на власні очі... А зараз кажіть: що ви хотіли б побачити?

– Скажіть, а чи не можна було б завітати на електростанцію, туди, де працює Митьків батько? Хлопчик мене запрошував, але я, звісно, не знаю, дозволяється це, чи ні.

– А чому ж. Ми заглянемо й туди. Я приготувала для вас широку програму екскурсій. Тільки, прошу, будьте цілком одверті: як на вас впливає все побачене?

– Не знаю... – відповів він по паузі. – Поки що я тільки цікавлюсь усім. Я б хотів зараз промчати світом і подивитись, як він змінився.

– А чи вистачить вам сили для цього? Чи не краще було б продовжити лікування?

– Я почуваю себе вже зовсім здоровим і бадьорим.

– Це так, – погодилась Наташа. – Але перенапруження ще може пошкодити вам. Я вважаю, що вам велику користь приніс би тривалий сон.

– Сон?.. Може, хочете, щоб я спав день у день, як немовля?

– Саме сон і допоміг вам стати на ноги. Людина витримує без їжі місяць, а без сну – лише кілька днів. Великий фізіолог Іван Петрович Павлов довів, що багато хвороб людини виникають внаслідок перенапруження кори головного мозку. Тут не зарадять ніякі ліки, а тільки сон, коли нервові клітини припиняють свою діяльність і відпочивають.

– Вірю вам. І все-таки спати мені не хочеться. Не турбуйтесь про мене: за своє життя я зазнав багато чого, а, як бачите, знову бадьорий.

– Отаким ви мені подобаєтесь, Северсоне! Тоді скажу вам по секрету: Митько вже давно чекає на вас.

Очі Северсона засяяли. Кількома стрибками він вибіг у коридор, схопив хлопця і високо підняв над головою:

– Ти, мій хлопчику, ти – найкращий лікар!

А Митько намагався набрати зосередженого й поважного вигляду:

– Я прийшов повідомити, що батько сердечно вітає вас і запрошує до своєї електростанції... Як бачите, я завжди дотримую слова.

***

– Ти тут живеш, Митю? – запитав Северсон, коли вони втрьох підійшли до великої красивої споруди, що поросла диким виноградом.

– Ні, товаришу Северсон, тут працює мій батько, – відповів хлопець. – Оце й є московська атомна електростанція.

– Ого! – здивувався Северсон. – У такому палаці міг би жити й англійський лорд!.. А де ж димарі?.. Чим тут опалюють?

– Тепер уже електростанції не опалюють, – пояснила Наташа. – Вони працюють на невичерпній енергії атомів... Але про це поговоримо пізніше.

Вони зайшли до вестибюля і попрямували сходами.

– А, дорогі гості! – їм назустріч поспішав ставний чоловік у білому халаті. – Вітаю вас, товаришу Северсон, на нашій фабриці енергії!.. Що ви хотіли б побачити насамперед, друзі: диспетчера, реактори чи експедицію електроенергії?

– Не поспішайте, товаришу Зайцев! – засміялась Наташа. – І не розмовляйте з нами санскритом. Наш гість не розуміє ваших термінів і, мабуть, погодиться, щоб ви показували найцікавіше.

Зайцев почухав потилицю:

– В нас усе цікаве. Але куди раніше? Що, коли до диспетчера?

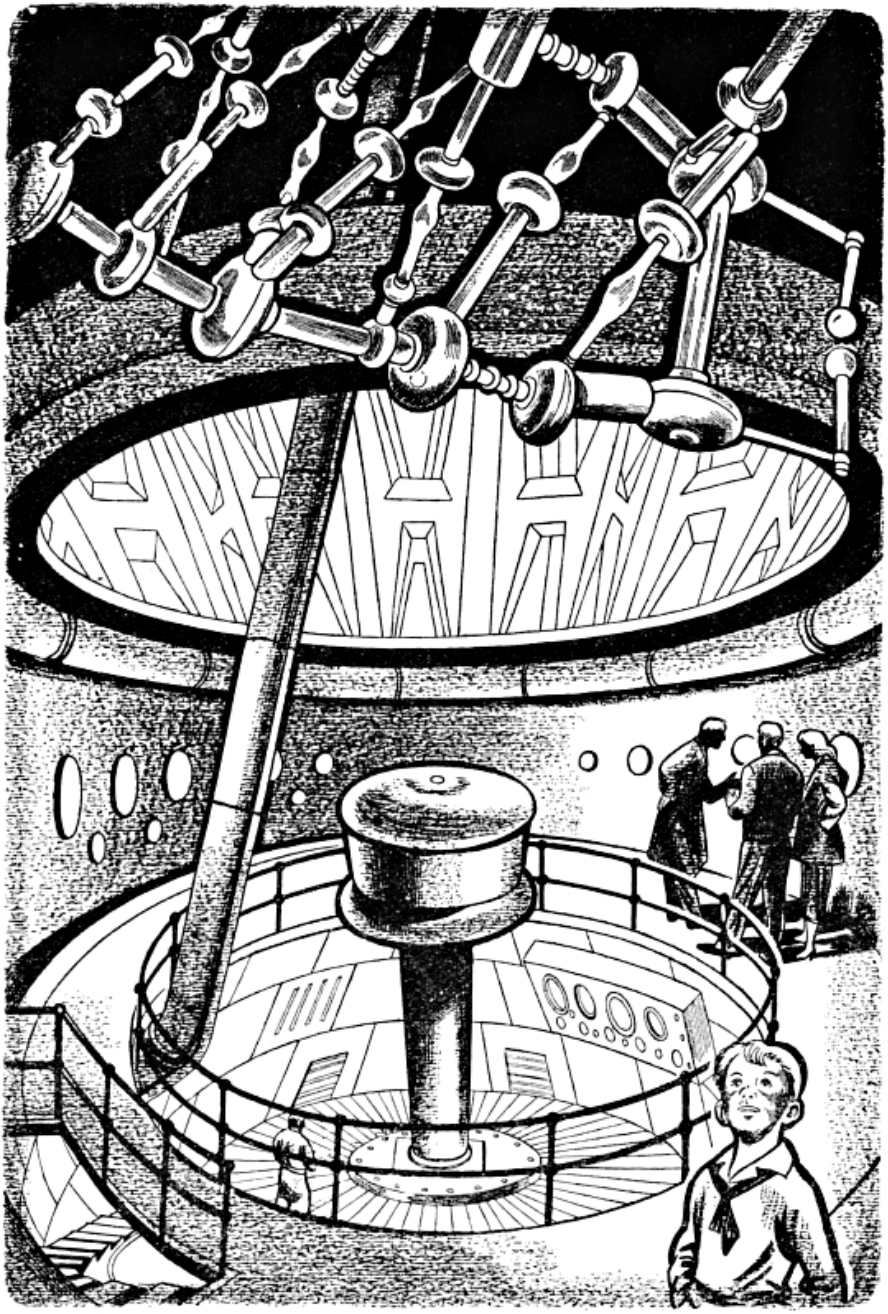

На запрошення Зайцева гості пройшли коридором і почали підніматись широкими сходами на вищий поверх.

Северсона вразила зразкова чистота, красиве оздоблення стін, йому мимохіть пригадалась паперова фабрика, на якій колись працював його дядько. Там було повно смороду, гуркоту, бруду. А тут – тихо й чисто, як у храмі.

– Прошу! – сказав Зайцев, пропускаючи гостей уперед.

Безшумно відчинились широкі двері, і перед відвідувачами постала дивна картина. Посеред залу містилась велика рельєфна карта, що сяяла незліченною кількістю різнокольорових вогників. Між мініатюрними горами й річками виднілись такі ж маленькі міста.

Тільки надивившись на карту, Северсон помітив під стелею прозору кабіну, в якій сиділа білява дівчина. Однією рукою вона спиралась на бильце крісла, а другу тримала на похилому пульті, що ряснів кнопками та екранчиками.

Дівчина глянула вниз, на відвідувачів, посміхнулась на знак привітання і знову всю свою увагу скерувала на пульт.

Зайцев помахав їй рукою і обернувся до гостей:

– Під час роботи з нею не жартуй! Це наш Перун, який володіє громами й блискавицями всієї області. А яка сувора з нами! Звертання сприймає тільки з повним титулом: «Надія Молодінова, диспетчер атомної електростанції Московської області»... – Зайцев знизив голос і нахилився до вуха Северсона. – Добре, що вона не чує нас. Я хочу вам її де в чому зрадити. Вона, власне, дуже полюбляє іграшки... Щоб мати уявлення про витрату енергії в окремих містах та на заводах, цілком досить дивитись на прилади. А їй цього – замало... «Треба зробити працю більш приємною, – заявила вона якось. – В центральній диспетчерській я побудую рельєфну карту області, а сигнали міст і заводів розміщу на їх макетах...» Одному з такою моделлю не впоратись. То як ви гадаєте, що вона зробила? Дуже просто: покликала на допомогу піонерів з технічних гуртків. Записався й Митько, – він теж такий, що любить з чимось возитись... Одного разу приходжу сюди – і аж очі вирячив: на великих підставках переді мною вся область, з річками, лісами й містами. Надія сидить на підлозі, тикає пальцем у якісь креслення. Хлопчаки й дівчатка повзають під макетом із паяльниками з руках... Того дня уперше засяяли оці вогні, –

показав Зайцев на рельєфну карту. – Що ви на це скажете? Чи не фантазер наш оцей маленький Перун? – він засміявся і знову глянув на дівчину. – Але звіритись на неї можна, це я повинен визнати. Під час її чергування ніколи не буває перебоїв у подачі енергії.

Северсон з цікавістю поглядав то на дівчину в прозорій кабінці, то на модель. Невже це й справді зробили хлоп'ята?

– А яку деталь виготував ти? – звернувся він до Митька.

– Отой он автомат, де щойно спалахнув червоний вогник... Дивіться, Надія помітила сигнал і ввімкнула сильніший струм.

– Висловлюйся зрозуміліше, Митю! – засміялась Наташа. – Ця крихітна будова означає собою великий автоматичний завод «Серп і молот». Такі заводи ми називаємо скорочено «автомат».

– А червоний вогник доповідає, що «автомату» потрібно більше електроенергії, – поспішив додати Митько. – Тату, чи не підемо вже далі?

– Кому я служу провідником – тобі чи гостям? – удавано розгнівався Зайцев. – Знаєте, його, як і кожного хлопчака, насамперед цікавлять машини, а тому, що до виробничої частини його рідко коли пускають, він і хоче використати цю нагоду... Ну, гаразд. Але перш ніж ми зайдемо до машинної зали, вам необхідно пояснити деякі речі. Електростанція, де ви, товаришу Северсон, зараз перебуваєте шановним гостем, виробляє електрику зі звільненої атомної енергії... Як я чув, ви за фахом льотчик, – отже, технік.

– Про атом я знаю небагато, – сказав Северсон. – Пам'ятаю тільки, що він складається з позитивних та негативних часток і що протони утворюють основу ядра атома, навколо якого обертаються стільки електронів, скільки міститься протонів у ядрі. Чи, можливо, я все переплутав?

– Чудесно! Видно, що у вас добра пам'ять! – кивнув головою Зайцев. – Так от учені виявили ще одну частинку – нейтрон – і встановили, що атомне ядро таїть у собі величезну енергію, яку можна звільнити або розбиванням ядра, або синтезом ядра з його складових частин... Було витрачено дуже багато коштів, енергії, творчих зусиль, але атом, кінець кінцем, удалося розбити. Результат був надзвичайний: з грама розщеплених атомів урану одержали в два з половиною мільйони разів більше енергії, ніж із

грама бензину. Але це відбулось тоді, коли на Землі ще лютували війни. Надзвичайний винахід було використано американськими імперіалістами для виготовлення атомної бомби. У тисяча дев'ятсот сорок п'ятому році американські атомні бомби вщент зруйнували два японських міста і знищили сотні тисяч людей... – Зайцев махнув рукою, немов хотів прогнати важкий сон. – Та облишмо сумні спогади, друзі. Людство порівняно швидко зрозуміло, якою небезпечною є атомна енергія в руках паліїв війни. Ця небезпека, зрештою, таки й допомогла йому усвідомити, де корінь зла; збагнути, що щастя і саме існування всіх народів світу ставить під загрозу жменька користолюбних імперіалістів... Ось уже тридцять років, як на Землі запанував мир. Людство використовує атомну енергію виключно для підкорення природи та для підвищення добробуту...

Тільки тепер Зайцев помітив, що гість поринув у думки і, здається, нічого не бачить і не чує.

– Даруйте, товаришу Северсон, я захопився своєю лекцією, а вас, мабуть, більше цікавить кухня, де створюється атомна енергія, чи не так?

– Ні, ні... – схаменувся Северсон. – Я тепер часто замислююсь над долею людства... Я багато чого проспав, я це бачу. Так само й у наукових знаннях я лишився позаду. Що мені відомо про атомну енергію? Нічого!.. Що я знаю про ваше гідне подиву телебачення? Нічого!.. – він гірко посміхнувся. – Мені тепер треба дуже багато надолужити, щоб хоч розуміти вас узагалі. І, признаюсь, я боюсь...

– Чого ж вам боятись? – запитала Наташа з погано прихованою тривогою. – Ані тут, на електростанції, ні десь у іншому місці вам не загрожує ніяка небезпека. Люди вже досконало володіють атомною енергією, повністю підкорили її.

– Я розумію це, Наташо. А тому й боюсь. Я нікого не хочу обтяжувати, а скажіть мені, як я тепер проживу зі своїми жалюгідними знаннями?

– Так от воно що! – зітхнула вона з полегкістю. – Цього не бійтесь аж ніяк! Усе наздоженете. Можете сміливо продовжувати навчання і обрати фах за бажанням, або лишайтесь льотчиком.

– Я б хотів цього... Але де взяти гроші? Мій батько був дрібним чиновником, отже, спадщини мені не лишив... Звісно, я

роботи не боюсь, навіть найважчої. Можу хоча б копати землю заступом...

– Його ви знайдете хіба що в музеї, товаришу Северсон! – встряв у розмову Митько. – Навіщо ж тоді існують машини?

– А за навчання платити не треба, – додала Наташа. – Воно в нас безкоштовне.

– Отож і почнемо негайно, – засміявся Зайцев і показав на великий настінний плакат. – Перед вами – вся таємниця виробництва електрики з атомної енергії... Ліворуч – схема найстарішої атомної електростанції. Отой сірий куб – атомний котел, реактор, де при розпаді атомів виділяється величезна кількість тепла. Це тепло використовується для перетворення води в пару, а пара рухає турбогенератор... Складний, невигідний спосіб. Тепер ми одержуємо електрику значно простіше. А втім, краще оглянути все на місці.

Довгим коридором і ескалатором гості разом із Зайцевим спустилися ще нижче і опинились у просторій залі. На її блискучій підлозі тьмяно віддзеркалювались кімнатні рослини й силуети турбогенераторів.

– Ось такий вигляд має атомна електростанція старішого типу, – пояснював Зайцев. – При розщепленні атома виникає небезпечне випромінювання, тому реактори сховано за товстою захисною стіною. Якщо бажаєте, – зазирніть! – показав він на одне з крихітних віконець.

Северсон був розчарований, зазирнувши туди. Він сподівався побачити щось схоже на нутрощі розжареної домни, а побачив тільки ряд великих сірих споруд, обплутаних товстими кольоровими трубами.

– Ніякого чуда, тільки людська кмітливість! – відповів Зайцев на його запитальний погляд. – Детальніше розповім пізніше; для вас сьогодні й так буде забагато. А зараз ходімо до сусідньої зали, де ми підкорюємо атом далеко досконаліше.

Якщо в попередньому приміщенні стояв хоч і не голосний, але безперервний шум від роботи турбін, то тут панувала абсолютна тиша. Від довгого ряду закритих блискучими металевими ковпаками котлів не долинало ані звуку.

– Тут процес проходить зовсім по-іншому, – сказав Зайцев. – Тепло з допомогою термоелементів перетворюється безпосередньо

на електрику. Принцип дії термоелемента, гадаю, ви знаєте: якщо нагріти місце з'єднання двох різних металів, виникає електричний струм... Але ми не зупинились і на цьому методі. В сусідній залі ми маємо реактори, в яких кінетична енергія атомних часток іде безпосередньо на прискорення електронів, так що весь котел, по суті, є термоядерною батареєю. В дослідницькому відділі, яким я керую, ми шукаємо подальші шляхи, так що, можливо...

Лекцію Зайцева урвав різкий дзвінок відеофону.

– Хвилиночку... – він підбіг до апарата.

На екрані з'явилось усміхнене обличчя дівчини з кирпатим носиком і ямочками на щоках.

– Петре Івановичу, раді бачити гостю?

– Аленко, дівчино золота, де ти взялась?! – радісно вигукнув Зайцев. – А я гадав, що ти сидиш десь у своїй оранжереї та вирощуєш неземні рослини. Надовго до нас?.. А я приймаю гостей, та ще й яких!.. Ходи-но сюди, познайомлю!

– Ні, дякую, – похитала головою дівчина. – Не хочу заважати, а до того ж не маю часу. Прийду до вас увечері.

– Гаразд, гаразд. Тоді зберемось у нас.

***

Як і обіцяв Митько при прощанні в електростанції, він прийшов точно о шостій вечора, щоб провести гостей до своєї квартири. Коли ж назустріч йому вийшов тільки Северсон, хлопець занепокоївся:

– А де ж ви лишили товаришку Орлову? Чи не втекли, бува, від неї знову?.. Вона буде дуже турбуватись, а я... я знову матиму прочуханку.

– Не бійся, хоробрий лицарю! – засміявся Северсон. – Все гаразд. Наташа просить пробачення: в неї невідкладна робота в лабораторії. Вона доручає мене тобі, на твою відповідальність... Ну, товаришу начальник, підемо пішки, чи як?

– Ой-йой, ми живемо далеко, товаришу Северсон! – вигукнув хлопець. – Пішки ми дійшли б туди хіба що опівночі. Хочете поїхати метро чи, може, вертольотом?

Северсон підвів голову і з хвилину мовчки стежив за різнокольоровими машинами, що снували повітряним океаном в усі боки.

– Тобі доводилось літати?

– Дуже часто.

– А ти не боїшся? Адже цей літак не має крил.

– А чому б я боявся? І навіщо вертольоту крила? Його ж підтримують пропелери.

– Ну, а якщо мотори зрадять?

– Мотори не зрадять, їх повсякчас контролюють. А коли б навіть сталося так, пропелери почнуть крутитись у протилежному напрямку, і вертоліт приземлиться повільно, як парашут.

Помовчали.

– Не думай, що я боюсь, я тільки цікавлюсь, – сказав Северсон, ніби виправдуючись. – Як летіти, то й летіти. Але постривай: ти вмієш керувати вертольотом?.. І де він у тебе?

– Ні, я не буду керувати! – засміявся хлопець. – Ми викличемо аеротаксі. Їх розпізнати легко, бо вони мають дно, розмальоване в клітинку, як он у того. Якщо воно вільне, то забере нас.

Митько витягнув з кишені носову хусточку і помахав нею. Пілот зі скляної кабіни подав знак, що бачить. Вертоліт наблизився, повис низько над головами перехожих, із його дна опустилась на тросах легенька відкрита кабінка.

Митько швидко одсунув захисне поруччя:

– Заходьте! На вулиці приземлятись не можна, тому аеротаксі мають отакі підйомники.

Через кілька секунд обидва мандрівники вже були у вертольоті. Митько натиснув кнопку поруч мікрофона на столі і сказав адресу. Машина почала швидко підніматись повз вікна інституту Тарабкіна, потім попрямувала на північний схід.

Северсон мимохіть згадав свій останній політ з Амундсеном. У «Латамі» стояв такий гуркіт, що ледве було чути голос сусіда. А тут мотори працювали зовсім безшумно.

Почуття невпевненості і недовіри до незвичайної машини зникли. Северсон відчував глибоку насолоду з оцього плавного, швидкого льоту, тим більш, що під ними відкривалася велична панорама чудесного міста.

– Чи ти помічаєш, Митю, що ми летимо не прямо, а манівцями? – запитав Северсон після довгої мовчанки. – Мені, як старому льотчику, це помітно. До вас так і треба летіти чи це просто, щоб ми оглянули Москву?

– Ми наближаємось до аеродрому, а тут уже нашим вертольотом керує диспетчер, щоб ми не зіткнулися з яким-небудь літаком. Вони стартують і приземляються щохвилини. Адже ми, товаришу Северсон, живемо на околиці міста, недалеко від міжнародного аеродрому.

– Ми приземлимось на ньому?

– Навіщо нам там приземлятись? – здивувався хлопець. – Довелося б ще чимало йти пішки, а так пілот висадить нас просто на дах нашого будинку.

– Шкода... Аеродром мене дуже цікавить. Я б хотів на нього подивитись.

– Це можна зробити і не приземляючись. Звідси ви побачите краще, аніж із землі, – запевнив його хлопець.

Северсон схилився до вікна, шукаючи очима аеродром. Раптом він швидко підвів голову. В ясному надвечірньому небі заблищав срібний літак з крилами, які скидались на ластівчині. Він промчав стрілою і зник з поля зору, лишивши по собі тонку білу смугу.

– І в ньому сидять люди? – запитав Северсон здивовано. А коли Митько ствердно кивнув головою, то додав: – Як же можна витримати таку швидкість?

– Та хіба це була швидкість?! – скептично посміхнувся хлопець. – Ракетоплан тільки розганявся. От коли б ви побачили, як він помчить у стратосфері! За півгодини буде, мабуть, у Пекіні!

Северсон докірливо похитав головою:

– А тобі відомо, що Пекін знаходиться в Китаї? Чи, може, є ще й інший Пекін?

– Ні, я маю на увазі той, що в Китаї… А що ви бачите в цьому дивного? За цей час ракетоплан може долетіти й до Америки чи до Австралії. Минулого року під час канікул я отаким літаком подорожував до Праги, а нині тато пообіцяв узяти мене з собою в Лондон.

– А за скільки годин тоді ми опинилися б у Норвегії? – недовірливо запитав Северсон.

– Цього я точно не знаю, але звісно ж, менш як за півгодини. І саме на цьому аеродромі ми сідали б у ракетоплан, – показав Митько вниз.

Северсон швидко притиснув лоб до скла.

Аеродром мав зовсім інший вигляд, ніж йому уявлялось. В його центрі стояла висока будова з чудними металевими конструкціями на даху, а від неї променями розбігались бетоновані смуги й довгий похилий міст, який трохи скидався на лижний трамплін.

– Куди веде ота чудна естакада? – здивувався Северсон.

– О, вона веде далеко! – захоплено пояснив Митько. – З неї тричі на тиждень стартують ракетні кораблі на Місяць.

– Куди?! – рвучко обернувся до хлопця Северсон.

– Та на Місяць же... На отой, що світить увечері.

Северсон з хвилину дивився на хлопця, а потім насупився:

– Не вважай мене абсолютним дурнем, Митю! Хоч я й проспав усе на світі, однак знаю, що можливе, а що ні. Мені відомо, наприклад, цілком точно, що між Землею й Місяцем заліг величезний безповітряний простір. От тепер і скажи, якщо ти все знаєш, як рухатиметься літак, коли повітря немає?.. Чи, може, ти вистрелиш літаком з гармати, як снарядом? Так це можливо тільки у Жуля Верна, бо насправді різкий удар вмить знищить екіпаж. А крім того, літакові треба було б надати швидкості дванадцять кілометрів на секунду, щоб він узагалі міг вийти зі сфери притягання Землі. Але такої швидкості не можна досягти ніяким пострілом, це вже доведено...

– Ви все ще мені не вірите, товаришу Северсон! – докірливо сказав хлопець. – А скільки разів я уже довів, що ніколи не брешу. Та й навіщо я мав би вигадувати?.. Ця естакада справді є стартовою дорогою ракетопланів на Місяць. А для міжпланетних кораблів повітря не потрібне, їх рухають ракети, це ми в школі вже вивчали... Та запитайте хоч би в товаришки Алени Свозилової – отієї, що дзвонила сьогодні на електростанцію до тата. Вона щойно прилетіла з Місяця і увечері прийде до нас.

Северсон замислився.

– Ти дуже милий супутник, Митю, і я не хотів би тебе будь-чим образити. Але ти раз-у-раз готуєш мені такі сюрпризи, що я після них ледве отямлююсь... Отже, ти кажеш, що людина вже

потрапила на Місяць... Якщо ти й цього разу маєш рацію, я тобі урочисто обіцяю не дивуватись більш ні з чого.

Митько почав говорити про перспективи польотів у зоряний Всесвіт, але Северсон слухав неуважно. Його уява марно намагалась намалювати образ жінки, яка пролетіла безповітряним простором і побувала на Місяці... Що вона там бачила? Про що розповідатиме?

Аеродром увже давно зник із поля зору. Вертоліт легко знижувався над широким майданчиком, який з'єднував обидва крила висотного будинку, де жила родина Зайцевих.

Розділ X

ДІВЧИНА З МІСЯЦЯ

Як і слід було сподіватись, Митько повів гостя насамперед до своєї робочої кімнати, заставленої моделями різноманітних кораблів та літаків.

– Оце й є та «Іскра», що літає на Місяць, – пояснював він жваво. – Не розумію, в чому річ, але моя модель досі погано працює. Це вже друга. Перша, керована по радіо, кудись залетіла. Немає вже й «Струменя», якого ви отоді знайшли...

Хто знає, скільки б ще часу Митько посвячував Северсона в таємниці свого маленького царства, коли б з дверей не почувся голос старшого Зайцева:

– Доки ти мучитимеш гостя, вічний копирсайле? На столі холоне вечеря, а Аленка після подорожі Космосом, мабуть, таки добре зголодніла.

– Товаришка Свозилова вже прийшла? – радісно вигукнув хлопець і помчав з кімнати.

– От невихований! – посміхнувся вслід йому Зайцев. – Ну, то ходімте, прошу.

Северсон попрямував за хазяїном із невиразним почуттям хвилювання й цікавості. Жінку з Місяця він уявляв собі, сам не знаючи чому, блідою та серйозною, високою й стрункою. А тим часом на веранді сиділа звичайна засмагла дівчина і про щось весело розмовляла з господинею. Побачивши у дверях Северсона, вона швидко підвелась і зробила кілька кроків йому назустріч.

– Я – Алена Свозилова... Петро Іванович не хотів мені говорити, хто в нього буде гостем. Мовляв, це сюрприз. І справді, сюрприз удався. Вчора ми з академіком Цагеном згадували про вас, але я й не припускала, що зустрінусь з вами так скоро.

Северсон зовсім зніяковів. Виручив його Зайцев:

– Чого ти дивуєшся, Аленко? Чи зможеш ти знайти у когось шановніших гостей, аніж у мене?.. А ви, друже, теж не дивуйтесь: яка жінка не цікавиться знаменитими мужчинами?! Бачите, правду кажу, бо вона одразу ж надулась на мене!.. Ну, а тепер – прошу до столу.

Северсон удавав, що цілком зайнятий вечерею, і тільки час од часу крадькома поглядав на «дівчину з Місяця». Здавалось, вона не помічає цих поглядів, захоплена розмовою з Зайцевим. Розмова ішла про щось відоме тільки їм двом.

– ...Гадаю, що суперечка про сигнали із Всесвіту незабаром скінчиться. Її виграє Навратіл, це вже точно.

– Хіба вдалося розшифрувати загадкові знаки?

– Ні, бо це не знаки, а суцільна передача.

– Передача з Проксими? Дивовижно! А що надсилають? Швидше говори, не тягни!

– Ти б хотів усе зразу! – посміхнулась Алена. – Вистачить і того, що встановив учора Чан-су. Він довго сушив собі мозок: чому Проксима передає на стількох хвилях одночасно і чому на кожній хвилі чути інші сигнали? «Я запевняю, – заявив він нещодавно, – що приймач з амплітудною модуляцією нам зовсім не підходить. Мабуть, Проксима надсилає фазово-частотну модульовану хвилю з надзвичайно великим частотним зсувом...» Це означає, любий Петре, що створіння з Проксими надсилають для нас не кілька програм водночас, як ми досі гадали, а тільки одну, з якої ми перехоплюємо окремі уривки. Навіть хлопчисько міг би зрозуміти, що Чан-су має слушність. Але Цаген, як завжди...

– Стривай, стривай! – махнув рукою Зайцев. – Що ж, власне, виявив учора Чан-су?

– Не перебивай! – жартівливо розгнівалась Алена. – Незабаром після тієї розмови Чан-су полетів на Землю і повернувся з широкосмуговим посилювачем власної конструкції. Вчора його припущення підтвердилося: з допомогою нової апаратури він встановив, що імпульси на різних частотах взаємопов’язані. Якщо йому вдасться демодулювати сигнали, це означатиме, що ми незабаром почуємо й побачимо телевізійну програму невідомих створінь з Проксими. Цим уперше буде доведено те, що ми,

астробіологи, твердимо давно: наша Земля – не єдина планета, на якій життя досягло високого ступеня розвитку.

– А я радів! – скептично похитав головою Зайцев. – Я сподівався, що ти навчиш мене, як сказати проксимською мовою «атомна електростанція», а виявляється, вони там, нагорі, фантазують!.. А що, коли має рацію не Навратіл, а Ватсон? Чому не можуть випромінювати радіохвилі з фазово-частотною модуляцією якісь там розжарені газові туманності?

– З таким же успіхом і крокодил може розмовляти іспанською мовою! – розсердилась Алена. – Навратіл мене посилає, щоб я запросила тебе співробітничати з нами, а ти спілкуєшся з Ватсоном проти нас!

– Однак, Аленко, ти вже не розумієш жартів! Оце так ти змінилась на Місяці?.. Не знаю, чим би я міг стати в пригоді Навратілу, але ти ж знаєш, що вас не зраджу... А втім, поговоримо про це згодом. Товариство, мабуть, вітало б більше веселі розваги. Чи не зайти нам краще до Парку культури й відпочинку?

Пропозиція Зайцева припала усім до смаку, особливо Северсону, який майже нічого не розумів з розмови, хоч слухав дуже уважно. Розпитувати «дівчину з Місяця» він побоявся, щоб не здатися їй смішним.

***

У величезному, повному народу парку Северсон та Алена Свозилова, затримавшись біля одного з атракціонів, загубили своїх супутників.

– Ми тепер навряд чи знайдемо їх серед такої маси людей, але це не страшно. Зустрінемося з ними біля головного павільйону, – заспокоювала його дівчина. – А поки що покладіться на мене. Я тут добре все знаю; недалеко звідси університет, де я вчилась... Ну, то куди ми підемо?

– Знаєте куди? – посміхнувся Северсон. – До аеродрому!

– Чому саме до аеродрому? – здивувалась Алена. – Вам зі мною не подобається? Ви хочете кудись полетіти?

– Ні, що ви! Коли б навіть хотів, полетіти не можу.

– А куди б ви полетіли, коли б могли?

– Спочатку додому, в Норвегію, – сказав він нерішуче. – Потім знову спробував би перелетіти Північний полюс... Але насамперед хотів би побачити своїми очима літак, що стартує на Місяць.

Алена подивилась на годинник:

– Усі ваші бажання – здійсненні, а останнє можна виконати навіть зараз. «Іскра» стартує приблизно через півгодини. Ми ще встигнемо.

Сонце вже заходило, і весь парк поступово розгорявся безліччю вогнів. Повіяло свіжою прохолодою; ніжно запахли нічні квіти. У вологому повітрі звуки лунали м'якше, мелодійніше.

Северсон та Алена довго йшли красивою безлюдною алеєю. Нарешті перед ними поміж дерев заблищало темне свічадо водойми. Вони підійшли до берега широкого каналу.

– Звідси чудово видно аеродром, – сказала Алена. – Ви бачите оту естакаду вдалині?.. Оце й є стартовий трамплін міжпланетних кораблів.

– Я його вже бачив, – сказав Северсон. – Коли ми летіли сюди, Митько...

Та раптом слова застрягли у нього в горлі. Естакада обгорнулась червоним сяйвом, а на її вершині з'явився дивовижний літак з маленькими крильцями ззаду. Він затримався на якусь частку секунди, а потім зринув у повітря. Його шлях на присмерковому небі прокреслила вогненна смуга, що губилась аж десь у безконечності.

Северсон довго дивився на те місце, де востаннє блиснув спалах.

– Мені все це здається сном... – сказав він задумливо.

– Я вас розумію... – прошепотіла Алена.

Було в її голосі щось таке, що Северсон мимохіть обернувся і вперше подивився у великі чорні очі дівчини. Вони були теплі й щирі.

Розділ XI

«ДОДОМУ, ДОДОМУ!»

З прогулянки Северсон повернувся додому знову ж таки вертольотом, його проводжала «дівчина з Місяця», Алена Свозилова.

– На добраніч!.. До зустрічі в Празі!.. – гукала вона з віконця вертольота, коли той, висадивши Северсона на даху інституту Тарабкіна, піднявся в повітря. Машина подаленіла, перетворилась на одну з летючих зірочок над великим освітленим містом. Потім зникла й зірочка. І тільки тоді Северсон відірвав погляд від неба.

«До зустрічі в Празі!» – лунало в його вухах, коли він спускався ліфтом.

«До зустрічі в Празі!» – ще чулося йому, коли він зайшов до своєї кімнати.

Северсон підняв штору, відчинив вікно, задивився в далечінь. У голові метушливим роєм перебігали події неспокійного дня, і всі враження поверталися яскравішими й сильнішими, аніж були, але їх не хотілося аналізувати. Чудна туга стиснула йому груди. Він сам не знав, звідки з'явилось оце не знане досі відчуття тужливого неспокою.

Северсон сів до письмового столу, мимохіть витягнув із шухляди аркуш паперу й перо.

«Любий Альберте...» – написав він тремтячою рукою. Закреслив обидва слова, зім'яв папір. Знову простяг руку до ящика. Витягнув ще один аркуш і задивився на його білу поверхню.

До кого писати? Кому розкрити свою душу?.. Він тепер на білому світі сам-самісінький – старими друзями покинутий, а поруч з новими – такий по-смішному жалюгідний...

Северсон підвівся, пройшовся кілька разів по кімнаті. Знову повернувся до стола. Він хотів позбутись сум'яття думок та почуттів, звіритись бодай паперові.

«...Мені важко... – писав він похапливо. – Нічого не розумію. Почуваю себе жалюгідною мурашкою, яка з земного праху дивиться на людину-велетня... Велетень до мене ласкавий і люб'язний, але я його боюсь. Він володіє страшною силою. Мені здається, що в нього довжелезні руки, якими він обіймає всю земну кулю, як м'яч, і з легкістю сягає Всесвіту. Він необмежено панує і там, де я колись втратив життя в бою з природою. Нарешті і моє життя він вирвав з обіймів смерті, змусивши її поступитись.

Живу з велетнем, який не знає перепон, не відчуває запаморочення голови ні од висоти, ні од швидкості. З його ласки живу в казковому місті, яке можна сміливо порівняти з раєм... І все-таки я його боюсь.

Легко звикаєш до хорошого, і важко повертатись до поганого. Чи матиму я хоч пізніше досить сил, щоб воювати з долею?

Колись я міг би сміливо стати до перших лав, а тепер я – останній з останніх, найжалюгідніший, дурніший за десятирічного хлопчика. Як багато я проспав, як жорстоко перевалив час через мою голову! Але я не хочу жити з чужої ласки. Я повинен повернутись додому і почати усе заново! Або наздожену сучасну людину, або...»

Останнє слово перетворилось на різку риску, схожу на блискавку. Северсон кинувся на постіль і занурився головою в подушку. Раптом він здригнувся: пальці відчули холодний аркуш паперу.

Підніс його до очей. Лист...

Швидко перечитав написані красивим почерком рядки.

«Не гнівайтесь на мене, друже, що я не дочекалась Вашого повернення. Ми з Тарабкіним сьогодні проводимо важку й відповідальну операцію. Зате завтра я з Вами буду цілий день. Сподіваюсь, що у Зайцевих Вам сподобалось. Якщо буде щось потрібно, – дзвоніть. Бажаю Вам приємних снів! На добраніч!

Наташа»

Северсон сів на край ліжка, замислився. Отже, Наташа не спить. Тарабкін також.

«Ні, не чекатиму ранку, все скажу їм зараз!» – вирішив він раптом і вибіг з кімнати до напівосвітленого коридора. Безпорадно зупинився, не знаючи, в який бік іти.

«Звісно, кабінет Тарабкіна десь далі, бо інакше я б зустрічав його тут частіше...» – подумав Северсон і попрямував на нижчий поверх. Але цим він досягнув небагато. Ніде ані найменшої ознаки життя. Металеві цифри на дверях мовчали, оберігаючи сховані за ними таємниці.

«А навіщо ота розмова? – спало на думку Северсону. – Просто треба тікати геть!»

Він почав швидко спускатись сходами, однак трьома поверхами нижче зупинився на майданчику.

Куди втечеш без грошей?.. Як прослизнути містом, якщо майже кожен знає його з виду і одразу зрозуміє, що бачить перед собою втікача?.. І що сказати, коли випадково зустрінешся з кимнебудь у вестибюлі?

Гарячковий погляд Северсона впав на ряд мармурових табличок з золотими написами:

Лабораторії – 1548-56
Академік Тарабкін – 1547
Операційні зали – 1557-60

«Який я дурень!» – посміхнувся він мимохіть і ступив до довгого коридора.

Ось на дверях блиснула табличка з цифрою 1547. Северсон легенько постукав, а коли ніхто не відгукнувся, потягнув за ручку. Не замкнено.

У великому напівосвітленому кабінеті немає нікого. Лише розгорнута книга на робочому столі та наполовину списаний аркуш паперу поруч неї свідчать, що недавно тут хтось сидів.

Северсон хотів швидко повернутись назад, щоб йому не закинули часом лихих намірів, але переплутав двері і потрапив не в коридор, а до лабораторії.

Тут, залиті блакитним світлом, виблискували розташовані двома довгими рядами скляні резервуари. На кожному з них було прикріплено по кілька апаратів, що скидались на мікроскопи.

Непроханий гість якийсь час вагався, але потім цікавість перемогла. Він підійшов до одного з апаратів, припав до м'якого пружка бінокулярних окулярів. Затамувавши подих, задивився на незвичайний рух у полі зору приладу.

В мутнуватому розчині проповзала розпливчастими хмаринками якась неоднорідна речовина. Раптом вона почала збиратись у прозорі кульки.

Северсон звернув увагу на одну з новоутворених кульок. Здавалось, вона зависла посеред розчину, але її нутрощі швидко змінювались. В загадковому тільці почали з'являтись маленькі зернятка; зовнішня оболонка розтягувалась і наморщувалась; кулька виростала, збільшувалась, розтягнулась у вісімку – і поділилась навпіл.

Тільки тепер Северсон збагнув, що відбувалось у нього перед очима: з неоднорідної драглистої речовини в розчині утворювались живі клітини, які потім починали ділитись.

Він замислився.

«Omnis cellula a cellula!» – «Кожна клітина з клітини!» – згадав він улюблений вираз старого викладача біології.

Ні, вчитель був явно неправий: у резервуарі клітини виникають зовсім не з клітин. То невже ж люди навчились створювати життя з мертвої матерії?! А може, в апараті відбувається щось зовсім інше?..

Северсон відірвав очі від окулярів і злякано озирнувся. Він так поринув у спостереження, що навіть забув, чому, власне, тут опинився. Зараз йому здалось, що хтось зайшов до кімнати й дивиться на нього.

Але в приміщенні не було нікого. Безлюдною була й сусідня зала.

Северсон затримався на хвилинку біля великої скляної призми, зацікавившись її складною будовою. Йому навіть і на думку не спадало, що саме тут у нього почало битись серце і що в такому ж термостаті недалеко звідси маленька бульбашка повітря вбила неандертальця, який уже почав був повертатись до життя.

Незвичайність цього оточення не збуджувала, а пригнічувала Северсона, нагадувала йому про непевність його власного становища в незнайомому світі. Похмурих думок не вдавалось позбутись; вони викликали в серці болісну тугу.

Гнаний бажанням зустрітись хоч з ким-небудь, Северсон, уже не роздивляючись навколо, швидко йшов анфіладою лабораторних приміщень і зупинився аж тоді, коли зачув голоси.

Він зазирнув у щілину напіводчинених дверей. Перед ним була велика, яскраво освітлена, майже порожня зала. Понад її стінами стояло кілька скляних шаф з апаратами, а посередині – операційний стіл, оточений групою лікарів з масками на обличчях. Двоє з них сиділи біля приладів і уважно стежили за екранами, на яких через однакові проміжки часу перебігали яскраво-зелені химерні лінії.

– Серце працює нормально... – пролунав голос Наташі Орлової.

– Температура?.. – запитав академік Тарабкін.

– Тридцять вісім і три...

– Ну й завдав нам клопоту цей хлопчина! – зітхнув хтось з полегкістю. – Теж мені винахідник: братися до отакого досліду!

– А хіба ми з вами були не такі? – засміявся Тарабкін. – Ну, нічого: все гаразд. Серце витримало, опіки загояться... Ось що, друзі: йдіть-но відпочивати. Зі мною біля пацієнта лишиться тільки Наташа. О четвертій ранку нас змінять Роберт та Андрій.

– Замість вас лишусь я, товаришу академік. Ви не спали минулої ночі! – промовив один з лікарів.

– Я вже звик, та й спати мені треба менше, аніж вам, молодим, – заперечив Тарабкін. – Ідіть відпочивайте спокійно!

Почувши це, Северсон швиденько сховався за апаратами, щоб його хтось не помітив. Але його побоювання були марними: лікарі, мабуть, вийшли іншими дверима.

Довгий час тривала пауза, а потім Тарабкін запитав:

– Чому ви сьогодні така мовчазна, Наташо?

– Мовчазна?.. Та ні, я просто замислилась. Власне, пригадала Северсона. Він, певно, спить зараз мертвим сном. Та це й не дивно. Нещодавно він знайомився з новим життям тільки з допомогою телевізора, а тепер вступив у нього самостійно. Хотіла б я знати, як

впливає на нього все побачене й почуте, але він такий небалакучий..

– Як і кожен мешканець Півночі... – сказав Тарабкін. – Не сподівайтесь, що він одразу ж буде торжествувати. Поки що він тільки глядач, навіть коли обмацує все власними руками. І я побоююсь, що у нове життя він вступив надто рішуче.

– Чому ви так гадаєте?

– Світ за ці роки дуже змінився, Наташо. Ми до цього звикали поступово, а він потрапив у майбутнє несподівано, бачить тільки зовнішній бік речей, а вглиб – не зазирнув. Він не знає сенсу того, що діється навколо; ще не розуміє, що техніка, яка приголомшила його, не кумир для нас, а слуга. Пригадайте, що він говорив вам на електростанції. Боявся, що не зуміє проіснувати; що його ніхто не візьме на роботу, бо він не знає нових машин... Ми повинні розвіяти оцей його страх, допомогти людині відчути впевненість у власних силах... Як це зробити – не знаю...

Ще помовчали. Потім Наташа запитала нерішуче:

– А може, слід подивитись, як він там?

– Так, так, Наташо, біжіть... – погодився Тарабкін.

Для Северсона настала мить, коли далі зволікати вже не можна було. Він підійшов до дверей, постукав.

– Зайдіть! – сказав Тарабкін. – О, це ви?.. Яким вітром?! Ми щойно саме розмовляли про вас, і Наташа пішла поглянути, як вам спиться...

– А її не можна повернути? – стурбувався Северсон. – Вона злякається, якщо не знайде мене в кімнаті.

– Ні, ні. Вона подумає, що ви все ще гостюєте у Зайцевих... Але що з вами? У вас дуже поганий вигляд...

– Я прийшов попросити... хотів вас попросити... – збентежений Северсон не міг підшукати потрібних слів. – Не гнівайтесь, що я турбую вас вночі... Не вважайте це за невдячність: мені подобається у вас, але...

– ...Але вітчизна лишається вітчизною, чи не так? – посміхнувся Тарабкін. – Догадуюсь, що ви хотіли сказати мені саме це. Ну, що ж – я збирався відвідати вас завтра вранці і повідомити, що лікування закінчилось раніше, аніж ми гадали. І в цьому нам дуже допомогли ви самі. Ви – стійкий хлопчина... Розлучаюсь з вами неохоче – адже ви таки трошки мій син. Але що

ж удієш: «Додому, додому кличе дорога!» – як сказав колись старий китайський поет.

На відеофоні поблизу операційного стола блимнуло червоне світло, і на екрані з'явилось стурбоване обличчя Наташі Орлової:

– Що робити?.. Северсон знову зник...

– ...І чекає вас тут. Він хоче попросити вас, щоб ви допомогли йому приготуватись у дорогу. Завтра вранці ви вдвох вилітаєте до Норвегії...

***

Северсон уже давно спав спокійним сном, коли Наташа подала Тарабкіну копію одчайдушного «листа в минуле». Академік похитав головою:

– Я зрозумів його стан одразу ж, як тільки він поткнувся в двері. Гадаю, що подорож на батьківщину буде для нього найкращими ліками. Правда, на нього чекає деяке розчарування, але тільки там він зможе віднайти самого себе... Нам треба виправити свою помилку хоч зараз...

– Помилку? – знизала плечима Наташа.

– Так. Не можна було лишати пацієнта самотнім. Ми мусили дати йому компаньйона з тієї ж хвилини, коли він прийшов до пам'яті. А можливо, йому ще краще дихалося б у товаристві багатьох людей. Самотність – поганий друг, а ще гірший порадник. Слідом за нею ходять похмурі думки, а іноді й розпач. Особливо у людей, які не бачать перед собою ясної мети.

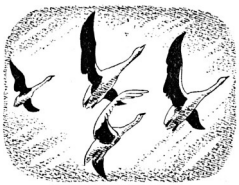

Розділ XII

ПОВЕРНЕННЯ

Красивий сріблястий ракетоплан, м'яко погойдуючись, помчав довгою стартовою доріжкою, легко зринув у повітря і, описавши коло над аеродромом, почав набирати висоту.

Палаци Москви зменшувались і даленіли. Місто застилала запона хмар. Світла блакить неба синішала, перетворювалась на індигову, поки, нарешті, зовсім потемніла. На небосхилі проступили зірки. А водночас до кабіни через ілюмінатори зазирало золоте сонечко.

– На цій висоті небо скрізь чорне, – відповіла Наташа на німе запитання Северсона. – Тут повітря таке розріджене, що сонячним променям нема від чого відбиватись... А погляньте-но на обрій! Навіть найнедовірливіші позбулися б тут сумніву в тому, що наша Земля – кругла...

Деталі на поверхні планети поступово розпливались, зникали. Все внизу запнула суцільна пелена хмар. І може, саме тому втратилось будь-яке уявлення про швидкість руху літака; здавалось, він просто висить серед безмежного простору і тільки ледь-ледь здригається від роботи двигунів.

Збігло зовсім небагато часу, і ракетоплан почав знижуватись.

– Проміжна зупинка? – запитав Северсон.

– Ні, приземляємось у Осло.

– Так швидко?.. Отже, Митько мав рацію... Тільки ні, це не Осло! – вигукнув він, коли ракетоплан прорвав запону хмар над аеродромом. – Я це місто знаю як свої п'ять пальців!

– Запевняю вас, це справді Осло, – посміхнулась Наташа. – Правда, трохи змінене за роки вашої відсутності.

На аеродромі мандрівники пересіли на вертоліт і продовжували свою подорож над узбережжям, покраяним численними фіордами.

– Я оце думаю, – порушила мовчанку Наташа, – чи не краще було б попередити мешканців Ярлсберга, що ви прилетите? Зустріч могла б бути радіснішою для вас.

– Навпаки, Наташо, я радий, що прилітаю інкогніто. Не люблю урочистих промов, а до того ж повертаюсь додому не як переможець, а як переможений.

В його голосі бринів глибокий сум. Що могла сказати Наташа? Як заспокоїти людину, що повертається до рідної країни, де вже немає ні близьких, ні друзів? Слова тут зайві.

Северсон переходив од вікна до вікна і палаючими очима стежив за рідною землею, що пропливала глибоко під ним. Містечка й села здавались йому більш барвистими й веселими, пустельна тундра – зеленішою. Хвойні ліси на диких скелях кликали його повернутись назад, у дитинство. Йому здавалось, що аж сюди, до сонцем пронизаних висот, долітає знайомий гуркіт гірських струмків.

Над голими верхів'ями Скандинавських гір вималювався на обрії сніжно-білий шпиль Гальдгепігену, вдалині заблищала гладінь моря.

– Погляньте, Наташо, ліворуч! Там – Берген! – по-хлоп'ячому радісно вигукнув Северсон. – Я знаю тут кожну вершину, кожен острівець. Праворуч від нас – Гаупне та Лейкангер. Нам треба летіти на Гулен, а потім уздовж узбережжя до гирла Сегне-фіорду.

Незабаром вертоліт наблизився до групи невеликих острівців.

– Чи не можете ви летіти трохи нижче? – попросив Северсон пілота. – Щось я не впізнаю рідного краю.

Острівці справді дуже змінились. Тоді, коли Северсон бачив їх востаннє, на них лише де-не-де чорніли халупи рибалок. Тепер ця місцевість нагадала Северсону московський Парк культури і відпочинку. Поз'єднувані мостами острівці перетинали в усіх напрямках вулиці-алеї, уздовж яких серед зелені світились красиві будинки.

– Куди ж поділись рибалки? – здивувався Северсон. – І звідси їх витіснили багатії?

Наташа мовчки посміхнулась, а він продовжував скрушно:

– Наші рибалки були люди порядні, чесні... Саме на цьому острові жив старий Фрітьоф Ельвестад. Ми, хлоп'ята, часто його відвідували. То був такий собі народний філософ – говорив небагато, зате мудро...

Северсон похитав головою і попросив пілота:

– Прошу вас, приземліться... Бачите оту долину під скелями?..

Вертоліт почав повільно знижуватись, наближаючись до скелястого берега.

– Звідси до нас година ходьби. Чи не хочете пройтись пішки, Наташо?

– Охоче пішла б з вами, але на мене чекає візит. Професор Йогансен з Фарнеса попросив допомогти йому поставити один експеримент. Ви тим часом огляньте рідний край, а увечері зустрінемось у лікаря Галльстрема. Ви його знайдете легко, тут його знають всі. Прошу, не забудьте передати йому листа від академіка Тарабкіна... Якщо дозволите, – я візьму ваші речі з собою. Вам легше буде йти.

***

Тільки-но вертоліт зник за кам'яною стіною фіорду, як Северсон повернувся обличчям до моря й сів на великий замшілий камінь. Він дивився на кучеряві баранці хвиль, і його серце поступово заспокоювалось.

Вітчизна! Рідний край!

Усе було таким, як і колись. Грізні вали набігали на прибережні скелі, з гуркотом обрушувались на них, відбивались і котились назад, стикаючись із наступними. Над скелями височіли покручені сосни, зазираючи в ущелину, яка лишалась такою ж романтичною й красивою, як і тоді, коли Лайф блукав тут з хлопцями. Тільки стежка, що вела вгору, за цей час перетворилась на хорошу дорогу. Северсон ще раз озирнувся на море і рішуче попростував нею.

За першим поворотом з'явились «карлики». Так, вони на тому ж місці, незмінні. Химерно згруповані скелі все ще нагадують святкову гульню гномів. Тільки поглянь пильніше, одразу ж

побачиш, як їхні обличчя починають посміхатись, ворушитись. Найменший гном з досадою дивиться на море, де, за древньою легендою, вікінги забрали в нього човен... Інші скелі теж не лишаються німими. Гострі тіні від сонця вдихнули в них життя. З гри світла і тіней на стрімчастій кам'яній стіні виступає посічене крижаними вітрами обличчя Амундсена...

Северсон здригнувся, кліпнув очима. Створена розбурханою уявою картина розпливлась, розбилась на окремі світлі й темні плями.

– Рідний край... – Северсон зітхнув і попрямував далі.

Дорога тепер в'юнилась вузькою долиною понад шумливим гірським струмком. Він дзюрчав і вирував, люто бив об гранітні береги, мчав через скелясті пороги до моря. Цей струмок ніс перший привіт з рідного села.

«Ще один поворот, – думає Северсон, – і я побачу халупу маляра Абілгаарда».

Його житло, сховане в густому чагарнику, завжди приваблювало хлопчаків своєю таємничістю. Похилий віком дідусь Абілгаард ходив навколишніми селами, пропонуючи свої картини. Люди нічого не купували в нього, зате давали йому милостиню, як жебракові. Він брав її з дитячою посмішкою: «Дякую, дякую! Тепер у мене буде за що купити фарби!» Але всі знали, що він вже давно не малює, а на ті гроші купить хліба та солонини, щоб не померти з голоду...

Однак у прогалині поміж столітніх сосен з'явилась не халупа, а велика сучасна вілла зі скляним дахом. Северсон зупинився перед нею і довго стояв замислений. Незабаром у вікно визирнув усміхнений чоловік з маленькою цапиною борідкою і привітно махнув рукою, ніби запрошував завітати...

Це не був старий Абілгаард. Це був хтось чужий. Новий мешканець відлюдного куточка чудової долини.

Северсон збентежено опустив очі і швидко рушив далі.

Зразу ж за наступним поворотом очам подорожнього відкрилась широка долина. Та тільки все в ній було незвичне, нове. Куди поділись старі поважні будови? Звідки взялись вілли та багатоповерхові будинки?

І все ж він удома. На цьому горбі, траплялось, сидів він вечорами з молоддю. А в лісі, що над горбом, лазив по соснах,

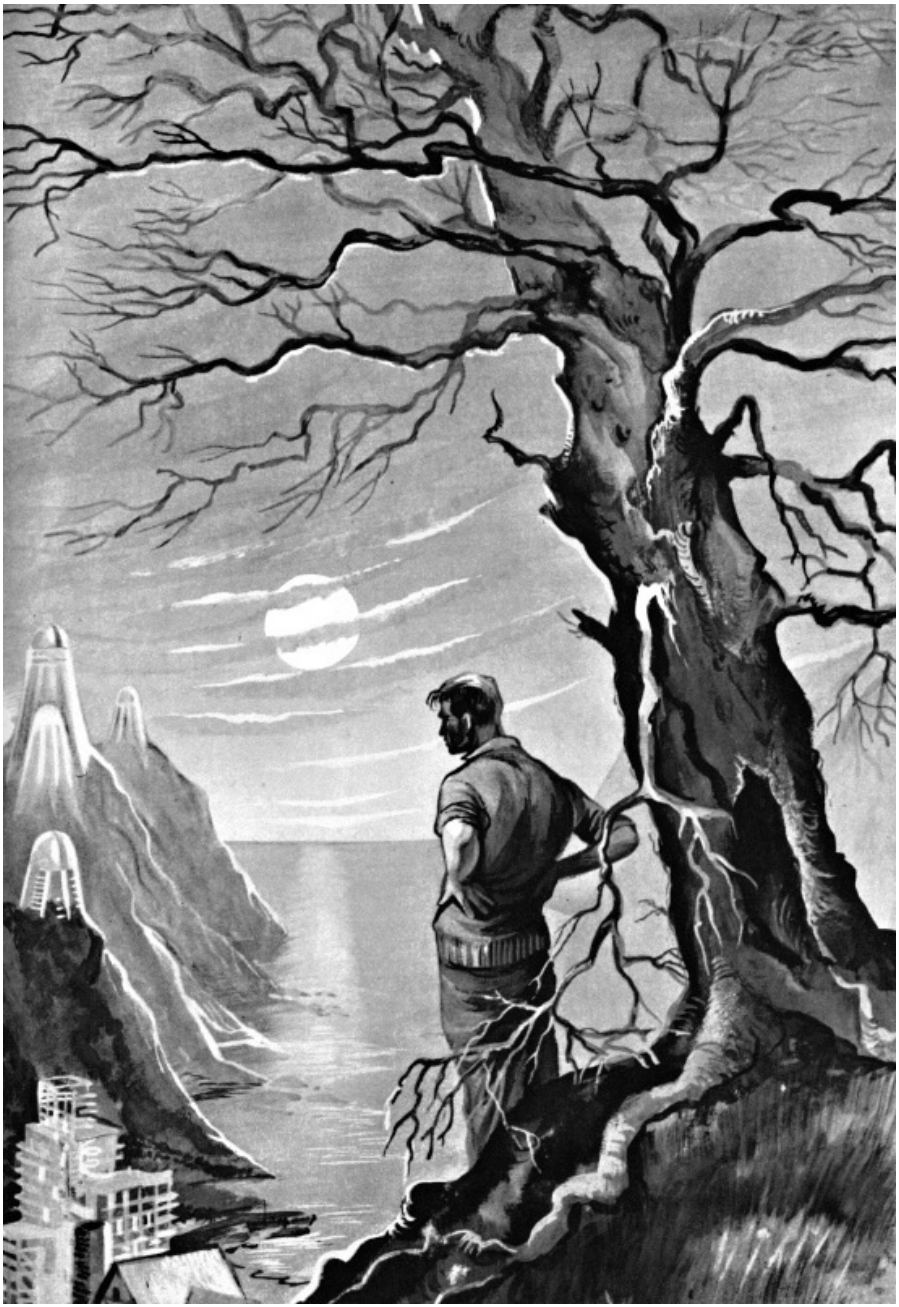

видираючи там совині гнізда. Ох і перепадало ж йому за це від матері!

Гори й ліс не змінились. Але на оцьому ось місці стояв зовсім інший будинок. В обшарпаній халупі тут доживали віку бідолахи, що лишались на білому світі без рідних та майна. Деякі з них, правда, запевняли, що мають сина чи дочку в Америці, де їм, мовляв, добре живеться. Проте поштар завжди проходив повз притулок, не звертаючи на нього уваги. І старим лишалась єдина втіха: марні сподівання, з якими вони і йшли в могилу...

Северсон звернув з головної дороги і попрямував стежкою поміж кущів до невеликого гайка серед скель. Тут він знав кожен камінь, адже ця стежка вела до його рідної хати.

Коли поміж дерев з'явився старий, типово північний будинок з високим димарем, у Северсона засяяли очі. Він побіг уперед, потім зупинився.

Старий будиночок лишився таким самісіньким, яким був тоді, в 1927 році, коли Северсон відвідав його востаннє.

І сумно, й радісно людині, яка прийшла на побачення зі своєю юністю, з минулим, що вже ніколи більш не повернеться.

Хто живе в тобі, старий будинку? Як і колись, старанно прибрано палісадник, ніби й сьогодні попрацював у ньому дбайливий батько. І в ящиках під вікнами сміються квіти...

Аж зараз погляд Северсона упав на мармурову дошку над дверима. Викарбувані на ній золоті літери розповідають, що в цьому будинку народився і прожив свою молодість вірний соратник Амундсена, звитяжний борець із крижаними просторами, який віддав своє життя служінню людству і науці. А внизу дошки – свіжа приписка: «...і який був наукою знову повернений життю та людству».

Знов і знов читає Северсон напис. Радісно й тоскно стискається в нього серце; йому важко повірити, що це написано про нього; як не віриться і в те, що він справді пролежав довгі десятиріччя в кризі Арктики.

І не помічає він, що на нього вже давно з порога лагідно й зацікавлено дивиться сивоголовий дідусь.

– Ну, здрастуй, Лайфе!

– Здрастуйте... – Северсон здригнувся, глянув на дідуся.

– Заходь, любий хлопчику... Я давно вже чекаю на тебе...

Старий узяв гостя за руку, повів до будинку. Северсон ішов за ним, як у півсні. Та ось він стрепенувся:

– Скажіть, звідки ви дізнались, що я приїду?

– А куди б тебе повела твоя перша дорога, як не додому? – посміхнувся дідусь. – Відпочинь після подорожі, а я тим часом злітаю вниз, у містечко, та привезу чогось попоїсти...

– Дякую, дідусю! – щиро сказав Северсон, зворушений не стільки змістом, скільки інтонацією слів старого. – Тільки дуже прошу: нікому ані слова! Не розповідайте про мій приїзд. Все одно мене тут уже ніхто не знає...

Дідусь пішов. Северсон лишився один.

Старий буфет стоїть там, де й стояв, – тільки статуетки та посуд розставлено трохи інакше. У простенькій вітальні все дихає давнім родинним затишком. Правда, стіна проти вікна перетворилась на галерею родинних фотографій. У центрі висять три великі портрети: батька, матері та молодого Лайфа.

Северсон сів за важкий дубовий стіл і перебіг очима по різьблених стільцях. Тут він сидів колись серед сім'ї.

Спогади раптом ніби оживають. Йому здалося, що стіл знову святково сервіровано. Батько піднімає келих: «Отже, за подальше просування по службі, любі друзі!» Та й чому ж не випити: молодший чиновник посів нарешті місце, якого так довго прагнув.

Батько не звик пити: після третьої чарки в нього вже засяяли очі.

– Їжте й пийте, настали кращі часи! – вигукує він радісно.

Однак мати поглядає стурбовано. Нахиляється до батька і шепоче, – на жаль, надто голосно: «Сьогодні святкуємо, а завтра, можливо, знову затягнемо паски... Адже платня збільшилась не набагато. Лише настільки, щоб не повсякчас брати наборг...»

Деякі з гостей почули ці слова. Посмішка тьмяніє у них на обличчях. Якийсь час вони ще веселяться для годиться, а потім один по одному починають прощатися: треба, мовляв, додому; на них ще чекає багато справ...

Ці спогади важкі. Северсон намагається їх прогнати. Він підводиться і йде до вікна.

«Що ж поробляє мій дубок? – спадає йому на думку. – Чи не загинув?»

Біля завалу каміння високо звів свою крону могутній розлогий дуб.

«Скільки часу минуло відтоді, як я тебе, слабенького, дбайливо вирощував?.. Ми лишились тут удвох, навколо нас усе змінилось...»

Крона дерева тихо шуміла, немов хотіла погомоніти зі своїм давнім другом. Урочисту тишу дня порушувало тільки цвірінькання горобців, що зчинили за щось сварку.

Северсон сів у траву, спершись спиною об стовбур. Тут часто сиділи вони з батьком літніми вечорами, мовчки поглядаючи на убоге село та долину під ними. Лайфові вона здавалась надто тісною; він прагнув залетіти у невідомі далі, щоби боротись і перемагати. А батько мріяв про те, як було б добре, коли б він та всі його сусіди розбагатіли і могли б жити хоча б так заможно, як фермер Вестерсен...

Але з чого вони могли б розбагатіти?.. Край бідний, життя важке...

І ось тепер тут розляглось селище з розкішними віллами. Ярлсберг перетворився на місто.

На асфальтованій дорозі, що вела з центру селища до горба, з'явилась якась дивна автомашина. Вона мала елегантні обтічні форми і їхала зовсім беззвучно. Придивившись пильніше, Северсон помітив у ній свого нового знайомого.

Зупинивши машину перед будинком, дідусь заніс у хату кілька пакунків і підійшов до гостя.

– Ну, синку, як тобі подобається батьківщина? Розцвіла, як дівчина на виданні, чи не так?

– Справді, розцвіла, дідусю. Насилу її впізнав... А чий воно отой розкішний будинок у центрі селища?

– Та чий же – звісно, наш.

– Ваш?.. Пробачте, а як...

– Ой лишенько, – засміявся дідусь. – Я ж навіть не відрекомендувався. Я – Олафсен.

– Олафсенів я знав добре... – пригадував Северсон. – Вони жили край села, біля струмка. З Альбертом Олафсеном я навчався в Осло. Проте Олафсени не були заможними. У них було багато дітей, це правда...

– Наймолодшим з тих дітей був саме я, – посміхнувся дідусь. – А бачиш, я багатий, і не тільки я, а всі в нашому місті. Мабуть, ми не зрозуміли один одного щодо того будинку. Він належить не мені чи моїй родині, а всім у місті. Це – наш Будинок культури... А ота сніжно-біла будова з сонячними вікнами на протилежному схилі – наш Будинок здоров'я, тобто лікарня, як раніше казали. А отой рожевий будинок біля входу в Бьорнсонову улоговину – піонерський палац наших малят... А тепер поглянь на Йотунський горб. Що ти там бачиш?

– Здається, там стоїть обсерваторія...

– Так, наша народна обсерваторія. Люди тепер просто закохані в астрономію. Мої онуки ходять туди щосуботи увечері.

– А що ото за велика скляна будова?

– То наш новий, повністю автоматизований текстильний завод.

Северсон зірвав стеблинку трави, надкусив її кінчик.

– Я все-таки не розумію, звідки ви взяли гроші на такі дорогі будови? Позичили їх у банку чи в якогось мільйонера з Осло?

– Що ти, синку?! Ні на банк, ні на мільйонера не можна було б покластись. Доки були пани, сонечко нам не дуже світило. Вони дбали тільки про те, щоб було добре їм... Таємниця нашого багатства криється в іншому. Незабаром ти її побачиш на власні очі... Але це – пізніше. А зараз ходімо та вип'ємо по чарці на честь твого повернення.

Северсон не примусив себе довго запрошувати.

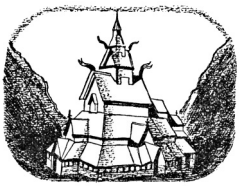

Розділ XIII

БІЛЯ ДЖЕРЕЛА БАГАТСТВА

Зразу ж по обіді Олафсен запропонував Северсону оглянути знайомі місця.

– Ця машина – ваша?.. Тобто, я маю на увазі – ваше особисте майно? – запитав Северсон, вмощуючись у кабіні невеличкого красивого автомобіля.

– Так, моя! – гордо відповів дідусь Олафсен. – Я одержав її як премію.

Старий сів за руль, натиснув на якусь кнопку, і машина, набираючи швидкість, помчала вперед. Хоч як напружував слух Северсон, характерного гуркоту мотора він не чув.

– Скажіть, а чому двигун працює так тихо?

– Звичайна річ, синку, – посміхнувся дідусь. – Це в мене електромобіль.

– Отже, він бере енергію з акумуляторів?

– Тільки на другорядних маршрутах. А на головних – із кабеля, прокладеного під землею.

– Але ж автомашина не має контакту з кабелем... Хіба вже можна пересилати електрику на відстань без дротів?

– Звичайно. Радіостанції робили це ще за часів твоєї молодості: випромінювану ними енергію перехоплювали приймальні антени. В наших електричних дорогах просто прокладено високочастотну мережу, яка індуктує струм у спеціальних котушках на машині. Це – не останнє слово техніки. У Москві, Празі та в інших містах, де розвиток пішов далі, ніж у нас, уже починають випускати автомашини з атомними двигунами.

Северсон замислився:

– Як ви розумієте оте «далі, ніж у нас»?

– Я маю на увазі розвиток людського суспільства. В Москві та в Празі, наприклад, по шляху соціалізму пішли раніше, ніж ми. В них уже комунізм, у нас – ще соціалізм. Але ми, звичайно, їх наздоженемо.

Северсон промовчав. «Комунізм», «соціалізм» були відомі йому з часів його першого життя як складні політичні терміни, які радше визначали переконання певної групи людей, аніж говорили про суспільний устрій. Те, що для дідуся Олафсена було близьким і відомим змалечку, для Северсона тільки розкривалося, збуджуючи десятки запитань. Але запитувати не хотілось. Все, все треба побачити на власні очі. Побачене досі – радує. І все ж поспішати з висновками не слід.

Вирішивши отак, Северсон ще пильніше придивлявся до всього навколо. Академік Тарабкін мав рацію: гість з минулого не квапився тріумфувати, він був ще тільки глядачем.

Незабаром автомашина вискочила з містечка, піднялась на скелястий перевал і зупинилась край хвилястої гірської рівнини. Северсон знав її добре: раніше тут були пасовиська.

З тих часів рівнина дуже змінилась. Колишня пустеля перетворилась на квітучий край.

– Вийдемо на хвилинку? – запитав дідусь Олафсен. – Бачу, що ти вражений.

Северсон мовчки кивнув головою. Вийшов з машини. Повільно обвів очима краєвид.

Золоті ниви хвилювались під вітерцем; по них перебігали мерехтливі тіні, – так, ніби хтось гладив оксамит проти ворсу. На схилах паслись череди корів та отари овець. Всю рівнину перетинали смуги садів. У центрі цього мальовничого краю стояв ряд великих довгастих будов.

– Як бачиш, синку, таємниця нашого багатства дуже проста: спільна праця, без утиску та експлуатації поміщиків і банкірів...

– Але ж тут був зовсім неродючий ґрунт...

– Справді, колись наш ґрунт був бідний, синку. Але недарма ж кажуть: як дбаєш, так і маєш... Ось поглянь лишень, яку чудесну пшеницю ми виростили... Чи бачив ти таку за твоєї молодості?

– По шість колосків на одному стеблі?! – здивувався Северсон, коли підійшов ближче.

– Так! – гордо відповів Олафсен. – І це не якась там виродливість. Це – виведена нами дуже врожайна шестиколоса пшениця... Ми вирощуємо й виводимо зовсім нові види рослин та тварин.

– Мені все це здається казкою. Ви просто навчились творити чудеса!

– Ні, синку, тут нема ніяких чудес. Ми тільки оволоділи наукою, яку дав людству великий російський вчений Мічурін... – Олафсен показав рукою. – В будинку, який ти бачиш перед собою, міститься наша дослідна станція, де ми перевіряємо найновіші відкриття науки та невтомно шукаємо, як поліпшити місцеві види рослин і тварин. Нещодавно нам вдалось вивести нову породу високоудійних корів...

«Соціалізм... – промайнула думка в голові Северсона. – Отже, і оці наукові дослідження в селищі, яке колись було найглухішою провінцією, теж притаманні соціалізму?»

В Москві він побачив справжні чудеса, але й не сподівався, що таких же глибоких, докорінних змін зазнала і його батьківщина. Тепер дідусь Олафсен своєю розповіддю будив у ньому почуття піднесеності, віри в своїх співвітчизників, віри в себе.

Северсон ніколи не почував особливої схильності до сільського господарства, але й його вразило все побачене. Дослідна станція була справжнім науковим закладом: тваринницькі ферми з автоматизованою апаратурою; хитромудрі автоматичні машини на полях, – та це ж такі досягнення, про які не міг навіть мріяти отой багатій Вестерсен, якому заздрив свого часу Лайфів батько!

Екскурсія була така цікава, що Северсон зовсім забув про час. І тільки коли почало заходити сонце, він згадав про домовлену зустріч з Наташею Орловою.

– Чи не знаєте ви часом, де живе лікар Галльстрем? – запитав він Олафсена. – Я маю передати йому лист від академіка Тарабкіна.

– Звичайно, знаю. Гадаю, що він уже вдома.

Ще й не смеркалось, як автомашина дідуся Олафсена тихо під’їхала до вілли лікаря Галльстрема. Назустріч гостям вийшов ставний мужчина років під п’ятдесят. Він тепло й щиро привітав Северсона, запросив до вітальні.

Прочитавши листа, Галльстрем підсунувся зі своїм кріслом ближче до гостя, взяв обома руками його руку:

– Академік Тарабкін просить мене піклуватись про ваше здоров'я... Чи будете ви довіряти мені так, як довіряли йому?

– Не знаю, чи заслуговую я взагалі на таку увагу, – збентежено відповів Северсон. – А до того ж невідомо, чи знайду я тут роботу і чи зможу стільки заробити, щоб розрахуватися з вами...

– Лікування у нас безплатне, – посміхнувся Галльстрем. – А знайти роботу допоможу вам я.

– Ви берете на себе дуже велике зобов'язання, – похитав головою Северсон. – Я надто багато проспав і нічого не знаю.

– Вчені з неба не падають, і навіть тепер діти не народжуються з вищою освітою. Якщо наполегливо візьметесь за навчання, – все надолужите, оволодієте всіма нашими таємницями.

– Вчитись – хочу. Але з чого почати? Вся сучасна наука й техніка для мене – китайська грамота. Мені здається, що я провалився б і в початковій школі.

– Справа не така кепська, як вам здається. В Лондоні ви свого часу одержали непогану освіту. На її базі зможете просуватися далі. Основи лишились незмінними, наука тільки розвинулась вглиб і вшир... – лікар підвівся, відчинив двері до сусіднього приміщення. – Ось – книжки. Вони до ваших послуг.

Северсон обвів пожадливими очима довгі шеренги книжкових шаф.

– Можна оглянути?

– Прошу, без будь-яких церемоній. А я з дружиною зараз приготую вечерю, тому покину вас на часинку.

Северсон зайшов до кімнати, витягнув навмання одну з книжок. То був трактат про анабіоз та про оживлення тварин.

Колишньому льотчикові, звичайно, важко було розбиратись у специфічних зворотах, якими ряснів текст монографії, і все ж він настирливо вчитувався в рядки і навіть розумів його!

Невідомо, скільки б він отак читав, коли б у кімнаті раптом не пролунав знайомий голос:

– О, то наш пацієнт уже почав читати! Чи не зарано?

Северсон швидко підвів голову. В дверях поруч Галльстрема стояла усміхнена Наташа.

«Може, вона тут уже давно? – раптом спало йому на думку. – Чи не дозволила вона мені піти пішки тільки для того, щоб скрізь

випередити мене та попередити Галльстрема і весь Ярлсберг про мій приїзд?»

Посмішка в Наташі була таки лукава.

Розділ XIV

ЗАПРОШЕННЯ

Було вже далеко за північ, коли до кабінету академіка Навратіла на дванадцятому поверсі Фізичного інституту в Празі зайшла «дівчина з Місяця», Алена Свозилова, і, поклавши на стіл великий картонний футляр, тихенько сіла осторонь.

Академік навіть не поворухнувся. Безперечно, він помітив дівчину, але не мав права розпорошувати свою увагу: саме в ці секунди він гарячково маніпулював кнопками електронно-обчислювальної машини.

Аж ось нарешті стихло легеньке шурхотіння; машина закінчила складні обчислення і викинула в нішу карточку з результатом. Академік Навратіл переписав цифри в блокнот, зітхнув із полегкістю, випростав плечі і посміхнувся до Алени на знак привітання. Вона відповіла йому тим же, аніскільки не ображаючись, – такий був стиль відносин між ними.

– Зауваження Чан-су слушне... – сказав академік так, ніби й не було майже двотижневої перерви в бесіді. – Один розум добре, а два ще краще. Траєкторію слід змінити за його пропозицією... А що у вас?

– Зайцев додержав слова! – переможно посміхнулась Алена. – Я хороший дипломат, правда ж?

Вона розв’язала стьожки і зняла кришку з футляра. Обережно витягла сувій креслень та густо списані аркуші паперу. Простелила їх на столі, притиснувши кількома предметами, що трапились під руки.

Академік швидко перебіг очима креслення й стовпчики цифр, його погляд затримався на останніх рядках доданого листа:

«...Це свідчить, що Ваша пропозиція – здійсненна. Проект атомної електростанції, який Вам надсилаю, перевірено численними експериментами.

Радий був би взяти участь у випробуванні на Місяці, – отже, не забудьте запросити! Розраховуйте на мене також і при реалізації Вашого відважного й величного проекту.

Ваш *Петро Іванович Зайцев*».

Навратіл схилився над великим, дбайливо виконаним кресленням.

– Погляньте, Аленко: електростанція доповнює наш проект просто-таки бездоганно!

– Еге, а погляньте-но сюди! – переможно простягнула Алена списаний формулами аркуш. – Петро Іванович віддає нам своє найновіше відкриття! Енергію атомних ядер буде використано на сімдесят дев'ять відсотків!

– Не може бути! – підхопився Навратіл. – Це – фантастика... А втім... – він зосереджено перечитував розрахунки. – Так... так... Гм... Послухайте, та це ж просто як у казці!.. Ось що, люба дівчинко: спати сьогодні вам не доведеться.

– Хіба це первина? – жартівливо відгукнулась Алена. – Всім у Празі відомо, що академік Навратіл не витикає навіть носа з лабораторії; ба більше, він втратив усяке уявлення про час...

– А й справді... – Навратіл замислився. – Який сьогодні день?.. Четвер?

Алена щиро засміялась:

– Ну, чи не правду я сказала?! Сьогодні субота, любий академіку! Субота, двадцять восьмого вересня...

– В такому разі до понеділка нам лишається ще два дні. Як ви гадаєте, чи встигнемо за цей час опрацювати весь матеріал і скінчити проект?

Дівчина трохи збентежилась:

– Ви хотіли б подати його на наступне пленарне засідання Академії?

– Я б хотів, люба дівчинонько, щоб цей етап уже лишився позаду, – засміявся академік. – Знаєте, важко носити свою мрію багато років у серці. Я не такий флегматичний, як вам здається: не забувайте, що я з Кийова-Словацького і очікування мене нервує...

Можливо, проект відхилять, то було б шкода часу працювати над ним далі.

– Не можуть відхилити! Проект, безперечно, здійсненний. Але закінчити його за два дні... – Алена завагалась.

– ...не встигнемо? – договорив за неї Навратіл. – Що це з вами сталося? Я не впізнаю вас!.. Чи не робив наш колектив значно більше, навіть за коротший термін? Якщо розподілимо завдання, то в понеділок уранці все буде готове. Треба тільки взятись як слід.

На обличчі Алени спалахнув рум'янець, що проступив навіть крізь засмагу.

– Не думайте, що я хочу втекти з поля бою перед вирішальною битвою. Але...

– Але?.. – академік поглянув на Алену здивовано, а потім ляснув себе по лобі: – Ах, так, я зовсім забув! Чекаєте на гостя!

– Я – ні. Але Академія... – поправила вона збентежено.

– Звичайно, звичайно. Я переплутав... Отже, Северсон прилітає до Праги сьогодні?

– Так, опівдні. За дорученням Академії я маю супроводити його до Академічного містечка... А втім, Академія запросила Северсона за вашою порадою... – додала вона докірливо.

– Коли б не доктор Свозилова, я б не додумався до такої геніальної пропозиції. Побоююсь, що це був перший крок до того, щоб утратити свою найкращу співробітницю.

– Ви докоряєте мені так, ніби ревнуєте! – сказала ображено Алена. – Хіба не знаєте, яка для мене честь працювати з вами?.. А Северсон... Та я ж із ним тільки розмовляла кілька годин у Москві, а після того ми навіть не бачились...

– Гаразд, гаразд! – посміхнувся Навратіл. – Ви не розумієте жартів. От що: принесіть і перевірте ваш проект кухні – це забере у вас кілька годин. До дванадцятої впораєтесь – ну, то й їдьте собі на аеродром. Більшого від вас я все одно не вимагав би.

***

Алена Свозилова сказала правду: після тієї випадкової зустрічі в Москві вона з Северсоном більше не зустрічалась. Але дівчина не згадала про своє з ним листування та про відеофонні

розмови з лікарем Галльстремом, що торкались виключно стану здоров'я та самопочуття «людини з минулого».

Навряд чи Алена змогла б сама розібратись у своїх почуттях, тож, певна річ, і ніхто не мав права звинувачувати її в прикиданні. І все ж дівчині чомусь не хотілося розповідати про ті листи, які вона одержувала від Северсона щотижня, не хотілося признатися, що в ній виникає щось далеко складніше за звичайне піклування про долю малознайомої людини.

Северсон писав їй, що регулярно відвідує Будинок культури та Виробничий центр, познайомився та потоваришував із багатьма мешканцями нового Ярлсберга. Друзі запрошували його переселитись до них, але він живе в своєму рідному будинку на горбі і хазяйнує сам. У його листах дуже часто згадувався дідусь Олафсен: старий лишився йому вірний і частенько заходить до нього погомоніти.

Северсон писав скупо, небагатослівно, але дівчина вміла читати між рядків. З його повідомлень про те, що він наполегливо вивчає основи атомної фізики та біологію, Алена бачила, що «людина з минулого» поступово перетворюється на людину сучасну, – з широким діапазоном прагнень. Звичайно, це були тільки перші кроки; Северсон, як ніколи, потребував підтримки саме зараз. Лікар Галльстрем із властивою йому тактовністю скеровував енергію Северсона в потрібному напрямку, – саме йому слід було завдячувати, що пацієнт поступово одужував повністю. Але дещо зробила й Алена Свозилова. Це з її ініціативи Всесвітня Академія наук запросила Северсона на чергове засідання історичної секції, де мали розглядатись матеріали, що торкались початку двадцятого сторіччя. Не кажучи вже про те, що Северсон справді міг засвідчити та доповнити факти, про які не було прямого документального матеріалу, участь «людини з минулого» в такому засіданні була б дуже корисною, бо, можливо, вперше показала б Северсону, що він може знайти собі місце в новому суспільстві.

Звичайно, Северсон навіть не підозрював, що запрошення Академії відоме Алені Свозиловій. Навпаки, коли сріблястий ракетоплан лінії Осло – Прага приземлився на празькому аеродромі і до гостя підбігла Алена, він дуже здивувався:

– Ви тут?! Як ви дізнались, що я прилітаю до Праги?.. Я навмисне про це не писав, щоб зробити вам сюрприз.

– А тим часом зробила сюрприз вам я! – сказала Алена, простягаючи йому руку. – Ви когось виглядаєте?

– Так, я повинен зустрітись з представником Академії наук.

Вона посміхнулась:

– Цим представником виступаю я.

– Ви?.. Яким чином?

– Велінням долі! – пожартувала Алена. – Ви розчаровані?

– Навпаки, приємно вражений.

– Але все ж я хочу уникнути офіційності і бути просто вашим другом. Як вам подобається програма на сьогоднішній день: у другій половині дня – огляд міста; увечері – концерт або опера. Згодні?

– Я вам дуже вдячний. Уже давно мрію оглянути Прагу.

Можна було скористатися з автомобіля чи побродити вулицями старовинного міста пішки, однак вони вирішили викликати аеротаксі: з висоти пташиного польоту перспектива розкривається величніше.

Вертоліт неквапно пропливав над парками і лісосмугами, перетканими золотими барвами осені, інколи повисав над мальовничими куточками міста.

– Ця частина Праги лишилась без змін, – показала Алена на Градчани[1] та на Малу-Страну[2]. – Її вирішили зберегти як історичний пам’ятник. Збережено всі визначні палаци та художньо цінні будинки. Деякі з них стоять на своїх місцях, інші ми перенесли, щоб досягнути повної гармонії між старою та новою Прагою. Найбільше змінились ті частини міста, де раніше на вулицях не було ні сонця, ні зелені. Погляньте, наприклад, ліворуч, на отой схил. Це – Жижков[3]. Палаци з баштами побудовані вже в атомному віці, і все ж це ніяк не порушує стилю нашої «Стобаштової Праги». Архітектори про це подбали. Промислові підприємства ми перенесли за місто, щоб у Празі звільнилося більше місця для парків.

---

[1] Градчани – колишній королівський замок у Празі. Тепер – резиденція президента Чехії *(Тут і далі примітки перекладачів).*

[2] Мала-Страна – район Праги. Має вигляд середньовічного міста з замками колишніх дворян.

[3] Жижков – робітничий район Праги, де раніше жила переважно празька біднота.

– А що ото за велика споруда на горбі? – показав Северсон на Петржин[1].

– Це – наша гордість, пам’ятник культури чеського та словацького народів. На будівництві працювали найвидатніші художники, скульптори, архітектори, малярі. Тут зібрані праці всіх наших мислителів, учених, художників та письменників.

Прогулянкам по місту віддали й половину другого дня, а потім Северсон з Аленою полетіли до Пржерува, де містилась Всесвітня Академія наук.

Завтра в першій половині дня в лівому крилі головного палацу Академії мала засідати історична секція, що запросила Северсона. А в головній залі завтра в другій половині дня мав розглядатись проект, який схвилює увесь світ.

Але про цей проект Северсон навіть не підозрював.

[1] Петржин – район Праги.

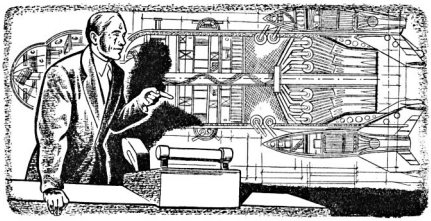

Розділ XV

СМІЛИВИЙ ПРОЕКТ

Головна зала Всесвітньої Академії наук переповнена вщерть. Прозорі світло-зелені запони на вікнах роблять сонячне світло приємнішим, розсіяним. Але воно тьмяніє у порівнянні з сяйвом схованих за капітелями колон яскравих люмінесцентних ламп.

На трибуну піднімається академік Чан-су, керівник Північної обсерваторії Місяця.

– Я хочу розповісти вам про результати дослідження сигналів з Проксими, – говорить він і робить довгу паузу.

В нього вп'ялись погляди всіх присутніх. Академік Ватсон нервово підсмикує комірець, академік Навратіл гладить долонею коліно. Видно, що обидва хвилюються.

– Суперечку про суть сигналів з Всесвіту, яка виникла між академіками Навратілом і Ватсоном, розв'язано...

– Чому він говорить так повільно? Це мене дратує! – прошепотіла Алена, схиляючись до Северсона.

– ...Зараз ми вже пересвідчились, що Проксима або, правильніше сказати, одна з планет, що обертається навколо неї, надсилає не окремі сигнали, а дуже складно промодульовану справжню програму. З допомогою спеціальних приймачів нам пощастило відтворити уривки з цієї програми... Прослухайте їх, прошу, у безпосередній передачі з Південної обсерваторії...

Чан-су натиснув на кнопку. На великому сріблястому полотні з'явилось зображення обсерваторії. Перед складним приладом з численними екранами сидів спиною до глядачів чоловік з навушниками на голові.

Ось він покрутив кілька ручок. У гучномовці почулись сигнали, що нагадували телеграфні знаки різної тривалості та тону.

Раптом знаки перетворились на дивовижні голоси, потім пролунала вересклива музика.

– Це аж ніяк не доводить, що звуки надсилають мислячі створіння! – вигукнув академік Ватсон. – Така плутанина тонів може виникнути і при випадковому групуванні випромінювання водневих вибухів у туманностях!

– Ми передбачали таке заперечення, – спокійно продовжував Чан-су. – Ось фонограма. А поруч неї – запис голосу людини...

На полотні з'явилась химерна хвиляста лінія, потім ще одна.

– Зверніть увагу, прошу: обидві фонограми дуже схожі. Звісно, розгадати сенс фраз, які передаються, надзвичайно важко. Але нема сумніву в тому, що їх передають із планети біля Проксими мислячі створіння, з досить високою культурою...

У залі пролунали оплески. Слово взяв академік Шайнер.

– З допомогою надпотужного передавача на Місяці ми пробуємо налагодити зв'язок з істотами на Проксимі. Рано чи пізно нам вдасться це зробити. Складність полягає в тому, що ми не знаємо ні їхньої мови, ні способу мислення. Проте є закони, які лишаються незмінними для всього Всесвіту. Я маю на увазі математику... Пропоную почати з основ геометрії – теореми Піфагора. На Проксимі, звичайно, вона називатиметься зовсім інакше, однак її співвідношення лишаться. Тож давайте проекзаменуємо мешканців Проксими, чи знають вони цю теорему.

Залою прокотився веселий шум, але академік Шайнер продовжував:

– Це буде дуже просто: надішлемо спочатку три, потім чотири, і, нарешті, п'ять сигналів, – тобто потурбуємо дідугана Піфагора з його твердженням, що три в квадраті плюс чотири в квадраті дорівнюються п'ятьом у квадраті... Якщо Проксима ствердить цей результат, то ми...

У аплодисментах, які залунали в залі, потонули останні слова вченого.

На кафедру вийшов академік Навратіл.

– Я хотів би запропонувати інший проект, щоб переконатись в існуванні мислячих створінь на невідомій планеті... – сказав він повільно, і голос його трошки затремтів. – Пропоную вирушити до сусідньої сонячної системи і подивитись на власні очі...

Зала загула глухо, стривожено.

– Це неможливо! Як ви гадаєте подолати відстань більшу за чотири світлових роки? – скептично озвався академік Ватсон.

– Визнаю, що мій проект звучить досить фантастично, але хіба досі нам не доводилось долати перепони, які здавались непереборними?.. До двадцять сьомого червня тисяча дев'ятсот п'ятдесят четвертого року багато чого здавалось неможливим. Однак того дня, з пуском першої атомної електростанції в Радянському Союзі, почався атомний вік. Людство оволоділо невичерпним джерелом величезної енергії. З її допомогою воно перетворило пустелю Сахару на квітучий сад і витіснило льодовики Арктики майже до Північного полюса. Завоювало Місяць і дослідило інші планети нашої сонячної системи. Продовжило людське життя та скоротило відстані. Навчилося змінювати елементи, здійснивши таким чином заповітну мрію алхіміків. Перетворило шкідливе колись радіоактивне випромінювання на зброю в боротьбі проти мікробів... Насмілюся сказати, що з такою енергією людина не може назавжди лишитись ув'язненою в межах Сонячної системи. Інтереси науки вимагають, щоб ми зазирнули трохи далі. Ось чому я пропоную побудувати космічний корабель, який буде здатний подолати гігантську відстань у чотири світлових роки. Його детальний проект я виношу на обговорення Всесвітньої Академії наук. Познайомлю вас зараз тільки з головними даними...

На проекційному полотні з'явився схематичний розріз міжзоряного корабля.

– В розробці проекту взяли участь кілька відомих учених з різних країн, – продовжував Навратіл. – Корабель має бути досить великим, приблизно як океанський лайнер...

– З якого ж матеріалу ви хочете побудувати отакого велетня? Найміцніша конструкція буде розтрощена власною вагою! – зауважив Ватсон. – Припустимо, що вам, кінець кінцем, удасться його побудувати. Звісно, потім з такого корабля можете зробити музей, бо на ньому ніколи не відірветесь від Землі.

– Звичайно, товариш Ватсон має слушність, – посміхнувся Навратіл. – Але тому, що нам потрібний не музей, а міжзоряний літак, яким ми хочемо потрапити на Проксиму, то побудуємо його краще зразу на Місяці, де вшестеро менша сила тяжіння дасть нам можливість спорудити більш сміливу конструкцію, а відсутність

атмосфери – більш зручний старт. Як відомо, викопних багатств на Місяці досить, так що матеріалу завозити не будемо... Літак буде устатковано досконалою атомною електростанцією конструкції академіка Зайцева...

– Ці коментарі – пізніше! – знову встряв Ватсон. – Скільки часу триватиме політ?.. Це має бути подорож на все життя?.. Ви будете харчуватись безповітряним простором?

– Вітаю заперечення академіка Ватсона, вони полегшують мені виклад! – іронічно посміхнувся Навратіл. – Сконструйовані нами нові двигуни-реактори працюватимуть доти, доки корабель досягне половини швидкості світла, – це буде приблизно за два місяці. Стільки ж часу вони працюватимуть при гальмуванні, коли ми наблизимось до Проксими. Більшу частину шляху корабель пролетить за інерцією... Вся подорож до сусідньої сонячної системи Центавра грубо розрахована на вісім років. Постачання на цей період буде забезпечене штучними споживними речовинами, які більш компактні...

Навратіл зробив паузу, чекаючи ще запитань, але зала мовчала.

– Прошу розглянути ескіз нашого корабля детальніше... – академік знову показав на схематичний рисунок космічної ракети в розрізі. – Це – склади пального, кисню, харчів... Ось – атомна електростанція. В циліндричному тулубі розміщено також клуб для відпочинку членів екіпажу та розваг у вільні хвилини. Над клубом розташовано кабіни екіпажу, з’єднані головним коридором. «Голова» корабля – велика куля, зайнята лабораторіями, спостережними пунктами і передавачами. Нагорі міститься центральна кабіна, звідки здійснюватиметься керування всім кораблем. До головного тулуба будуть приєднані чотири менші допоміжні літаки, які зможуть коли завгодно відділитись і летіти самостійно.

Під час проектування зорельота розрахунки було зроблено на екіпаж із п’ятнадцяти чоловік.

Як я вже сказав, детальний проект, що спирається на точні розрахунки, я запропонував президії. Сподіваюсь, що на завтрашньому засіданні його критично оцінять. Потім усе буде залежати від того, як вирішите ви...

Академік Навратіл уклонився і зійшов з трибуни. Коли він сідав у крісло, в нього ще тремтіли руки. Алена міцно потиснула йому правицю:

– Наша візьме!

Президент Академії оголосив перерву на десять хвилин. Однак ніхто й не згадав про буфет у сусідній залі. Учасники поділились на групки, в яких точились жваві дебати. Зала гула, як потривожений вулик.

«Яка це виняткова жінка! – подумав Северсон, глянувши на Алену: вона в цей час про щось сперечалася з Ватсоном. – Подолала величезну відстань до Місяця, а тепер наважується помчати ще далі...»

Алена подивилась на Северсона, ніби відчула, що він її розглядає. Попросила пробачення і знову сіла поруч нього.

– Я погана компаньйонка, правда? Залишаю вас тут сидіти самотнім... Тільки я не можу витримати. Цей Ватсон зі своїми відсталими поглядами мене страшенно дратує!

– Знаєте, я вам заздрю... – сумно сказав Северсон, думаючи про своє. – Ви живете в дивовижний час, повний казкових можливостей.

Алена глянула на нього з неприхованим подивом:

– А хіба ви не живете в цей час?

– Як вам сказати... Мені здається, що я не живу, а... а тільки спостерігаю.

– Може, ми не досить уважні до вас? – стурбувалась дівчина. – Поводимося з вами, як з чужим?

– Ви мене не так зрозуміли. Я хотів сказати, що я й досі між вами як гість... А мені хотілося б...

– Працювати з нами? – швидко підхопила Алена.

– Так. Але ж я нічого не вмію й не знаю.

– Тс-с-с! – прошепотіла дівчина, бо шум у залі стих. – Поговоримо про це увечері.

На трибуну вийшов академік Ватсон. Як завжди, він почав підступно:

– Не думайте, шановні друзі, що я завжди стаю в опозицію з принципу. Просто, як учений, я зобов’язаний захищати правду, в якій переконаний... Отож я й хочу насамперед порушити питання про доцільність подорожі до уявних людей на планеті Ікс.

Не маю сумніву, що в сонячній системі Проксими Центавра також існує життя в найрізноманітніших формах. Адже знайшли ми його зрештою і на Венері та Марсі. Проте не випадково, що на цих планетах життя не розвивалось точно так, як на Землі. Коротко кажучи, ми не знайшли там істот, які стояли б на такому високому щаблі розвитку, на якому перебувають люди. Та це й закономірно. Зважте лиш, від скількох факторів залежить вище життя на нашій Землі! Від складу атмосфери, віддаленості планети од Сонця, від її величини та нахилу осі, від структури гірських шарів, обігу води і так далі, і таке інше. Змініть бодай один фактор, – наприклад, склад атмосфери, – і життя на Землі або загине, або повернеться до примітивних форм. Щоб виникло життя таке багатогранне і пишне, як на нашій планеті, повинні бути точно такі умови. Підрахуємо ту величезну кількість факторів і спробуємо на основі теорії ймовірності визначити, скільки планет, схожих на нашу Землю, ми можемо знайти в радіусі п'ятнадцяти світлових років. Виявляється – жодної!

Я не хочу стверджувати, що ніде у Всесвіті не існує мислячих створінь, схожих на нас. Але я не вірю, що ми їх знайдемо одразу ж у сусідній сонячній системі. Логіка заперечує це.

Проте я не біолог і не можу цього питання розв'язати остаточно.

Далеко серйозніше заперечення є в мене з точки зору фізики, яка є моїм основним фахом. Академік Навратіл *припускає*, що літак може досягнути в міжзоряному просторі половини швидкості світла, тобто сто п'ятдесят тисяч кілометрів на секунду. Я підкреслюю слово «припускає», бо для цього припущення немає ніякого наукового ґрунту. Взагалі це ще невідомо, чи може речовина витримати таку швидкість, а головне – чи витримає її людина?

Я вважаю, що речовина при швидкості понад сто тисяч кілометрів на секунду втратить сили зчеплення і розпадеться на атоми. Просто вибухне. Зверніть увагу, що ніде у Всесвіті ви не знайдете тіла, яке б рухалося з такою шаленою швидкістю. Я переконаний, що речовина з такою швидкістю не може навіть рухатись...

Далі: як хоче академік Навратіл приземлитися з таким велетенським кораблем будь-де на планеті? І як потім

стартуватиме, бо слід тверезо припускати, що на Проксимі він не захоче лишитись назавжди?

Не забувайте також про принцип Допплера, який нам говорить, що при половинній швидкості світла екіпаж корабля не побачить зірок ні перед собою, ні за собою, бо лінії спектрів так зсунуться, що світло якого завгодно кольору стане для людського ока невидимим.

Я ще не вивчав детально проекту академіка Навратіла, але недоліки, які я зазначив, упадають в око вже з першого погляду. Не маю сумніву в тому, що знайду багато серйозних похибок так само і при детальному вивченні проекту, на основі яких доведу вам, що проект Навратіла – нездійсненний...

Слова попросив академік Хотенков, керівник дослідницького Інституту міжпланетних польотів...

– Мабуть, ви всі усвідомлюєте, що в дискусії, яка розгорнулася з приводу проекту академіка Навратіла, вирішується питання далеко важливіше, аніж суперечка двох учених. Тут ідеться про те, чи наважимось ми подолати відстань між двома зірками, чи цю думку заздалегідь оголосимо безнадійною.

Ніхто не заперечує, що йдеться про дуже сміливий експеримент. Але хіба не потрібно було стільки ж відваги, щоб людина вперше сіла в ракету і вирушила космічним простором на Місяць? Або зважилась на першу небезпечну подорож до Венери? Тоді, правда, людина вже володіла невичерпною атомною енергією, але ще не знала всіх небезпек, які чигали на неї в міжпланетному просторі. Не було в кого запозичити досвіду, довелось покладатися тільки на розрахунки.

Незважаючи на це, людина вже розбила пута, які тримали її на Землі, і хоробро ступила у Всесвіт. Ми всі знаємо краще за інших, яке величезне наукове значення мали ті перші подорожі.

Нема сумніву, що проект академіка Навратіла цілком відповідає прагненням та зусиллям людства продовжувати свою подорож за знаннями. Мабуть, я говорю від імені більшості, стверджуючи, що ми цей проект палко вітаємо. Поки що я його переглянув побіжно; для остаточного рішення будуть потрібні більш ґрунтовне вивчення та досліди, але й так можна сміливо заявити, що проект – науково обґрунтований і старанно продуманий майже до деталей. Тому я не згоден із запереченнями

академіка Ватсона, як не погоджуюсь і з його поглядами на існування людства.

Його висновок, що в радіусі п'ятнадцяти світлових років тільки наша Земля має умови для розвитку мислячих створінь, – ненауковий. Настільки ненауковий, що навіть нагадує твердження середньовічної церкви, яка заявляла, що Земля є центром Всесвіту. Життя на Землі справді зумовлене багатьма факторами, але це ще не значить, що таке ж складне життя не може розвиватись і за інших умов.

Ми дуже поважаємо наукову працю академіка Ватсона в галузі фізики. Але його твердження про виключність людини у Всесвіті ми повинні якнайрішучіше відкинути, як непрогресивне і навіть реакційне. Поки що ми дослідили тільки нашу Сонячну систему. Що нам дає право стверджувати, що ні в одному з тисяч світів у радіусі п'ятнадцяти світлових років нема життя, схожого на те, яке є в нас на Землі?

Я не згодний також із твердженням академіка Ватсона, що речовина не може рухатися з половинною швидкістю світла. Загальновідомо, що матеріальні частки космічних променів летять міжпланетним простором майже з такою швидкістю. Найбільше мене вразив сумнів, чи витримає таку швидкість людина. Це мені нагадує час появи залізниць, коли деякі вчені запевняли, що людина не може витримати більшої швидкості, ніж сорок кілометрів на годину. Вони забували при цьому, що в цей же час летять Всесвітом разом з усією земною кулею зі швидкістю тридцять кілометрів на секунду.

Можливо, що в проекті академіка Навратіла буде потрібно ще багато чого виправити і вдосконалити, але ясно також і те, в чому я глибоко переконаний: цей проект буде рано чи пізно реалізований. Гадаю, що час, коли людина наважиться переступити межі нашої Сонячної системи, вже не за горами.

– Правильно! Правильно! – закричала, не стримавшись, Алена. Але її голос потонув в оглушливих аплодисментах.

Навратіл знову взяв слово. Зачекав, поки зала замовкла.

– Я хотів би відповісти на деякі заперечення академіка Ватсона, – сказав він тремтячим від хвилювання голосом. – Повинен признатись, що при розробці проекту я їх ставив перед собою також. Над проблемою приземлення гігантського корабля на

планеті ми, наприклад, сушили собі голову дуже довго. А сьогодні це здається мені сміхотворним запитанням, бо вихід, який запропонувала астробіолог Свозилова, був настільки очевидний і простий, що, певно, здивує так само і вас. Великий ракетний корабель не приземлятиметься взагалі...

Зала зашуміла.

– На планету приземляться тільки менші допоміжні літаки, які будуть прикріплені до тулуба гіганта... – продовжував академік після короткої паузи. – Більший, – скажімо, материнський, – корабель перетвориться на штучний супутник, який буде без подальшого використання енергії обертатись навколо планети за інерцією. Це, по-перше, полегшить встановлення зв'язку з Землею, а по-друге, він легко знову перетвориться на міжзоряний корабель, призначений для тривалої подорожі Всесвітом.

Зв'язок із Землею під час польоту, звісно, буде ускладнений, бо якщо ми полетимо з половинною швидкістю світла, наші повідомлення будуть щораз більше запізнюватись, поки нарешті не почнуть долітати до Землі за чотири роки. Зрозуміло, на Землі їх одержать значно перекрученими, – це вплив ефекту Допплера, про який вже згадував тут академік Ватсон. Тому в проекті ми розраховуємо на те, що будуть поставлені демодулятори, які усунуть перешкоди і будуть сприяти нормальному, не спотвореному, сприйманню. Схожими ж інструментами можна буде компенсувати вплив зсуву ліній у спектрі, щоб була можливість бачити.

Нарешті я б хотів ще раз повернутись до проблеми швидкості міжзоряного корабля. Пропоную запустити з Місяця експериментальну ракету без людей, обладнану контрольною апаратурою та автоматичними передавачами. Якщо вона буде заряджена атомним пальним з максимальним використанням енергії, як це запропонував Зайцев, не маю сумніву, що вона досягне запланованої швидкості.

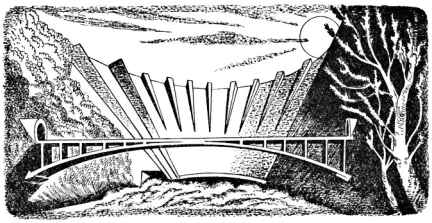

Розділ XVI

НОВА ПРОФЕСІЯ СЕВЕРСОНА

Настав вечір.

Засідання було перервано і відкладено на наступний день. Академік Навратіл зі Свозиловою і Северсоном повечеряли на терасі головного палацу і на запрошення Алени вийшли прогулятись містом.

За кількасот метрів від Академічного містечка, утворюючи велику літеру «У», з'єднувались воєдино два широкі канали. По високо піднятій над рівниною гладіні води пливли кораблі найрізноманітніших видів і форм: швидкі скутери, неквапні самохідні баржі, ошатні пасажирські лайнери.

Троє людей зійшли сходами на дамбу і, прямуючи облямованим квітами тротуаром, наблизились до великої стальної конструкції край височезної греблі.

До шлюзової камери саме заходили кораблі. Тільки-но вони зупинились, як одразу ж камеру закрили сталеві ворота, і вона між плечей конструкції повільно опустилась до нижнього б'єфа каналу.

– Канал подекуди піднімається на велику висоту, – пояснив академік Навратіл. – Щоб каскади не перешкоджали плаванню кораблів, вони обладнані отакими «ліфтами». Цей канал має велике економічне значення не тільки для транспорту, – він з'єднує Чехословаччину з трьома морями, – але й для землеробства.

– Чудесна споруда! – схвильовано сказав Северсон і додав: – Усе, що ви робите, справді, чудесне!

Алена зрозуміла причину суму, що забринів у голосі друга. Вона враз пригадала розмову, яка відбулась під час перерви між засіданнями у головній залі Академії.

– Чому ви завжди говорите «робите», «живете»?.. Чому не скажете «робимо»?! Все, що ви бачите навколо, належить усім, отже, й вам. Адже, досліджуючи крижані пустелі Арктики, ви ризикували життям не задля власної наживи, а заради загальної справи. Отак і ми всі.

– Бачу, товаришу Северсон, що ви нудьгуєте, – встряв у розмову академік Навратіл. – Я розумію вас, бо й сам без інтенсивної праці не витримав би й тижня. «В труді та знанні – наш порятунок!» – це знав ще Коменський п'ятсот років тому. Не хотів би давати вам марні поради. «Пораду дасть кожний дружок, та не всякий дасть збіжжя мішок», – говорив колись Гавлічек. Пропоную вам цілком конкретну справу: хочете разом з нами будувати міжзоряний корабель? Адже ви – льотчик, отже, технік...

Пропозиція Навратіла була така несподівана, що Северсон не міг вимовити й слова. Зате Аленка кинулась до академіка, палко потиснула йому руку:

– Дякую вам!.. Я сама хотіла вас про це просити...

– А я вас, як завжди, випередив! – по-хлоп'ячому задерикувато сказав Навратіл. – Ну, то як, товаришу Северсон, згода?

– Боюсь, що не впораюсь... – відповів той нерішуче.

– Почнемо з нескладних завдань. Вам допомагатимуть... Але... – академік лукаво посміхнувся. – Але працівником нашого інституту ви станете тільки в тому разі, коли мій проект буде прийнято. Згода?

– Погоджуйтесь, Северсон! – жартівливо підморгнула Алена. – Це значить, що посада вам забезпечена.

І справді, другого дня проект академіка Навратіла був прийнятий абсолютною більшістю голосів. І зразу ж по тому почалося готування до проведення експерименту з космічною ракетою на Місяці.

***

Вперше за багато-багато років Северсон узяв до рук слюсарні інструменти. Звичайно, то були вже не ті примітивні зубила та коловороти, якими доводилось йому працювати в дні своєї юності. Але технікові не треба довго пояснювати; він і сам второпає, що й

до чого. Нічого не змінилося і в креслярській техніці: білі лінії на синьці цілком ясно показували порядок монтажу.

Експериментальна космічна ракета виростала посеред величезного елінгу просто на очах. Складові частини для неї виготовлялись на найбільших заводах усього світу; точність розмірів була неймовірною, і все ж при монтажі раз-у-раз виникали ускладнення й затримки. Щоби встигнути до наміченого терміну, роботи провадились протягом цілої доби.

Северсон працював із запалом, з піднесенням. Коли б не Алена Свозилова, він, мабуть, і ночував би у елінзі. Але та наполегливо й лагідно змушувала його дотримуватись режиму, і відмовити їй він не міг: оця чорноока дівчина набувала над ним усе більшої влади.

Космічна ракета була змонтована вже більш як наполовину, коли з Москви до інституту академіка Навратіла приїхала Наташа Орлова. Северсон зрадів, неначе хлоп'я, що побачило після довгої розлуки матір. Але його радість просто не мала меж, коли він дізнався про причину приїзду Наташі: академік Навратіл попросив перевірити стан здоров'я свого співробітника, щоб визначити, чи можна йому полетіти на Місяць.

Після старанного огляду Наташа з підкресленою серйозністю сказала:

– Можна. Але...

Северсон насторожився: може, якісь обмеження?

– Але з умовою: ви повинні писати мені й академіку Тарабкіну про стан вашого здоров'я. Згодні?

– Згодний, Наташо! Обов'язково писатиму! Я вже цілком здоровий.

Так, саме тепер він відчув себе повним сили й снаги. Подорож на Місяць! Та хіба можна було б навіть мріяти про неї?!

Його груди розпирало бажання поділитися з кимось своєю радістю, розповісти про те, що він починає розуміти новий, дивно змінений світ і що цей світ приймає його, як рівного серед рівних... Але це було не властиве йому, небалакучому; він тільки мовчки посміхався.

– Не боїтесь польоту через Космос? – лукаво запитала в нього Алена.

– Не боюсь. Не боявся ж я польотів з Амундсеном.

– Хороше порівняння! – обурилась Алена. – Чи не хочете ви цим сказати, що політ на Місяць може теж скінчитись нещасливо? Ми літаємо туди тричі на тиждень, і досі не трапилось жодного нещасливого випадку!

– А коли стартуємо?

– Завтра вранці вилетимо до Москви. По обіді, о чотирнадцятій, будемо вже у міжпланетному просторі... – Алена замислилась. – Знаєте що?.. А чи не помилуватися б нам живою природою? На Місяці нам дуже не вистачатиме її.

Северсон охоче погодився: монтаж експериментальної ракети вже закінчувався, лишились тільки астронавігаційні прилади, з якими морочились фахівці.

Вирішили зробити невеличку прогулянку по Влтаві. Алена взяла на прокатній станції моторний човен і сіла за кермо. Попрямували на південь, проти течії ріки.

З ясно-блакитного безхмарного неба посміхалось сонце. Воно пригрівало так щедро, ніби забуло, що вже осінь.

– Як чудесно у вас в Чехії... – сказав Северсон. – Я почуваю себе тут як вдома.

Алена мовчки обдарувала його вдячним поглядом. Так, Чехія справді красива. І не тому, що це – вітчизна. А може, саме тому?

Дорогою їм зустрічались турбоплави з екскурсантами, метушливі моторки, граціозні яхти. Тут і там нерухомо стояли човни з рибалками, що лікували нерви терплячим очікуванням щасливого випадку. На берегах виднілись вілли та будинки відпочинку.

Все, все було красивим, спокійним; усе свідчило про щасливе вільне життя.

Канали, греблі, мости... Древня Влтава була вже зовсім не такою, як за часів юності Северсона. Тепер вона стала судноплавною аж до Будейовіц, – повновода, широка.

Двоє на моторному човні їхали все вперед і вперед, аж поки сонце торкнулось зубчастого гребеня ялинкового лісу над скелястим берегом, а потім повернули назад.

Не доїжджаючи Праги, звернули в бік невеликого каналу, що з’єднував Влтаву зі штучним маленьким озерцем поблизу Штеховіц. Алена ввімкнула прожектори, бо вже зовсім посутеніло. Гладінь озера замерехтіла тисячею вогнів, які кидали ліхтарі та

вікна будинків на узбережжі. З протилежного берега слабкий вітерець доносив звуки вечірнього концерту.

– Зупинимось на хвилинку, тут справді прекрасно... – тихо сказав Северсон.

Алена вимкнула мотор. Човен ще кілька разів підстрибнув на хвилях і зупинився.

Над набережною з'явився Місяць. Усе довкола залило його холодне зеленкувате сяйво.

Місяць сьогодні не такий, як був досі. Це вже не та срібна таріль, яка байдуже світила мандрівникам у мертвих просторах Арктики, а величезна куля, що пливе космічним простором навколо Землі. Та невже це не марево: менш як за добу соратник Амундсена ступить уперше на ґрунт чужого, загадкового світу?!

І віриться Северсонові, і не віриться. А може, ще й досі триває крижаний сон?

Ні, це реальність. Просто «людина з минулого» потрапила в майбутнє і все ще не може отямитись.

Вільних півдня у Москві Северсон використав для відвідин. Він побачився з Тарабкіним, Наташею Орловою, зазирнув до Зайцевих. Але все це проминуло для нього, немов сон. Він жив майбутньою подорожжю і схаменувся тільки тоді, коли з гучномовців у залі чекання космодрому пролунали довгождані слова:

– Пасажири на Місяць можуть займати місця!

Звичайна ракета. Звичайна кабіна з герметичними дверима. Біля круглого ілюмінатора прикріплені два складані крісла з наповненими повітрям подушками. Стюардеса принесла Алені та Северсону скафандри з прозорими шоломами та гумові захисні каски на час перебування в ракеті.

З допомогою Алени Северсон прив'язався до крісла. Широко розкритими очима дивився на синяву неба за вікном кабіни.

– Увага, стартуємо! – посміхнувся пілот з екрана відеофону.

Северсон затамував подих і заплющив очі. Він чекав, що ракетоплан рвучко шпурне вперед. Але нічого подібного не трапилось. Просто тіло глибше занурилось у подушки, які обняли його ще міцніше.

Ракетні двигуни гуркотіли все дужче й дужче. Приглушений ізоляційними перегородками звук пробивався через стінки,

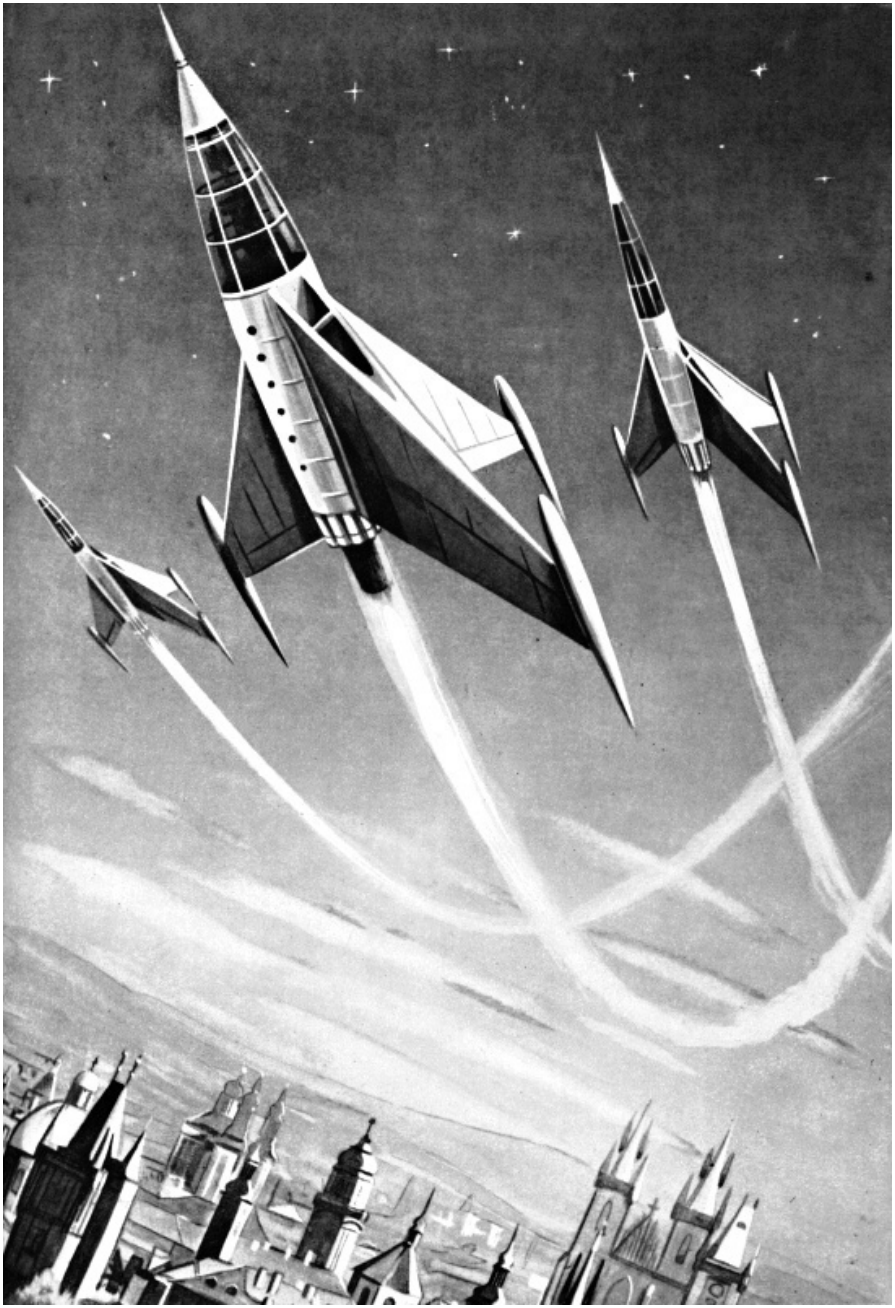

проникав у кістки. Це було неприємне відчуття. Але ось зненацька все затихло. Пружні подушки підкинули тіло догори, ремені затримали його в неприродній позі. Северсон кліпнув очима, випростався.

– Ну, як? – посміхнулась до нього Алена. – Ми досягли швидкості одинадцять кілометрів на секунду і до Місяця летітимемо майже весь час за інерцією.

Северсон підвівся і визирнув у ілюмінатор.

Небо перестало бути блакитним. Його огорнула темна ніч із безліччю зірок. Глибоко внизу за хмарами ховалась Земля, обмежена овальним горизонтом.

Незабаром місцевість внизу перетворилась на частину величезної кулі, яка повільно оберталась проти напрямку польоту. Пізніше цю кулю вже можна було охопити одним поглядом.

Людина, що сидить у кріслі біля круглого вікна, не може відірвати очей від незвичайної картини.

Людство зі своїми радощами й турботами; сувора Північ і середня Чехія – все це за кілька годин польоту злилось у єдине поняття: планета Земля. Вона зараз висить нерухомо над розписом спокійних зірок, а її поверхня здається мертвою, ніби на ній враз згасло все життя.

Плечі Северсона здригнулись; він ніби струснув із себе обтяжливу напівдрімоту.

– Аленко, ви спите? – прошепотів він у присмерк кабіни.

– Ні, Северсон. Уже з годину, як прокинулась, але не хотіла вас турбувати.

На нього з ніжністю, зі щирістю дивились великі чорні очі чудової дівчини, друга.

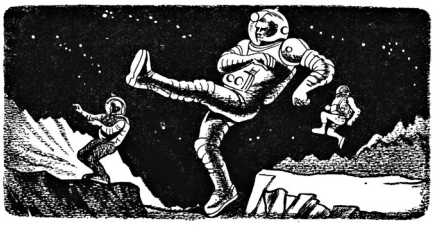

Розділ XVII

ПРОГУЛЯНКА МІСЯЦЕМ

Збурюючи хмари пилу, ракетоплан важко опустився на ідеально рівний космодром, ще трохи проїхав на широких гусеницях і зупинився біля ангара. Відчинились великі ворота проміжної камери. Ракетоплан заїхав всередину.

– За хвилину можемо вийти. Камеру наповнять повітрям, – сказала Алена.

– Скафандрів надівати не будемо?

– Ми сіли на головному аеродромі, а тут в цьому немає потреби. Ангари обладнано бездоганно, так що ми опинимось просто в «земному» середовищі.

Пасажири пройшли головним коридором до виходу з ракетоплана і почали повільно сходити приставленою драбинкою. Северсон по-молодецькому стрибнув з п’ятого щабля... і вирячив очі від здивування. Він опускався повільно, як на парашуті.

Алена зареготала:

– Не забувайте, що сила тяжіння тут вшестеро менша, ніж на Землі. Ви повинні пересуватись обережніше, бо ненароком можете опинитися на вершині якогось кратера.

Назустріч їм поспішали «місячани». Незважаючи на те, що між Місяцем і Землею вже давно було встановлено регулярні рейси, приліт кожного ракетоплана був тут радісною подією. Космічні кораблі ніби прихоплювали з собою трошки «земної атмосфери», будили спогади про рідний край; вони ж приносили листи та подарунки від родичів і друзів.

Навіть з деякою заздрістю Северсон відзначив у думці, що на Місяці Алена – своя людина. З нею віталися майже всі. Привітно

посміхались і до нього, але, як йому здавалось, це була зовсім інша увага – увага цікавості.

Пасажири пообідали в їдальні головного будинку космодрому, трохи відпочили, а потім Алена запропонувала вирушити в подорож по Місяцю.

Вони з Северсоном наділи скафандри і сіли у всюдихід, що скидався на танк із прозорим сферичним ковпаком замість башти.

– Прошу до кратера Тіхо, – попросила дівчина водія машини і обернулась до Северсона. – Я хочу показати вам наші визначні місця.

Машина з великою швидкістю помчала до високого пасма гір за недалеким обрієм. Незабаром подорожні опинились у вузькій долині, облямованій прямовисними химерними скелями. Ущелина привела їх до оточеної маленькими кратерами рівнини.

– Чи не хочете зазирнути в один із кратерів? – запитала Алена.

Заздалегідь упевнена в згоді, вона відчинила дверцята кабіни й стрибнула вниз. Северсон і собі стрибнув слідом за нею, – цього разу далеко обережніше, бо пам’ятав про пересторогу.

Підйом скелястим схилом був не важким: адже сила м’язів лишилась тою самою, а тіло стало легеньким. Мандрівники й незчулися, як опинились на вершині кратера. Перед ними розкрилось вузьке глибоке провалля, дно якого було вкрите дивною склоподібною речовиною.

– Цей кратер, як і більшість інших, – вулканічного походження. Гірське пасмо, яке ви бачите на обрії, – результат падіння велетенського метеорита.

Зацікавившись ущелиною, Северсон схилився над нею, тримаючись за велику брилу.

– Обережніше! – вигукнула дівчина, хапаючи його за рукав скафандра. – Камінню тут не можна довіряти! Ось погляньте! – вона сильно штовхнула брилу; камінь зрушив з місця і, як у сповільненій зйомці, покотився до жерла. Дорогою він прихопив ще кілька інших, таким чином до вулкана посипалась уже лавина. Все це відбувалося в абсолютній тиші: адже навколо – космічна порожнеча, якою звуки не проходять.

– Мабуть, ви знайомі з твердженням, що життя можливе без кисню й білка... – сказала Алена, коли все навколо заспокоїлось. –

Раніше гадали, наприклад, що вуглець можна замінити кремнієм, а воду – аміаком. Але тут, на Місяці, ми переконались, що за таких умов про життя не може бути й мови. Можете пройти увесь Місяць уздовж і впоперек і не знайдете не тільки примітивних лишайників, а й мікробів. Не справдилось навіть припущення, що тут можна відшукати вірусоподібні частинки, які нібито мандрують Всесвітом під тиском світла і розсіюють у ньому життя...

Дівчина зробила знак Северсону і попростувала ліворуч, в ущелину, утворену двома закам'янілими лавовими потоками. Незабаром перед мандрівниками показався темний вузький отвір. Алена зайшла туди першою і ввімкнула прожектор, укріплений на шоломі скафандра.

– Ця печера виникла при вулканічному вибуху близько п'ятдесяти тисяч років тому. Вона відома у науковому світі, бо саме тут розбились останні ілюзії тих, хто гадав знайти на Місяці хоч якісь форми життя. Печера з усіх боків, крім входу, закрита, – і все ж вона абсолютно безповітряна і не має ані найменшого сліду води.

Повертаючись назад, вони підійшли до перепони, яка здалась Северсону непереборною: ґрунт прорізала глибока тріщина завширшки не менше як п'ять метрів.

– Ця перепона не зможе нас затримати! – сказала Алена, і Северсон не встиг навіть опам'ятатись, як вона плавним стрибком перескочила на протилежний бік. – Ось одна з переваг меншої сили тяжіння! – додала вона.

Всюдихід знову рушив уперед. Фантастичні обриси скель швидко змінювали свої форми. Перед мандрівниками з'явилась напроти зоряного неба прямовисна стіна. Всюдихід їхав уздовж неї, аж доки зупинився біля входу в широкий тунель, який уже з зовнішнього вигляду свідчив про діяльність людей.

Всередині широкого коридора сяяли вогні.

– Цим тунелем ми потрапимо на протилежний бік гір? – запитав Северсон.

Алена похитала головою:

– Він веде до багатющих копалень, друже мій. Тут ми видобуваємо уран, вольфрам, хром, марганець, кобальт та залізо.

Всюдихід заїхав у широке приміщення, закрите з усіх боків скляними стінами. Гостей привітали кілька чоловік. Вони піднялись від довгих пультів з екранами і вийшли їм назустріч.

– Рекомендую вам тутешніх гірників. Як вам здається, вони виглядають дуже виснаженими? – лукаво запитала Алена, помітивши подив на обличчі Северсона.

– Не кепкуйте з нас, товаришко Свозилова, бо не дамо вам на побудову «Променя» й грама металу! – засміявся один з гірників. – Хіба ж це важко – керувати високочастотними випромінювачами на відстані? – звернувся він до Северсона. – Випромінювачі індуктують такі могутні струми, що проти них не встоїть найміцніша гірська порода. А втім, погляньте самі...

На великому екрані виднілась одна з ділянок рудника. На передньому плані проступав випромінювач – непоказний на вигляд металевий циліндр на гусеницях, до якого тяглося кілька броньованих кабелів.

Безлюдно... Тихо... Чисто...

А стіна перед загадковим апаратом під впливом невидимої сили тріскається, розпадається на дрібне каміння, яке осипається на нескінченну стрічку транспортера і пливе геть.

Северсону мимохіть пригадалась каторжна праця в старій копальні, де він побував свого часу зі шкільною екскурсією. Там було...

– На нас ще чекає довга, цікава подорож! – відірвав його від спогадів голос Алени. – Їдьмо!

Машина поїхала до вузької ущелини, стиснутої стрімкоспадними стінами. Освітлені сонцем гірські верховини відбивали вниз так мало світла, що водій не бачив ані на крок уперед. Тому ввімкнули прожектори, щоби вчасно обминати тріщини та брили каміння, що траплялись на шляху.

– Проїжджаємо крізь кільцюватий вал кратера Клавіус, – сказала Алена. – Оцю ущелину видно з Землі в найсильніші телескопи, як незначну рисочку.

Машина їхала швидко. Велетенські рухливі тіні, вималювані прожекторами на хвилястих стінах, впливали гнітюче.

Северсон із полегкістю зітхнув, коли машина виїхала з вузької ущелини на всіяну дрібними кратерами рівнину.

З зоряного неба сяяло сліпуче Сонце, облямоване зеленкуватою короною. Недалеко від нього тьмяно світив серп Землі. Стіни дрібних кратерів, зірки, великий глобус на небі, навіть саме Сонце – все справляло своєю нерухомістю таке сильне враження, що Северсон аж затремтів.

– З ваших слів я зрозумів, що ми в'їжджаємо до цирку Клавіус, а ми тим часом проїхали якимись горами, – дивувався він. – Все ще не можу призвичаїтись до чудесного краєвиду: гори й рівнини внизу яскраво освітлені, а нагорі – чорне небо з зірками, Сонцем та Землею.

– Я відчувала те ж самісіньке, що й ви, коли потрапила сюди вперше, – задумливо сказала Алена. – І хоч це здається неймовірним, однак зараз ми проїжджаємо цирком.

– А чому, в такому разі, ми не бачимо його кільцюватого валу?

– Для цього ми повинні були б піднятись на кількасот метрів вище. Цирк Клавіуса – один з найбільших на Місяці. Він має діаметр понад двісті двадцять кілометрів.

– З такої відстані ми повинні були б бачити хоча б верхів'я гір, тим паче, що вони мають, як ви кажете, п'ять тисяч метрів висоти! – вперто стояв на своєму Северсон.

Алена не стрималась від сміху:

– Мені подобається, що ви так послідовно захищаєте свою точку зору. Але цього разу вам доведеться трохи виправити її. Місяць набагато менший за Землю, отже, його поверхня більш закруглена. Тому гори, які знаходяться від нас більш як на сто кілометрів, ховаються за обрієм.

– Так, ваша правда... – Северсон раптом посмутнішав, знітився. – Ви завжди маєте слушність. А я...

Алена подивилась на нього пильно, стурбовано. Тільки тепер вона усвідомила, що Северсон усе ще не позбувся душевної депресії і досі страждає від хворобливого самоприниження.

– Чому ви повсякчас бачите в мені навчительку, а не подругу? – прошепотіла вона. – Звісно, в цьому винна я сама: я намагаюсь пояснювати, а замість того – повчаю...

Вона стиснула йому руку з каяттям. Обоє посміхнулись одне до одного.

Розділ XVIII

НЕБЕЗПЕЧНИЙ ДОЩ

Всюдихід рвучко зупинився, обкрутнувся майже на місці і помчав до гірського масиву.

– Що трапилось? Чому повертаємо назад? – стурбовано запитала Алена, перелаштувавши передавач свого скафандра на хвилю водія.

– Радіолокаційна станція Південної обсерваторії виявила групу дрібних метеоритів. Найбільша небезпека загрожує ділянці біля Клавіуса.

Не встиг водій це вимовити, як за кілька кроків від всюдихода заклубочилася курява, наче від вибуху гранати. Потім здійнявся вгору ще один конус пилу. На схилі стрімкої скелі блиснув і згас криваво-червоний вогник.

Всюдихід на повній швидкості влетів у вузьку улоговину і зупинився, притиснувшись до вертикальної стіни.

– Їдьте далі, там буде безпечніше! – вигукнула дівчина.

Водій замість відповіді заперечливо похитав головою і показав угору, де між скель прозирав вузенький пруг неба з Чумацьким Шляхом.

Коли Алена й Северсон глянули туди, жах стиснув їм груди. В сяйві прожекторів згори повільно падали величезні кам’яні брили. Вони натикались на виступи в стінах ущелини, з тупою впертістю трощили скелі і, розсипаючись на дрібніші уламки, сунули вниз.

Все це відбувалось в абсолютній тиші. Зрушене метеоритом каміння падало на дно улоговини, здіймало коричнювато-сірий пил і лягало внизу конусоподібним насипом.

Ще довго після того, як упав останній камінь, Северсон і Алена не могли прийти до тями.

– Добре, що метеорити не влаштовують нам отакі концерти частіше... – порушив мовчанку водій. – Поки не збудували метеостанцій на полюсах, їзда по Місяцю була схожа на гру в лотерею. Тепер – зовсім інша річ. Дивуюсь, що сьогодні про небезпеку оголосили так пізно. Мабуть, хтось заспав біля радіолокатора: метеоритний дощ можна виявити значно раніше.

– А що, коли такий дощ покропить ангари на аеродромі? – запитав Северсон. – Адже метеорити легко можуть пробити скляні стіни...

– Ми тепер знаємо досить точно, коли Місяць на своєму шляху зустрінеться з роєм метеоритів, бо вони обертаються навколо Сонця так само регулярно, як і Земля. Крім того, радарні станції ведуть безперервні спостереження, щоб не трапилась якась несподіванка. А якщо будь-який рій прямує на будови, автомати одразу ж вмикають над ними захисну завісу з високочастотних променів, які розпорошують метеорити на дрібний пил. І якщо якомусь камінчику вдасться прорватись крізь цю запону, його затримають стіни будови, бо вони зроблені з трьох шарів особливо пружного скла. Силу удару метеорита послаблює також заповнений повітрям простір між стінками.

– А як захищається від метеоритів міжпланетний літак?

– Пілоти завжди точно проінформовані про рух метеоритів, тому заздалегідь обходять великі рої. Проти поодиноких небесних тіл ракетоплани захищені так само, як і будови на Місяці: потрійними стінками та високочастотними променями. А втім, на невеликій відстані між Землею та Місяцем метеорити трапляються дуже рідко... Ну, друзі, небезпека минула, продовжимо нашу подорож.

Водій натиснув на кнопку керування, але машина не зрушила з місця. Тоді він вийшов назовні. Схилився над задньою частиною всюдихода і безнадійно махнув рукою:

– Все!.. Двигун розтрощено вщент!.. І коли б метеорит упав на метр ближче, то... – водій не закінчив, але все було ясно і без пояснень.

– Що ж робити? – занепокоїлась Алена.

– П’ятсот кілометрів, які лишились до кратера Тіхо, до вечора пішки не пройдеш. Доведеться просити допомоги... – водій ввімкнув головний передавач всюдихода, приєднав до нього мікрофон свого скафандра. – Алло!.. Алло!.. Говорить всюдихід номер сімнадцять... Викликаю кратер Клавіус, академіка Шайнера...

– Я – Шайнер... – почулося одразу ж в навушниках шоломів Северсона та Алени. – Що трапилось, Пельтоне?

– Машину пошкоджено метеоритом. Ми стоїмо край Моретуської ущелини. Просимо допомоги...

– Вилітаємо негайно... Лікар потрібен? – схвильовано запитав Шайнер.

– Ні, у нас все гаразд.

Водій вимкнув передавач і обернувся до пасажирів:

– Запрошую вас на невелику прогулянку. Не будемо ж ми тут чекати склавши руки.

Всі вийшли з машини і попрямували до широкої розколини в скелі.

– Це – найкоротший шлях до озера Перемоги, – пояснював водій. – Я тут як вдома...

В кінці розколини з’явилась невелика площина, обмежена прямовисними кам’яними стінами.

– Озеро, правда, без води, – посміхнувся водій. – Але це не має значення. Коли хочете знати, тут – найвидатніше місце всього Місяця... Чи бачите, товаришу Северсон, отой великий курган посеред рівнини?

Курган вражав своїми правильними обрисами. Довга темна тінь, що простяглась від нього по рівнині, теж мала чіткі, рівні краї.

– Цю піраміду побудували люди? – запитав Северсон.

– Так, – ствердила Алена. – Ходімо ближче. Може, ви розшифруєте таємничий напис на цьому кургані.

Лише за кілька десятків метрів від піраміди Северсон звернув увагу на те, що на її вершині, на невеликому майданчику, стоїть чудний гусеничний всюдихід.

Северсон зупинився, згорнув руки і схилив голову.

– Не треба скорботи, Лайфе! – насмішкувато вигукнула Алена. – Це не могила, а пам’ятник слави!..

Вона взяла Северсона за рукав скафандра і підвела до освітленої сонцем піраміди. З прикріпленої до неї чорної дошки сяяли золоті літери.

– Це – російський шрифт! – вигукнув Северсон і швидко почав читати: – «На цьому місці приземлилась перша ракета, запущена з Землі на Місяць. Честь і слава великому Ціолковському, який показав нам шлях у Всесвіт! Слава науці, яка увінчала людство вінком перемоги над космічним простором!» – він замовк, пильно подивився на всюдихід. – І хто ж отой щасливець, що першим став на поверхню Місяця?

– Оцей всюдихід. Його екіпажем були тільки керовані по радіо апарати. Після приземлення, – певніше, примісячення, – ракети всюдихід виїхав з неї на оцю рівнину. Телевізійні камери були тими першими очима, що глянули на Місяць зблизька і передали зображення на Землю. Пригадую цю хвилюючу мить так яскраво, наче це було вчора, а я ж тоді ходила в перший клас! Ту передачу з Місяця ретранслювали всі телевізійні станції світу...

Мандрівники ще якийсь час оглядали рівнину Перемоги, а потім у навушниках шоломів їхніх скафандрів пролунали сигнали виклику; на зоряному небі з’явились два рухомі ясні вогники, – наближався рятувальний ракетоплан.

По гостей прилетів сам академік Шайнер. Він радісно привітав Алену і Северсона, з захопленням розповідав їм про особливості місць, над якими пролітав ракетоплан, прямуючи до кратера Тіхо. Однак політ тривав недовго. Незабаром літальний апарат опустився на дно широкого кратера, пасажири пересіли у всюдихід, і машини попрямували до неосвітленої частини плоскогір’я.

Академік Шайнер замовк. Він тільки чомусь лукаво посміхався, поглядаючи то на Северсона, то на Алену. Скидалось на те, що він підготував їм якийсь сюрприз.

І справді, тільки-но вони проїхали останню освітлену сонцем скелю, що самотньо стирчала на рівнині, як у світлі прожекторів перед ними з’явилась величезна мереживна конструкція, схожа на поставлений похило залізничний міст.

– Як у вас справа зі стартовою естакадою? – поцікавилась Алена, ковзнувши поглядом по фермах конструкції,

– Непогано, – з підкресленою байдужістю сказав академік. – За дві години буде готова.

– Готова? Не може бути! – дівчина подивилась на Шайнера з недовірою. – Адже ви запевняли, що на естакаду ми можемо розраховувати не раніше як за п’ять днів.

Академік знизав плечима і знову хитро посміхнувся:

– Що вдієш – «все вже готове, готове, готове!» – затягнув він арію з «Проданої нареченої». – Це – наш сюрприз номер один... А як ваші справи з монтажем експериментальної ракети?

– В середу має бути закінчена. В четвер її переправлять сюди. Прилетить не тільки Навратіл з представниками Академії, а й Ватсон. Мабуть, сподівається побачити нашу невдачу на власні очі, щоб потім висміяти нас.

– Подивимось, хто сміятиметься останнім! Цілком можливо, що саме я! – загадково сказав Шайнер. – Почекаємо до завтра.

– А що буде завтра?

– Ви допитлива, як усі жінки! – посміхнувся академік. – Не скажу. Навмисне не скажу... І – пробачте мені – я повинен зараз податись до обсерваторії. Поки я звільнюсь, – годинки так через дві, – ви маєте змогу оглянути наші підземні заводи. А потім я покажу вам дуже цікаву річ...

Алена і Северсон скористалися з поради, але великого задоволення від огляду підземних заводів не дістали. Те, що колись причарувало б і захопило їх, стало тепер звичайнісіньким, буденним. Лінії автоматичних верстатів працювали так само чітко, як і на Землі; всіма процесами керували такі ж розумні електронно-обчислювальні машини, – тож хіба не все одно, де міститься завод?

Але коли мандрівники знову піднялись на поверхню Місяця, вони побачили таке, що аж закам’яніли в першу мить: у кориті стартової естакади, в її нижній частині, виблискувала величезна металева ракета.

– Це – марево чи галюцинація?! – вигукнула Алена. – Ви бачите, Лайфе?

– Але ж це... – він теж був здивований до краю. – Це ж наша експериментальна ракета! Як вона сюди потрапила з Праги?

– Ракета, але не ваша! – пролунав у навушниках голос академіка Шайнера. – Оце й є мій сюрприз номер два. Сподіваюсь, колега Навратіл не гніватиметься на мене, якщо я перевірю

граничну швидкість ракети трохи раніше, аніж зробить це він з представниками Академії? Можливо, моя спроба допоможе вдосконалити його ракету ще перед запуском.

Коли б раптом перед Аленою провалилась земля, дівчина не була б здивована дужче.

– Мовчите – отже, не заперечуєте, друзі! – переможно сказав Шайнер. – Ну, то йдіть до мене. Експеримент ми почнемо незабаром.

Чудно було слухати оцей голос у навушниках: на довгі гони ніде нікого, а чути так, ніби Шайнер стоїть зовсім поруч. А й справді, де він є?.. Невже ота цяточка, що суне повільно від стартової естакади назустріч гостям з Землі?

– Швидше, друзі, швидше. Баритись не можна.

Северсон і Алена прискорили ходу. Через кілька хвилин – уже втрьох – вони зайшли до бункера керування, осторонь стартового майданчика. Там на них чекали помічники академіка Шайнера біля астронавігаційної апаратури супроводження польоту ракети.

– Все перевірено? – запитав академік.

– Так, – відповів один з помічників.

– Старт!

Зі срібного тулуба ракети раптом вирвалось яскраве червоне полум’я; вона просто підскочила похилим ажурним мостом, покинула його вже з швидкістю блискавки, прокреслила довжелезну багряну риску на зоряному небі і зникла з очей.

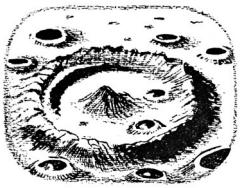

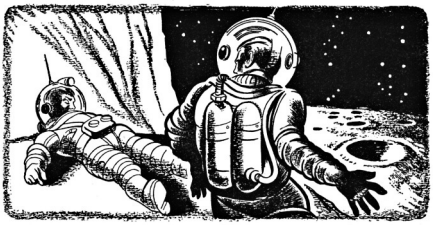

Розділ XIX

СМЕРТЬ У ПУСТЕЛІ

– Чи не хочете прослухати надзвичайну музику? – запропонував Цаген, заходячи до кабінету Чан-су.

– Може, ви склали кантату на честь невідомої планети? – посміхнувся Чан-су, натякаючи на схильність Цагена до складання гімнів на честь Всесвіту.

– Ні, цього разу невідома планета склала собі кантату сама. Щойно мені вдалось прийняти і записати на стрічку майже всю програму. Це якийсь концерт; одверто кажучи, не дуже приємний для вуха людини. І все ж уявляю, як скривиться Ватсон, коли його почує!.. Зараз передають якусь лекцію. Ходімте, послухаєте, яке це чудесне скигління!

Вчені вже попрямували до лабораторії, коли це з відеофону раптом пролунав голос чергової з Центральної станції:

– Викликаємо товаришів Цагена і Чан-су... Вам треба негайно прибути до лікарні кратера Тіхо...

– Може, сталося нещастя під час спроби Шайнера? – стурбувався Чан-су.

– Не повинно б... – знизав плечима Цаген. – Адже ракета стартувала нормально... В усякому разі, треба поспішати.

Через кілька хвилин ракетоплан покинув обсерваторію на Південному полюсі Місяця і попрямував на північ, до кратера Тіхо.

Пілот майстерно приземлив апарат за кілька десятків метрів від головного входу в підземний металургійний завод.

Наваров, лікар заводської лікарні, вже чекав на вчених. Вибігла назустріч їм і Алена Свозилова, – така бліда, що Цаген аж злякався.

– Життя Северсона в небезпеці! – кричала вона, насилу переводячи дух. – Навіщо тільки я брала його з собою!

Лікарня була поруч заводу. Через кілька секунд учені вже заходили до зали, де лежав Северсон. Пацієнт не рухався.

– Спить... – сказав лікар у відповідь на німе запитання відвідувачів. – Усе гаразд. Він звихнув ногу, а слідом за тим у нього почався серцевий напад.

– Як же це трапилось? – стурбовано запитав Чан-су.

– Дві години тому чергові спостерігачі перехопили по радіо одчайдушний заклик. Невідомий двічі закричав: «Допоможіть!» – а потім ще кілька хвилин було чути хрипіння. Бідолаха не вказав місця, де перебуває... Цей заклик почув і Северсон. Він забув, що радіоприймач скафандра не дає можливості визначити напрямок звуку, помчав на допомогу, але, непризвичаєний до зменшеної сили тяжіння, впав під час стрибка через камінь і звихнув собі ногу. Серцевий напад стався вже тут... Зараз йому легше.

– А той нещасний, що благав про допомогу?

– Його й досі не знайшли.

– Кого не вистачає?

– Інженера Фаухера. Виходячи з заводу, він сказав, що йде подивитись на випробування швидкісної ракети. З центрального входу звернув ліворуч... Зараз вирушає в дорогу рятувальна група, щоб оглянути склади під головним валом кратера.

– Прошу, скажіть їм, щоб зачекали, я піду з ними теж, – попросив Чан-су.

– І я, – вирішив Цаген. – Одверто кажучи, не розумію, що могло трапитись? Сьогодні, якщо судити з передачі головної станції, метеоритного дощу не було...

Рятувальна експедиція рухалася вперед у густому напівмороку тіні від прямовисного валу кратера. В сяйві прожекторів з темряви проступали гострі скелі та каскади застиглої лави.

Біля підніжжя хаотично нагромаджених горбів експедиція звернула в гори понад вертикальною кам’яною стіною.

– Сліди! – вигукнув чоловік, що йшов попереду.

Справді: шар ніжного сіро-блакитного попелу на вузькій стежці був порушений. Місцями були виразно видні відбитки важких черевиків скафандра. Ці сліди змусили всіх насторожитись:

інженеру Фаухеру в цій пустелі нічого було робити. Куди ж він прямував?

Одинокий пішохід тримався створеної природою стежки ще кількасот метрів. І він, і люди, які йшли його слідами, мусили пересуватись з великою обережністю, бо з лівого боку була прямовисна стіна, а з правого зяяло провалля. Там, де стежка повертала ліворуч, сліди загадково уривались.

Може, Фаухер подерся на скелю? Ні, цим шляхом пройти він не міг: згори піддашком нависала зморшкувата хвиля лави. Отже, спустився вниз?

– Треба зазирнути в провалля... – сказав Чан-су. – Тут, безперечно, щось трапилось: погляньте, як розворушено шар пилу край майданчика...

Члени рятувальної групи прикріпили до скелі мотузяну драбинку, і Цаген почав спускатись у темну ущелину. Він ще не добрався й до дна, як побачив людину в скафандрі. Кинувся до неї. Присвітив ліхтариком.

– Друзі, до мене!.. Фаухер тяжко поранений, він спливає кров'ю.

За кілька секунд усі були вже внизу.

– Мертвий... – тихо сказав один з учених.

– Порвано скафандр... Ззаду на поясі й ось, на лівому боці...

Всі схилили голови.

– Швидше до лікарні! – вигукнув Чан-су. – Можливо, його ще врятують повним переливанням крові!

Але було вже пізно: інженера Фаухера повернути до життя не вдалось.

***

Спалахнув екран службового телевізора в кабінеті академіка Навратіла, і на ньому з'явилось лукаве обличчя Шайнера.

– Вітаю вас, великий завойовнику Всесвіту! – вигукнув він задерикувато. – Я хотів зробити вам сюрприз тільки тут, на Місяці, але не можу більше стримати себе... Чи хоч припускаєте ви можливість того, що шість годин тому я запустив експериментальну ракету, яка нині мчить зі швидкістю п'ятдесят тисяч кілометрів на секунду?!

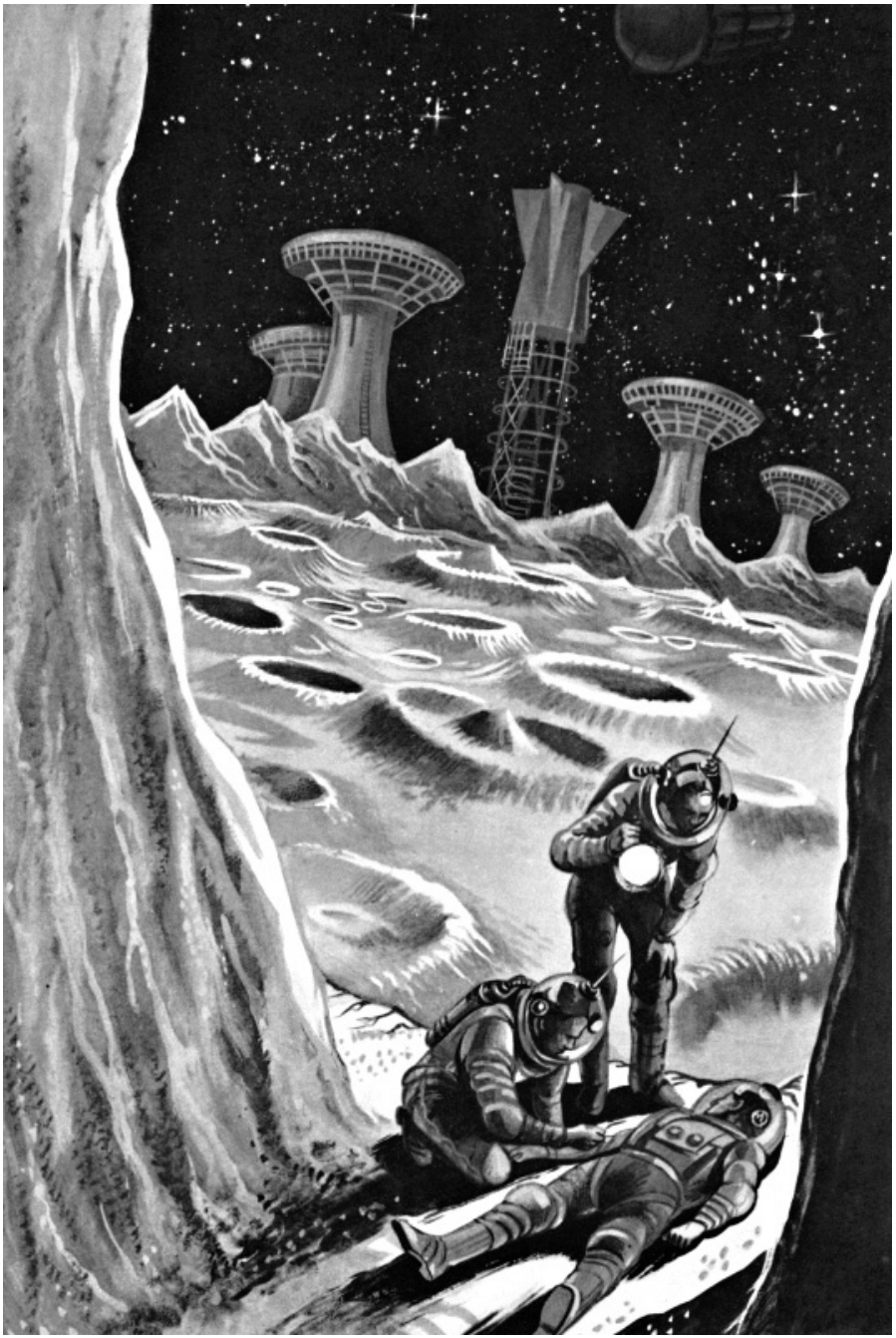

– Яку ракету, любий? – іронічно посміхнувся Навратіл. – Її закінчать монтувати тільки післязавтра!

– А ми були такі нетерплячі, що виготовили таку саму ракету самотужки, на наших заводах.

– Гм... Це дуже мило з вашого боку, але боюся, що спроба не вдасться. Гадаю, що вам бракує удосконаленого приймача радіосигналів ракети. Не забувайте, що зі збільшенням швидкості на основі принципу Допплера буде змінюватись і частота радіоколивань. А головне: наша ракета буде рухатись за найдосконалішою системою використання атомної енергії на сімдесят дев'ять відсотків...

– ...що запропонував Зайцев, знаю! – перебив Шайнер. – Справа в тому, що наша ракета рухається за тією ж системою. Інженер Зайцев позичив нам копію проекту, надісланого вам. А приймач у нас також удосконалений, системи академіка Чан-су. У нього в цій галузі чималий досвід, завдяки полюванню на сигнали з Проксими.

Навратіл з хвилину не міг отямитись від здивування.

– Це блискуча ідея, дякую вам за допомогу! Але чому ви не повідомили мене про це раніше? Ми могли б зекономити час для інших невідкладних справ.

– Я теж думав так само, але зрештою сказав собі: «Хлопче, а що, коли під час випробування що-небудь зіпсується? А так ти собі тим часом гарненько розкриєш усі недоліки, усунеш їх, а дослід повторимо».

Академік Шайнер оглянувся:

– Хвилиночку, зараз до мене прийшли повідомити, як іде справа. Ну, хлопці, скільки?

– Вісімдесят тисяч – і кінець!

– Як це? Який кінець?

– Зверх п'ятдесяти тисяч швидкість наростала нерегулярно, а хвилину тому ракета замовкла зовсім.

Навратіл зблід:

– Не може бути, щоб здійснилось пророкування Ватсона! Хіба це можливо, щоб тіло, яке летить зі швидкістю близько ста тисяч кілометрів на секунду, розпалось на атоми?!

– Даруйте, я перевірю апарати, чи не трапилось якогось пошкодження, і за хвилину викличу вас знову, – перепросив Шайнер, і його обличчя зникло з екрана телевізора.

Навратіл підвівся з крісла і почав нервово походжати по кімнаті.

Нарешті заблимало червоне світло виклику.

– На жаль, не можу вас нічим порадувати, – сухо сказав Шайнер. – Із приймачем усе гаразд, а ракета мовчить. Навряд чи можна припустити, що зіпсувалась апаратура. Для гарантії ми встановили три автоматичні передавачі; коли б вийшов з ладу один, ми чули б сигнали інших.

– Отже, ви теж припускаєте, що ракета вибухнула під впливом надмірної швидкості? – стурбовано запитав Навратіл.

– Звичайно, ні. Навпаки, я переконаний, що ваш проект нас не підведе.

Навратіл гірко посміхнувся:

– А от підвів, та ще й у найважливішому пункті. Якщо не можна досягнути швидкості понад вісімдесят тисяч кілометрів на секунду, значить, увесь мій проект нездійсненний. Незважаючи на те, що нам удалося продовжити людське життя, вирушати в космічну подорож, яка триватиме двадцять років, немислимо.

– Не втрачайте надії. Завдяки моїй передбачливості ми маємо змогу повторити дослід! – пожартував Шайнер, намагаючись підбадьорити приятеля.

– А якщо не перейдемо через оті вісімдесят тисяч?

– Значить, спробу завоювати сусідню сонячну систему пересунемо трошки в майбутнє. А натомість – вирушимо в бій у іншому напрямку. Недослідженого перед нами ще багато.

***

До однієї з дослідницьких лабораторій підземного металургійного заводу в кратері Тіхо зайшов чоловік у білому халаті, обвів поглядом завалені приладами столи і, хоч нікого не побачив, дуже тихо запитав:

– Дітріхсоне, ви тут?

– Так, тут і чекаю на вас, – раптом з’явився серед апаратів високий стрункий чоловік із трохи відстовбурченими вухами й густими бровами.

– Побоююсь, що ми зайшли надто далеко. Ми могли б змусити Фаухера мовчати й іншим способом.

– Невже їм удалося повернути його до життя? – злякано запитав Дітріхсон.

– Ні, але трапилося ще гірше. При детальному дослідженні виявлено, що скафандр був пошкоджений ще до того, як Фаухер вирушив у путь. Якби він загинув зразу біля валу кратера, в цьому не було б нічого дивного. На жаль, костюм розірвався пізніше, аніж ми припускали, і тепер ніхто не може збагнути, чого Фаухера понесло в гори... Нам загрожує небезпека, що схованку буде виявлено: Чан-су наполягає, щоб скелі, де загинув Фаухер, були обшукані якнайпильніше.

– Треба якомога швидше завалити вхід до схованки. Східний бік валу тепер у тіні, так що ми доберемось туди непомітно. Прожекторів можна не вмикати: цілком вистачить відбитого світла з протилежного валу... Їдьмо негайно!

– Якщо хочете, – їдьте, але без мене! – рішуче сказав відвідувач. – Я не хочу скінчити так, як Фаухер.

– Обережніше, приятелю! Ви якраз і йдете його шляхом... Чи не погрожуєте ви зрадою? – глузливо запитав Дітріхсон.

– Ні, я не донощик. Але весь наш план оволодіти невідомою планетою вважаю безглуздям. Я радше примирюся з тим, що ми вже ніколи не досягнемо могутності наших батьків. Добре вам говорити: «Divide et impera!» – «Поділяй і володарюй!» – але це вже не так легко робиться, як нам хотілося б.

– Бачу, що ви незабаром вийдете з гри, боягузе! – прошипів Дітріхсон і одвернувся.

Розділ XX

ДРУГА СПРОБА

Стан здоров'я Северсона настільки поліпшився, що хворий уже без особливих зусиль пересувався по лікарні, але, незважаючи на це, йому влаштували ґрунтовний медичний огляд за участю Наташі Орлової, що спеціально задля цього прилетіла з Москви на Місяць.

– Все гаразд! – запевняла вона Алену Свозилову, яка все ще тремтіла за життя Северсона. – Він просто перехвилювався, тому й стався напад.

– А може, на нього несприятливо вплинули незвичні умови життя на Місяці?

– Гадаю, що ні. Скафандри прекрасно дотримують потрібну температуру, не пропускають космічних променів. З цього боку йому не загрожує ніякої небезпеки, навіть коли зважати на те, що його організм чутливіший за наші.

Алена палко стиснула руку Орловій. Та посміхнулась, її очі говорили: «Розумію, розумію!»

– І все ж я тепер його не відпущу від себе й на крок!

Прибувши на Місяць, академік Навратіл марно шукав Алену і в обсерваторіях, і на металургійному заводі. Аж через кілька годин знайшов її в оранжереї. Вона гуляла з Северсоном серед пишних, химерних рослин, виведених у середовищі зі вшестеро меншою силою тяжіння.

– Бачу, що ви хворобам не скоряєтесь! – привітав Северсона Навратіл.

– А це тому, – пожартував Северсон, – що я хочу взяти участь у випробуванні ракети. Дозволите?

Навратіл почухав потилицю:

– Ой друже, вирішальне слово мають лікарі. Запитайте Наташу. Я особисто нічого не маю проти, але попереджаю заздалегідь: багато надій на спробу не покладайте.

– Чому? – здивувався Северсон.

Алена, стоячи за його спиною, щосили моргала академікові, щоб той не продовжував розмову.

– А тому, щоб ви не розчарувались при можливій невдачі.

Наташа Орлова, звісно, заборонила Северсону навіть думати про експериментальну ракету. Пацієнт, мовляв, ще потребує повного спокою; пацієнт буде хвилюватись, отже, хай собі лежить та чекає, поки спроба закінчиться, а тоді йому все розкажуть.

Як не сперечався Северсон, йому довелося скоритись.

***

Експериментальна ракета академіка Навратіла готова до старту.

Представники президії Всесвітньої Академії наук сидять біля приймачів у приміщенні поблизу стартової естакади. Ватсон, поглядаючи на металеву сигару, яка зараз помчить у темний Всесвіт, іронічно посміхається.

– Старт! – розрізає напружену тишу голос Навратіла.

Червоне полум’я на естакаді; ракета, що зникає в неозорій далині, – це вже багатократно бачена, цілком прозаїчна картина. І все ж сьогодні кожен стежить за нею напружено, з хвилюванням. Очі ще довго не можуть відірватись від того місця, де розпливається останній слід міжзоряного мандрівника, який ніколи не повернеться назад.

Періодичні сигнали радіопередавача ракети монотонно відбивають час, як метроном. Тільки дуже чутливе вухо розрізнить збільшення інтервалів між окремими звуками.

Ватсон витягає з кишені записну книжку і спокійно читає свої зазначки. Швидкість – мізерна, якихось там кількасот кілометрів на секунду; те, що відбувається навколо, його ще не цікавить.

Складні апарати точно вимірюють збільшення інтервалів між сигналами і з тихим шерехом перераховують їх на швидкість ракети.

Тридцять п’ять тисяч кілометрів на секунду...

Шістдесят тисяч кілометрів на секунду...

Сімдесят тисяч!

Ватсон починає скоса поглядати на циферблат покажчика.

Навратіл заплющує очі й прислухається, ніби побоюється, що ось-ось у далях Всесвіту пролунає оглушливий удар. На чолі в нього виступають холодні перлинки поту.

Шайнер почуває себе приблизно так, як родич пацієнта, покладеного на операційний стіл.

– Сімдесят тисяч п’ятсот!.. – чується тремтячий голос оператора електронно-обчислювальної машини.

– Критична мить... – шепоче академік Шайнер, стискаючи руку Навратіла.

– Вісімдесят тисяч!

Всі підводяться з крісел.

Кожен звук метронома нагадує Навратілу удар серця.

– Та... та... та...

Серце не зупиняється.

А швидкість все зростає: 80 500... 81 000... 85 000... 90 000...

Хотенков знову сідає і гладить собі коліно.

– Ну? – обертається він до Ватсона.

Але не задирливе запитання виводить того з удаваного спокою.

– Не кажіть гоп, поки не перескочимо! – відповів він тихо.

Навратіл чує це, але не гнівається, його теж мучать сумніви: «А й справді, чи перескочить ракета через сотню тисяч?»

Бурхливу радість після кожного наступного повідомлення виявляє тільки академік Шайнер. Він навіть пробує жартувати в цій напруженій обстановці. Але його жарти не зустрічають відгуку.

***

А Северсон, не підозрюючи, що історична спроба вже розпочалась, тим часом нудьгує у великій оранжереї Тіхського металургійного комбінату. Завідувач лікарнею наказав обладнати йому чудесний куточок серед тропічних рослин, – зі зручним кріслом, бібліотечкою, письмовим столом, тахтою та телевізором. Тут красиво й затишно, але сьогодні пацієнтові якось не по собі.

Він думає про минуле й про сучасне.

«Я живу у величну епоху... – каже він сам до себе. – Війни зникли назавжди, але боротьба людства проти природи якраз сягає своєї вершини... Час летить, і незабаром ці славетні роки збіжать у минуле, як і незабутні подорожі з Амундсеном... Я повинен їх якось затримати... Почну писати щоденник».

Хід його думок уриває Алена, що бурею вривається в оранжерею:

– Лайфе, любий! – кричить вона, насилу переводячи дух. – Ракета досягла швидкості сто двадцять тисяч кілометрів на секунду! Швидкість дедалі зростає... Лайфе, ми виграли!

Северсон зробив крок назустріч дівчині, міцно взяв її за обидві руки:

– Аленко, я хочу піти туди.

– Ходімте, Лайфе, ходімте! Це справді для вас буде потрібно.

Коли вони зайшли до бункера біля стартового майданчика, електронні покажчики швидкості ракети показували сто сорок п’ять тисяч кілометрів на секунду.

– Ура! – вигукнув Шайнер. – Це – швидкість, з якою вже можна вирушати в путь!

Тепер його підтримали й інші. Перемога була беззаперечна. Політ до іншої зоряної системи з неймовірної фантастики перетворювався на цілком реальну річ.

Академік Ватсон довго сидів мовчки, потім підійшов до Навратіла:

– Я радий, що помилявся... – сказав він тихо. – Якщо ракета досягне запланованих вами ста п’ятдесяти тисяч, я охоче візьму участь в експедиції на Проксиму.

Навратіл глянув на нього здивовано:

– Ви це кажете серйозно?.. Ви, принциповий противник мого проекту?!

– Так. Ось вам моя рука! Я б хотів на власні очі побачити, як виглядають оті ваші квакаючі люди.

– О, перший доброволець! – іронічно посміхнувся академік Хотенков. – Чи усвідомлюєте ви, яким ризикованим буде цей політ?

– Можливо, я усвідомлюю це краще, ніж академік Навратіл. Саме тому й хочу взяти участь у польоті.

Хотенков повільно похитав головою й подумав: «Він ще відмовиться від своїх слів або ж сподівається, що ракета отих ста п'ятдесяти тисяч кілометрів не досягне».

Коли індикатори показали швидкість сто сорок дев'ять тисяч кілометрів на секунду, Ватсон ледь помітно зблід. Він напружено стежив за екранами апарата і мовчав.

Збігала хвилина по хвилині, минула година, а швидкість не підвищувалась. Сигнали не замовкали; вони повторювались через довгі проміжки часу, але інтервали вже не збільшувались.

– Мабуть, ракета вичерпала все пальне... – з досадою сказав Навратіл.

– В такому разі можна вважати, що спробу закінчено... – академік Хотенков підвівся і потиснув руку Навратілу. – Закінчено з дуже хорошим результатом. Дозвольте мені ознайомити президію Академії з експериментальними даними і запропонувати, щоби було дано наказ розпочинати побудову міжзоряного корабля.

– Одночасно повідомте, що я добровільно зголошуюсь бути членом екіпажу цього корабля! – попросив академік Шайнер і глянув скоса на Ватсона. – Оті тисяча кілометрів, яких не вистачає до ста п'ятдесяти, мене не зможуть зупинити.

Ватсон здригнувся:

– Зачекайте! Я ще не сказав, що вони зупинять мене. Я наполягаю на своїй заяві: я теж хочу взяти участь у польоті!

Сидячи в куточку, Северсон мовчки спостерігав за вченими. Йому було сумно й тоскно; його також вабила мандрівка в далекі зоряні світи, але можливість такої подорожі виключалась. На Проксиму Центавра його ніхто не візьме.

Розділ XXI

ПРАПЛЕМІННИК

(Зі щоденника Северсона)

15 *листопада*. Скільки несподіваних змін за один-єдиний місяць! За весь цей час я не брав пера в руки, хоч і обіцяв собі, що всі події буду записувати щодня. Мене не виправдовує навала роботи; просто я все ще непослідовний, – нема чого дурити самого себе.

Хоч кожну вільну хвилину я віддаю навчанню, в моїх знаннях ще й досі зустрічаються величезні прогалини. Мене тішить тільки те, що я вже позбувся страху перед завтрашнім днем і, лягаючи спати, не боюсь прокинутися вранці серед крижаної пустелі Арктики.

Погода стоїть чудова, здається, що осінь триватиме тут до весни. Прага подобається мені дедалі більше.

Деталі міжзоряного корабля вже виготовляються на багатьох заводах світу. Протягом минулого тижня зголосилися взяти участь в експедиції на Проксиму вісім учених: керівник астронавтичного відділу Всесвітньої Академії Хотенков, академіки Цаген і Чан-су, Надія Молодінова, диспетчер атомної електростанції, де працює Зайцев; Мак-Гарді з американської академії, Мадараш – з угорської; Вроцлавський з Варшавського університету та Грубер з астронавтичного інституту в Берліні.

Останнім часом Алена поводиться дуже дивно. Побоююсь, що вона приховує щось від мене. Чи не хоче вона записатись також?

28 листопада. Моє передчуття, на жаль, справдилось. Навратіл прохопився під час нашої останньої бесіди, що з ним

полетить і Алена. Отже, дні нашої дружби вже злічено. Старт «Променя» розлучить нас. На сімнадцять років? Назавжди?.. Я був би радий відговорити її від цієї подорожі, але не наважуюсь. Боюсь за неї, а при цьому знаю, яке значення матиме для неї ця подорож. Вона зі мною розлучиться, як з добрим приятелем. А я?

3 грудня. Під час вечірньої прогулянки Алена призналася, що хоче летіти з Навратілом. Не говорила, мовляв, мені досі лише тому, що ще не мала твердого рішення. Я намагався прикидатися веселим, але жарти мої звучали якось вимушено. Сподіваюсь, що вона цього не помітила. Вчора вона полетіла на Місяць.

31 грудня. Зараз повернувся з новорічної вечірки. Не дочекався й півночі. Мені було сумно. Алена все ще на Місяці. Обіцяла, що повернеться до кінця року – і не додержала слова. Звичайно, це не її провина, а все ж мені неприємно. Чи, можливо, її затримав Краус із Тіхського металургійного?.. Він далеко привабливіший, ніж я...

2 січня. Алена повернулась. Монтаж головної стартової конструкції просувається швидше, аніж передбачали. І радий з цього, і не радий.

5 січня. Фізичний інститут, на пропозицію Навратіла, подарував мені чудовий вертоліт. Мені сказали, що це нагорода за зразкову й самовіддану працю. Однак я добре знаю, що Навратіл просто хотів мене потішити. Тепер бачу, яка це чудесна людина. Раніше я вважав його трохи суворим; іноді мені навіть здавалось, що він трохи ревнує Алену, але цікавиться тільки наукою. Коли б так...

6 січня. Вчора у мене промайнула думка, яку я навіть не наважився записати. Я сподівався, що викину її з голови, але вона вперто поверталась знову, в’язла до мене. Навіть не дала мені спати сьогодні. Яке глупство: пробратись як-небудь на «Промінь» і летіти разом з Аленою!

Коли б я одверто попросив зарахувати мене до екіпажу, мене б узяли на глум: Навратіл уже багато разів говорив, що кожен член екіпажу повинен бути здатний першої-ліпшої хвилини взяти на себе керування кораблем. Якщо ж я пролізу на «Промінь» потай, то обкраду інших членів екіпажу на частку продуктів, кисню, води та частину житлової площі.

Шалена думка, але я все ж, мабуть, спробую, бо знаю, що інакше Алену вже ніколи більш не побачу.

10 лютого. Завтра закінчую курс керування вертольотом. Алена обіцяла Навратілу, що спочатку літатиме зі мною, щоб я став більш упевненим. Нині ситуація змінилась. Алена помічає, що я щось приховую. Повсякчас мене запитує, що зі мною, чи не гніваюсь я на неї. Шкода, що не можу звіритись їй; то, мабуть, був би кінець нашої дружби.

15 лютого. Сьогодні я такий вражений і збентежений, що в мене й досі аж тремтять руки.

Учора ми з Аленою домовились про невелику прогулянку вертольотом в околиці Праги. Вранці, коли ми зустрілись біля ангара, я побачив по обличчю Алени, що не все гаразд. У неї були червоні заплакані очі. На моє запитання вона відповіла, що мало спала, – мовляв, було багато роботи. Завжди така весела й балакуча, вона сьогодні мовчала. Не вдавалося почати розмову й мені. Ми піднімались над засніженою Прагою, як двоє німих.

Погода випала чудова. Небо було безхмарне. Сонце викликало в засніженому краю розкішну гру теплих і холодних тонів. Ми летіли над влтавською долиною до Дечина. І все мовчали.

– Приземліться, прошу, на отій гірській рівнинці... – показала нарешті Алена вниз. – Невелика прогулянка нам не завадить, а сніданок у тихому ресторані буде навіть корисний... – посміхнулась вона майже болісно.

Вертоліт я посадив м’яко, немов на перину (повинен тут похвалитись; це було, мабуть, єдине, з чого я радів).

Ми опинились на маленькій просіці над скелястим берегом Лаби. Проти нас простяглось місто Усті (я визначив це за картою), а недалеко під нами – середньовічний замок Стржекув.

Зробивши кілька кроків, Алена побігла і вигукнула:

– Доганяйте!

Я навмисне біг за нею не на повну силу, щоб дати їй задоволення. Коли вона це помітила, то зупинилась і схопила в руки сніжку:

– На неозброєного не нападаю! Захищайтесь!

Тільки тепер я зрозумів, що вона хоче розважитись, забути про щось неприємне. Це їй справді вдалось. Ми билися сніжками і сміялись, як діти.

– Тепер будемо снідати з більшим апетитом. Ресторан у Стржекуві чудесний! – показала Алена на старий замок.

Зміїста дорога, вікна з шибками, оправленими свинцем старовинні стіни, припорошені іскристим снігом, – все це справило на мене сильне враження. Мені справді здалось, ніби ми з Аленою опинились у казковому світі, світі королів і принцес та жорстоких боїв на бастіонах. Кращого місця для своєї сповіді Алена вибрати не могла.

В ресторані вона знову замовкла. Під час сніданку в неї з очей викотились дві сльозинки. Я вдав, що не бачу цього.

– Що вас мучить? – запитав я трохи згодом.

– Нічого мене не мучить... – сказала вона тихо і спробувала посміхнутись. – Я знову посварилася з Навратілом.

Я намагався її втішити, але вона похитала головою:

– Цього разу справа стоїть серйозніше. Боюсь, що Навратіл розгнівався на мене назавжди. Учора ввечері я йому сказала, що в польоті на Проксиму брати участі не буду.

Я був такий приголомшений, що не міг сказати й слова. Вона запитала мене, чи радий я з цього, а я хоч і несміливо, але все одно радісно ствердив. Це її трохи заспокоїло.

Тільки тепер, коли я все як слід обміркував, я усвідомив, що вчинив егоїстично. Тільки тепер я зрозумів, що Аленка зреклась польоту заради мене. Чи можу я допустити, щоб я став причиною її відмови від мети всього життя?.. Чи можу вимагати від неї такої великої жертви?.. Боюсь, однак, що я надто егоїстичний і надто боягузливий, щоб учинити по-іншому.

6 березня. Алена тримається свого рішення, а я все ще не знайшов у собі сили, аби її розраяти. Працюємо разом по підготовці польоту ще з більшим запалом, аніж раніше, щоб хоч чимось віддячити Навратілу, але, незважаючи на це, мені здається, що між нами лежить якась тінь. Навратіл до мене весь час уважний і лагідний, – ба навіть ще більше, аніж раніше, – але я добре почуваю, що він бачить у мені причину відступу Алени. Бачу й по Алені, що вона вже не така весела, як колись.

Побудова корабля просунулась так далеко, що в травні можна буде починати монтування. З заводів усього світу щодня надходять складові частини та пристрої для внутрішнього обладнання, а академік Шайнер повідомив, що за місяць буде закінчена робота на головній стартовій конструкції. Боюсь, що не зможу взяти участі у завершальному монтажі в майстернях, на Місяці, бо Навратіл мене туди, мабуть, не запросить.

21 березня. Доля мстить мені за мою боягузливу поведінку. Я потрапив у дивне становище. Мушу стати зрадником чи донощиком.

Алена вчора вилетіла до Москви в Ядерний інститут, де для «Променя» конструюють атомні реактори. Я гуляв один увечері по Празі. Попрямував до Петржина; хотів оглянути Палац чеської та словенської культури. Коли піднімався мармуровими сходами, то звернув увагу, що якийсь чоловік іде весь час назирцем за мною. В першу мить я запідозрив, що це – шпигун. Щоб дізнатись, чи справді він іде назирцем, я несподівано повернувся і пішов сходами вниз. Чоловік на мить зупинився, потім знову попрямував слідом за мною.

Під Петржином я звернув ліворуч, у напрямку середньовічної частини Праги.

Незнайомий настирливо йшов за мною. Це мене, звісно, роздратувало. Я зупинився, зачекав, поки він мене наздожене, і вже відкрив був рота, щоб вилаяти його, але він мене випередив:

– Ви – пан Северсон, правда ж?

– Навіщо запитуєте, якщо знаєте це так само добре, як я? – сказав я сухо. – Хто вам наказав шпигувати за мною?

Чоловік похитав головою:

– Я б хотів з вами познайомитись, бо ми не тільки земляки, але навіть родичі. Я – Олаф Дітріхсон... – несподівано заговорив він норвезькою мовою. Його вимова, вузьке обличчя й світле волосся – все ніби свідчило, що він каже правду.

Він заявив, що доводиться мені двоюрідним онуком (як кумедно: він старший за мене!) і хотів би поговорити зі мною, але, звичайно, не на вулиці, а хоча б за філіжанкою кави в якій-небудь тихій кав’ярні. Я охоче погодився: повинен признатися, що це несподіване знайомство мене дуже потішило: після довгої перерви

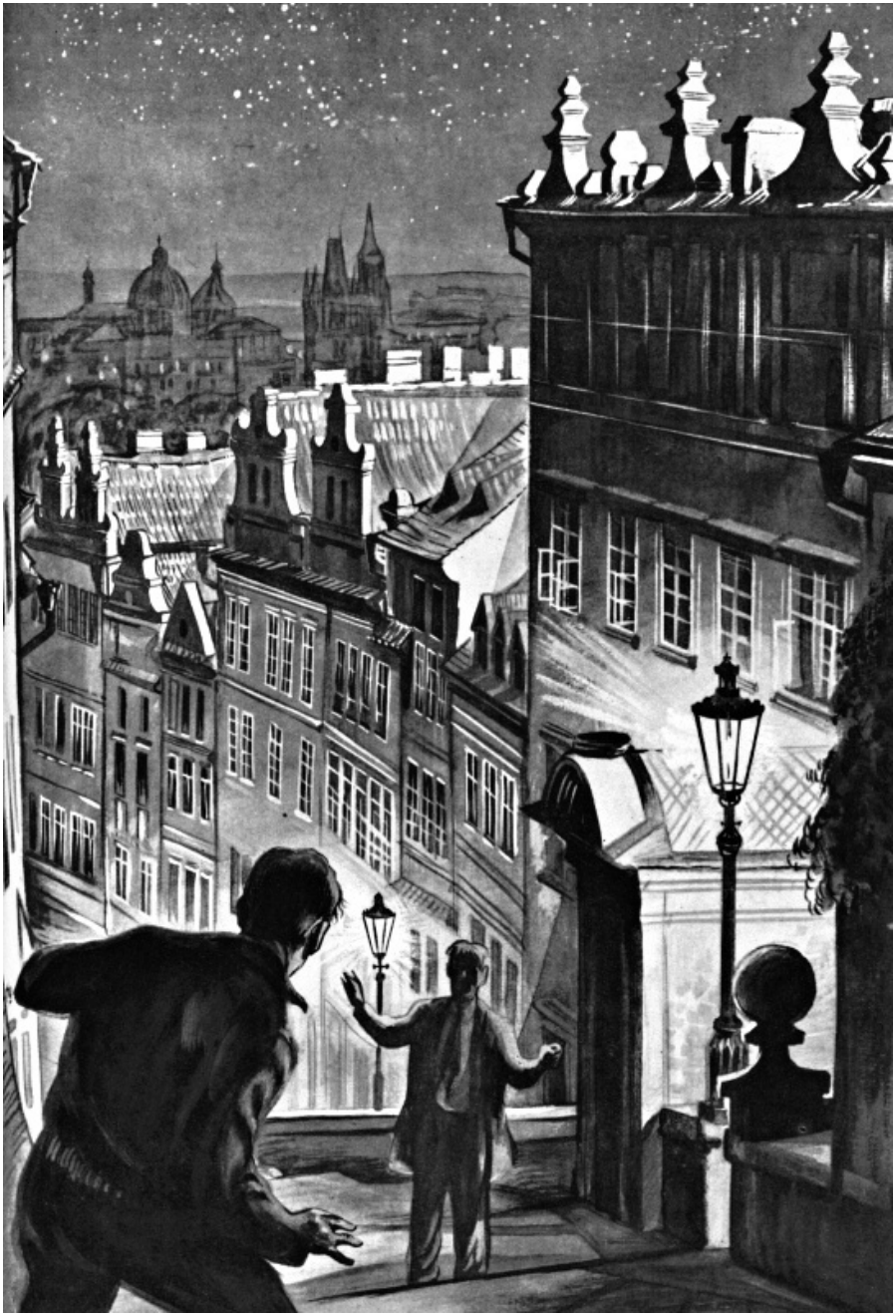

приємно поговорити рідною мовою. До того ж я ще зустрів і родича!

Дорогою Олаф перерахував мені всіх наших предків. Із його детального родоводу виходило, що його бабуся була моєю сестрою.

Ми поминули кілька покручених вуличок, поки нарешті знайшли на Малій-Страні під Градом у середньовічному будинку з арками кав'ярню, яка сподобалась моєму праплемінникy: склеписта стеля, підтримувана круглими стовпами; стіни, покриті на висоту людського зросту дерев'яною обшивкою; дерев'яні лави. В кав'ярні було безлюдно й тихо.

Коли праплемінник почав говорити, я спочатку подумав, що на нього просто вплинуло оточення, дух минулого. Однак тепер я вже розумію, що він завів мене до тієї кав'ярні навмисне.

– Ви задоволені, дядю? – запитав мене Олаф і, не чекаючи на відповідь, продовжував: – Побоююсь, що цей світ – не для вас, що ви в ньому почуваєте себе чужим...

Я погодився, бо таке почуття ще недавно охоплювало мене досить-таки часто; але зразу ж почав виправдуватись:

– Усе ж я вже починаю розуміти вашу епоху... Я побачив, що люди тепер живуть щасливіше, ніж за моєї молодості...

На мій превеликий подив, праплемінник покрутив головою:

– Не вірте цьому. Нинішня епоха забрала у заповзятливої людини всяку можливість розвитку.

– Не може бути! – заперечив я рішуче. – Погляньте хоча б на академіка Навратіла: щоб він міг здійснити свій блискучий план завоювання сусідньої сонячної системи, йому допомагає Всесвітня Академія наук, а це значить – усе людство.

– Це правда, дядечку. В науці він може висунутись, але тільки в науці... Але якщо й так: що він з усього того матиме?.. Його думка незабаром стане загальною власністю, і сусідньою сонячною системою оволодіє не він, а все людство, якщо вжити ваш вираз.

Ці слова мене безмежно здивували:

– Я вас не розумію, Олафе! Адже й Амундсен не хотів заволодіти Північним полюсом!

– А пригадайте-но старих англійських мандрівників, що першими з білих проникли в чорну Африку, або тих, що відкрили

Австралію і незнані острови. Чи не були вони розвідниками англійської армії, яка скоро по тому заволоділа всіма цими відкритими землями?.. Всяке нове відкриття збільшувало могутність Англії, а разом з тим і могутність того, хто відкривав нові землі. І це було справедливо. Людина має не тільки природжену жадобу до життя, але й жадобу до влади. Прагне не тільки жити, але й володіти іншими. І тепер народжуються сильні обранці, яким судилося б володіти людством. Але вони не мають умов для розвитку. Їхні благородні поривання придушуються ще в зародку.

Праплемінник замовк, щоб дати мені можливість осмислити його філософію. Повинен визнати, що я його не дуже зрозумів: адже я ніколи не прагнув панувати над іншими людьми. Здавалось, Олаф читав мої думки:

– І ви, дядю, людина шляхетного духу. І вам, членові нашої славетної родини, наперед визначено володарювати...

– Ким і чому? – затинаючись, запитав я, побоюючись, що мій родич збожеволів.

Олаф посміхнувся:

– Це не так безглуздо, як вам здається на перший погляд. Коли я розкрию вам нашу велику таємницю, ви зрозумієте, що я говорю цілком розсудливо... – він притишив голос. – Я твердо вірю, що ви, людина нашої крові, не станете підлим донощиком, і те, що вам тепер скажу, не викажете нікому – ні Навратілу, ні панночці Свозиловій, з якою, як я помічаю, у вас досить близькі стосунки...

– Ми тільки друзі! – запротестував я. – Можете спокійно говорити... З тим, що я десь почую, на торг не ходжу.

– Так, це правильно, – сказав він. – Видно, що я не помилився в вас... – і продовжував: – Отже, ніхто навіть не уявляє, що існує таємне товариство, до якого входять усі шляхетні духом, люди колишнього вищого світу. Я також член товариства. Ми називаємось «Братством сильної руки». Нас небагато, і однак між нами є обранці майже з усіх білих націй. Кольорових нижчої раси до «Братства» не приймаємо. Кілька наших «братів» виконують нині важливі функції в людському суспільстві...

– А чому ваше товариство таємне? – здивувався я. – Всі народи живуть тепер вільно і одинаки, як я помітив, нічим не обмежуються у своїх діях...

– І все ж ми мусимо ховатись. Коли б ми поткнулись зі своєю програмою на люди, всіх нас заарештували б, такий тепер час. Раніше наші могли вільно робити що завгодно, – навіть публічно висунути програму завоювання світу, – і ніхто б нічого не вдіяв. Та й не міг би, бо ми мали владу. А тепер ми таємно боремося за повернення тієї влади...

Я не переставав дивуватись:

– А навіщо вам ця могутність? Кожен сьогодні одержує те, чого потребує, ніхто не боїться стати безробітним і загинути з голоду...

– Однак ніхто не сміє також сказати: «Я вам наказую, а ви повинні коритись!»

– Чого ж тоді прагне це ваше «Братство»?

– Я вже вам говорив: знову завоювати владу.

– Як? Зі зброєю в руках? – затремтів я.

– Так, і зі зброєю. В момент, коли світ чекатиме на це найменше, ми оголосимо йому шах і мат. Серед нас є багато фахівців-енергетиків, які зуміють відновити славу атомної зброї.

В університетській бібліотеці я бачив знімки двох страшних вибухів атомних бомб у Хіросімі та Нагасакі – в Японії. Пригадав я про них, і мене охопив жах.

– Невже ви хочете знову вбивати матерів і дітей?!

Олаф схопив мене за руку і боляче стиснув:

– Ради бога, тихше, щоб ніхто не почув! – засичав він мені на вухо. – Можливо, в цьому й не буде потреби, а з вами так чи інакше нічого не трапиться... – намагався він мене заспокоїти. – А втім, у вас зараз ще слабенькі нерви, і ви надто сентиментальний. Чи вас обходять кілька мільйонів незнайомих людей?.. На світі людей досить... Хіба плачете ви над худобою, яку забивають у різниці?

Мені зробилось погано, і, признаюсь, я почав боятись свого праплемінника.

– Ви мене розшукали, щоб розповісти тільки це? – промимрив я несміливо.

Про себе я вже виміряв відстань від столу до дверей, щоб утекти при нагоді. Але Олаф мене увесь час тримав за зап'ястя.

– Я потребую вашої невеликої допомоги, – сказав він з крижаним спокоєм.

Я вперто не відповідав, вирішивши мовчати до кінця цієї чудної бесіди.

– Я – видатний працівник дослідницького ядерного інституту в Пітсбурзі, – продовжував він невблаганно. – Завтра чи позавтра попрошу прийняти мене до Навратілової експедиції. Я не ліз би туди, – для нашого брата це надто ризикована справа, – але мені доручено дуже важливе завдання. Я був би радий, любий дядечку, коли б ви допомогли мені при виконанні цього завдання. Удвох тягти краще...

Я більше не міг мовчати.

– Я... я вам... – я хотів, власне, сказати, що ніколи, нізащо допомагати йому не буду, але вчасно усвідомив, що це – небезпечний злочинець, який не посоромиться підняти руку й на власного дядька.

– Радий би вам допомогти, – сказав я обережно, – але не можу. Я, правда, допомагаю монтувати міжзоряний корабель, але в польоті участі не братиму...

Олаф махнув рукою:

– Коли захочете, Навратіл вас, безперечно, візьме з собою, особливо якщо за вас поклопоче ваша наречена...

Я почував себе так, ніби хтось всадив мені ніж у груди.

– Алена теж не полетить... Вона відмовилась через мене.

Олаф, певно, чекав на таку відповідь, бо спокійно запропонував:

– Тоді, значить, допоможе ваше слово. Вам, мабуть, не відмовлять.

Спогад про Алену мене знову трохи підбадьорив:

– Не гнівайтесь, Олафе, але те, чого ви від мене хочете, просто неможливе...

Праплемінник примружив очі і пильно подивився в моє обличчя:

– Даю вам двадцять чотири години на роздум. Завтра в цей же час чекаю на вас отут. Моє прохання просте, не забудьте: по-перше, я хочу, щоб ви з допомогою своєї нареченої рекомендували

мене для участі в експедиції. Це буде неважко зробити, адже ми земляки, а я до того ж фахівець-астронавт. А по-друге, щоб ви були моїм супутником у подорожі до Проксими. Це теж не буде для вас надто твердим горішком. Наскільки я поінформований, дядечку, ви – здібний працівник колективу Навратіла, і академік вас дуже поважає. Безперечно, він знайде для вас яку-небудь роботу в міжзоряному кораблі... Застерігаю вас від базікання, бо тоді я мусив би забути про те, що ми близькі родичі. Наша могутність сягає далеко... І ще дрібничка: в разі вашої відмови співробітничати з нами – не можу поручитись за безпеку панночки Свозилової. Випадкове нещастя ви не попередите навіть тим, що мене заарештують при посадці у корабель. Не забувайте, що я – не один у «Братстві»!

Я підвівся і попрямував до виходу. Праплемінник затримав мене:

– Хай вам не спаде на думку нацькувати на мене людей на вулиці. Якщо я не повернусь до півночі на умовлене місце, не ручаюсь за Свозилову та й за вас, дядечку... – він раптом спробував пом'якшити голос. – Не гнівайтесь, що я вам погрожую, але, знаєте, – боротьба є боротьба. Будьте, ради бога, певні, що я вам же зичу добра. Ви відчуєте це самі, коли наші плани здійсняться...

Незважаючи на те, що я був приголомшений і пригнічений, я ще тримав себе в руках.

– Навіщо, власне, ви плекаєте такі, скажімо, нерозумні плани? – запитав я. – Навіщо хочете летіти до іншої сонячної системи?

– Я зробив помилку, що не сказав вам цього зразу, – спокійно посміхнувся Олаф. – Отже, спочатку кілька запитань: чому туди летить Навратіл?

Я відповів, що Навратіл хоче дослідити незнайомі планети та життя на них, розкрити нові закони природи, яким скоряється наша Галактика, і взагалі прагне поширити обрії науки.

– Таємнича планета Ікс надсилає до нас сигнали, які свідчать про існування невідомих людей, – продовжував мій праплемінник. – Саме туди Навратіл попрямує насамперед. Що він хоче робити на тій населеній планеті?

І це запитання не спантеличило мене:

– А хто б не хотів зустрітися зі своїм сусідою, хоча б він і жив самотньо, за багато кілометрів?.. Наукова експедиція хоче познайомитися з життям та культурою невідомих людей і зав'язати з ними дружбу.

Я досі не уявляв, що замислив мій праплемінник. Але чекати на розгадку довго не довелось.

– А ви не догадуєтесь, чого могли б бажати на планеті Ікс ми? Це так просто, я трохи вам допоможу... Чи вже відвідали нас оті незнані люди? Чи добрались вони уже до нас, на Землю?.. Не добрались. Це свідчить про те, що вони не мають такої досконалої техніки, як ми; що вони ще позаду нас. Неосвіченими вони не можуть бути, бо інакше не знали б радіо. А це добре, ба навіть чудово! Це будуть гарні працівники, і, головне, буде не так важко розподілити їх на кілька таборів та оволодіти ними.

Аж тепер у мене прояснилось у голові. Так ось чому член «Братства сильної руки» прагне відвідати сусідню сонячну систему! Він хоче там забезпечити своїм «братам» владу над невідомими людьми!.. На Землі це зробити не так-то легко.

– Любий праплеміннику! – сказав я веселіше. – Гадаю, що ви дістали надлюдське завдання! Хіба можете ви сам-один оволодіти незнайомим світом?.. Не забувайте, що ви будете членом численного екіпажу, який поламає ваш план.

Олаф загадково посміхнувся:

– Помиляєтесь. Навпаки, екіпаж мені допоможе при виконанні завдання!

– В це я не вірю! – вигукнув я.

– Побачите! – сказав праплемінник, і на цьому, власне, наша розмова скінчилась.

Прощаючись, він мені ще нагадав про наступне побачення, і ми розійшлись.

Я й досі не опам'ятався після першої зустрічі, а за годину мушу зустрітись зі своїм жахливим родичем знову. Я ще не вирішив, як повестись. На жаль, Алена у Москві. Можливо, що це на щастя – хто знає?..

Що робити?.. Попередити Алену та Навратіла?.. Ні, донощиком не буду. Я це кажу не зі страху. Як можу я донести на власного праплемінника?! Отже, я мушу зрадити, зрадити своїх найкращих друзів, які повернули мені життя і оточили мене

любов'ю та увагою?.. Мовчати, коли бачу, як холоднокровно готується злочин?.. А з іншого боку, що допоможе, коли я донесу на свого праплемінника? Він сам сказав, що таких, як він, багато. Якщо не вдасться йому, здійснити злочин спробує хтось інший.

Я в розпачі. За хвилину мушу іти на побачення. Краще було б мені не жити!

22 березня. Сьогодні мені вже легше дихається. Я вибрав золоту середину. Обіцяв Олафу допомогти і таки справді допоможу. Гадаю, що так буде найкраще. Попрошу також Навратіла про місце в екіпажі «Променя» для мене. Безперечно, я не допущу, щоб зі мною летіла Алена. Хто знає, може, мені зрештою вдасться поламати Олафу його плани. Якщо під час польоту не вдасться його переконати, – за вісім років для цього знайдеться більш аніж досить часу, – викрию його перед усім екіпажем. Не допущу, щоб злочин було здійснено.

29 березня. Олафа прийняли. Коли я про це дізнався, в мене по спині побігли мурашки. Аленка знову в Празі. Мене мучить сумління.

30 березня. Учора пізно ввечері мені хтось підсунув під двері лист. Олаф попереджає мене, що в екіпажі лишилось тільки два вільні місця і що вже час діяти. Завтра вранці попрошу Навратіла.

1 квітня. Я заспокоював себе тим, що Навратіл вважатиме моє прохання за першоквітневий жарт і чемно мені відмовить. Мене здивувало те, що він поставився до моїх слів серйозно і сказав, що не заперечує, але повинен дістати згоду Тарабкіна. Тепер я вже не можу відступити...

– А полетите і без Алени? – запитав мене Навратіл. Я набундючився, як індик. Академік, однак, добродушно посміхнувся і сказав: – Ви просто як діти! Я догадався зразу, що крилось за тією несподіваною відмовою, і знав, що обоє ви візьметесь за розум... Знає вже Алена про ваше рішення?

– Ні, ні! – сказав я швидко. – Прошу, нічого їй не говоріть. З радістю полечу з вами і без неї.

Навратіл знизав плечима:

– Я говорив завжди, що ви – діти... Може, ви посварились?.. Запевняю, що не допущу того, щоб Алена вас покинула...

Я відчув себе безпорадним. Як перешкодити тому, щоб вона взяла участь у цьому подвійно небезпечному польоті?.. Що я їй скажу?

2 квітня. Алена сьогодні вранці прибігла до мене і, не звертаючи уваги на інших монтажників у залі, обняла:

– Я знала, що ви зрозумієте!.. Ви – хоробрий, мій мужній Лайфе!

В мене замалим не підломились ноги. З першого погляду було ясно, чому вона так зраділа. Навратіл їй усе сказав.

Вона посадила мене на якусь скриньку, а сама сіла проти мене. Сяяла, як сонце.

– Ви навіть не уявляєте, як мені було важко... Я так прагнула полетіти на Проксиму... і не хотіла втратити вас, признаюсь. Побоювалась, що надто багато пожертвувала нашій дружбі і що коли-небудь, – можливо, колись у майбутньому, – ця жертва стане між нами... Яка я щаслива, що все вийшло по-іншому!

Я був також щасливий, але й збентежений:

– Отже, ви летите також?

Вона засміялась:

– Звісно ж, дурнику! Може, ви б хотіли летіти один, – ви, невиправний егоїст?! Запитуєте, наче не радієте з нього так само, як я!

– Радію... Як не радіти? – сказав я не дуже впевнено. – Але... я боюсь за вас...

До неї одразу ж повернувся веселий настрій:

– Що з нами двома може трапитись?! – засміялась вона. – Що може статися з людьми, які вирушають під керівництвом Навратіла завойовувати Всесвіт?!

Я був обеззброєний. Я здавався собі перед Аленою дурненьким хлопчиськом.

«Можливо, все скінчиться гаразд! – утішав я себе думкою. – За вісім років багато чого зміниться. Можливо, і Олафа вдасться переконати».

26 квітня. Вже майже місяць, як я не брав щоденника до рук.

Признаюсь, навіть не згадував про нього. І не дивно, бо маю тепер ліпшого сповідника. Шкода, ой як шкода, що найпалючішу таємницю не можу розказати Алені! Це мені таки й нагадало про мій вірний щоденник.

День великого старту наближається швидко. Першого травня ми полетимо з Аленою та всім екіпажем на Місяць, щоб допомогти закінчити монтаж. Про нас пишуть зараз усі газети світу. І в телевізійних передачах наша експедиція в програмі щодня. Хотенков нам, мабуть, заздрить. Академія не схвалила його участі в експедиції. Він мусить лишитись на Землі, щоб у разі якогось нещастя керувати рятувальними роботами...

Зараз мені телефонувала Алена, що Навратіл призначив старт на четвер, п'ятнадцятого травня. Цього дня Місяць, Земля та інші планети будуть у найвигіднішому розташуванні щодо сил гравітації.

14 травня. Корабель уже кілька днів як закінчено і перевірено. Вчора у присутності членів президії Академії його було охрещено. Він одержав ім'я, яке вже давно запропонував Навратіл: «Промінь». Адже він теж мчатиме, як промінь, крізь безмежні простори Всесвіту!

Олаф зі мною про свій план уже не говорить.

15 травня. За дві години стартуємо!

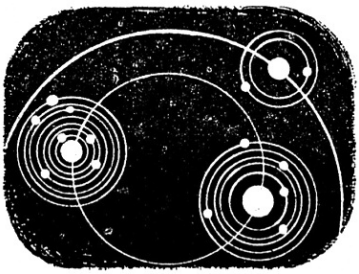

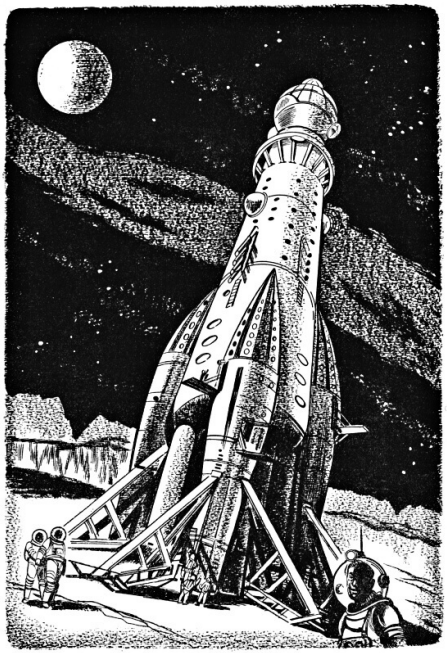

Частина друга

ЗАВОЙОВНИКИ ВСЕСВІТУ

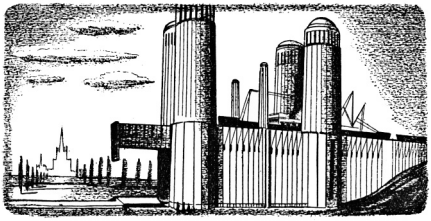

Розділ XXII

«ВІТАЙТЕ МЕШКАНЦІВ ПЛАНЕТИ ІКС!»

В куполі головної башти висотного будинку, де мешкає Зайцев з родиною, міститься обсерваторія. Сьогодні, напередодні старту експедиції у Всесвіт, вона заповнена вкрай. Звісно, телескопами заволоділи старші піонери, а малюки терпляче чекають, доки й їм дадуть зазирнути в окуляр хоча б на хвилинку.

Оточений юрбою хлопчаків та дівчаток, Митько Зайцев із запалом розповідає про особисто знайомих йому героїв майбутньої подорожі: про Северсона, Надію Молодінову, Алену Свозилову. Загальна увага така приємна хлопцеві, що він аж розхвастався:

– ...Вони пообіцяли, що з планети Ікс обов'язково надішлють мені привітання!.. А вони таки полетять, бо тато спеціально для них вигадав надзвичайний атомний двигун!.. Тато теж хотів летіти з ними, але мама сказала, що його не пустить...

Хлопець говорив би ще не знати скільки, але пролунала довгождана команда:

– Малюки, тепер ваша черга!

Розмова вмить урвалась. Спостереження за Всесвітом – важлива справа; тут уже не до балачок.

Митько, як найбільший з найменших, поступається чергою. Відійшовши вбік, до отвору в куполі, крізь який залітає травневий вітерець, хлопчина блукає поглядом по зоряному небу.

«Яка це, мабуть, краса – летіти повз сяючі зірки й дивитись на них зблизька... – думає він. – Шкода, що я ще не дорослий чоловік, як Северсон. Тоді мене матуся, безперечно, пустила б. Цілком спокійно могла б пустити й зараз. Я, звичайно, не побоявся б... От мені б заздрили хлопці в школі!»

Оця фантазія починає Митькові подобатись. Кругле приміщення обсерваторії раптом стає кабіною міжзоряного літака, і хлопець уявляє, що саме він бере на себе керування...

Один рух важеля – і зірки на небі блискавично наближаються, перетворюються на сліпучі сонця, – на крилах фантазії летіти далеко швидше, аніж «Променем»! Посеред неба сяє велике червоне сонце – Проксима. Навколо неї обертаються кілька планет. На одній з них блимають вогники, – мабуть, сигнали, які подають мешканці невідомого світу. Так, це – телеграфні значки: «.– –/.–../.–/.–././–/.–/–..–» – планета Ікс!.. Недалеко від великого красивого міста спалахують прожектори, освітлюючи космодром. «Промінь» приземлюється. Музика грає веселий марш, а тисячі людей на космодромі кричать радісно: «Ур-р-ра! Хай живуть мешканці Землі! Вітаємо вас!»

Митько виходить з корабля першим. Натовпом прокочується гомін здивування. «Тринадцятирічний хлопець хоробро вирушив у Всесвіт!» – шепочуть люди. Піонерки дарують йому великі букети квітів, а хлопчики – моделі кораблів і літаків...

Торжествуючий народ несе славетних мандрівників на плечах до головної зали Академії планети Ікс:

– Насамперед пообідаємо, – говорить академік, дуже схожий на Тарабкіна. – На нашій планеті хлопчики не зобов’язані їсти суп, друже Зайцев. Можете починати зразу з десерту... Увага, зараз прийде президент Академії...

Митько дивиться на двері... і що ж він бачить?.. Президентом у них хлопець, такий же, як і він.

– Добре, що вас взяли з собою, друже Зайцев! – говорить президент. – У нас хлопці перебувають на найвищих посадах. Таким чином, нам легше буде домовитись...

– Ми повинні незабаром повернутись. На нас чекає багато роботи... – застерігає Митько і невдовзі кінчає бесіду.

Настає зворушлива мить розлуки. Мешканці планети Ікс приносять стільки подарунків, що їх повинні складати у «Промінь» аж п’ять великих підйомників. За хвилину корабель знову вдома. Митька на космодромі вітає вся школа. Всі слухають його розповідь, затамувавши подих. «Слухайте уважно! – каже вчителька. – Будете про це потім писати переказ...»

– Чи не хочеш подивитись на Місяць? – раптом пробудив Митька від мрій один з піонерів. – Уся малеча пішла вже додому, можеш дивитись хоч п’ять хвилин!

Тільки погляд на Місяць повертає Митька до дійсності. Він блукає очима по яскраво освітлених кратерах, аж доки не зупиняється на маленькому вогнику, який блискає на неосвітленій частині Місяця. Там, мабуть, Северсон чекає на старт «Променя».

«Як сумно на серці! Обіцяли, правда, що пошлють мені з планети Ікс привітання, та що з того, коли я не можу летіти з ними!»

***

Северсон сидить у головній залі космодрому і чекає на сигнал до посадки. Навратіл, Молодінова, Шайнер і Алена вже у «Промені», готують корабель до старту.

Рамена кранів, як сталеві руки, кладуть до нутра гіганта великі ящики, заповнені найрізноманітнішими апаратами, запасними частинами машин, касетами з кіноплівкою. В одному з ящиків міститься вертоліт, призначений для дослідження невідомої планети.

Сонце повільно хилиться до обрію. Гірські пасма, які облямовують космодром, кидають довгі темні тіні на весь стартовий майдан.

Северсон такий заглиблений у споглядання, що навіть не помічає Цагена, який сів навпроти і щось малює в альбомі.

Серп Землі зазирає через гострі верхів’я скель у долину і своїм блакитнувато-білим сяйвом намагається затьмарити сяйво призахідного Сонця. В цьому дивовижному освітленні могутній корабель справляє враження страховиська. Своїми обрисами він нагадує велетня, який з гордо піднесеною до зоряного неба головою чекає на мить, коли, опираючись на конструкцію, яка стискує його тулуб, відштовхнеться і стрибне просто у безмежний Всесвіт. Якими мізерними видаються проти нього люди в скафандрах, що пораються біля кранів; якою маленькою здається тепер і вся Земля!

«У «Промені» наша земна куля має свого першого конкурента! – думає Северсон. – Так само, як вона, наш корабель

полетить самотньо темним Космосом; як і вона, мусить стати життєвим простором і захисником для людей... Чоловік походжає собі по Землі і не замислюється над тим, що разом із земною кулею мчить зі швидкістю тридцять кілометрів на секунду навколо Сонця, і ще в десять разів більшою – нашою Галактикою, йому навіть на думку не спадає, що повітряна оболонка навколо Землі оберігає його від нищівного впливу рентгенівських, ультрафіолетових та космічних променів; що твердий ґрунт під ногами створює земна гравітація; що повітря й вода – така розкіш, про яку у міжзоряному просторі і мови не може бути... Як дотепно мусить бути сконструйований «Промінь», щоб надати чотирнадцяти членам екіпажу ті ж умови для життя, які давала їм рідна Земля!»

В кількох вікнах циліндричного тулуба зорельота з'явилося світло. Северсон здригнувся. Тільки зараз він повністю усвідомив важливість ситуації. Ця металева будова, що стоїть перед ним, буде протягом багатьох років його єдиним світом. За кілька годин зникне з очей люба Земля, а він з Аленою й друзями опиниться серед нескінченної темної ночі. Досить маленької похибки в розрахунку – і всі загудуть у провалля, звідки нема вороття...

Цаген підвівся з крісла і легенько поклав йому руку на плече:

– Чи впізнаєте себе? – запитав він, показуючи альбом із карикатурою. – Лоб я вам намалював трохи вугластішим, дещо підняв ніс і трішки збільшив рот. А в усьому іншому неначе точно дотримувався дійсності...

Северсон з хвилину дивився на малюнок мовчки. Потім примусив себе посміхнутись:

– Навіть не припускав, що сиджу тут для вас натурником...

– Малювання мене заспокоює. Забирає всю мою увагу, так що не лишається часу на зайве хвилювання. Коли полетимо, то буде зовсім інша справа. Матимемо стільки роботи, що швидко забудемо про тугу за батьківщиною.

Северсон із вдячністю подивився на Цагена. Він добре зрозумів, що той хоче підбадьорити його в такій делікатній формі.

***

Коли було завантажено останній ящик, великі металеві двері гіганта зачинились, і на його вершині засяяло червоне світло. Члени екіпажу, що чекали на цей сигнал уже в скафандрах, поспіхом ще раз обійнялися з проводжаючими, прикріпили шоломи і попрямували до корабля. На сходах Северсон зустрівся з праплемінником.

– Вгору на небо, дядечку! – весело вигукнув Олаф і взяв свого родича під руку. – Дуже шкодую, що Навратіл не призначив вас до мене в електростанцію. Нам працювалося б веселіше. А тепер будемо бачитись лише коли-не-коли.

– Так, дуже прикро, любий праплемінничку! – іронічно зауважив Северсон і, не озираючись, піднявся головним коридором до кабіни керування, де на нього чекала Алена.

В кабіні відбувалась жвава розмова.

– З'єднайте мене, прошу, з усіма службовими приміщеннями, я хотів би пересвідчитись, що все гаразд, – попросив Навратіл Мадараша, який сидів у зручному кріслі біля пульта керування корабля.

На шерензі екранів поступово з'являлись обличчя усіх членів екіпажу на своїх постах у «Промені».

– Ще раз нагадую розклад першої зміни: капітаном буде Молодінова, головним пілотом – Мадараш, головним спостерігачем – Цаген, за контролем пального пильнує Шайнер. Зв'язок із Землею підтримуватиме Мак-Гарді. Через шість годин їх повинні змінити Чан-су, Вроцлавський, Губер, Фратєв та Ватсон. Доки не покинемо нашу Сонячну систему, всім бути напоготові!.. – Навратіл глянув на годинник. – За сорок п'ять хвилин стартуємо. Тож маємо ще досить часу, щоб спокійно перевірити всі апарати. Сім раз відмір, один раз відріж! – адже так гласить старовинна приказка. Ми втрьох поки що вільні, – звернувся він до Алени та Северсона. – Огляньмо весь корабель, чи не забули чого. За годину вже буде пізно.

Вони зійшли головним коридором до лабораторій, розташованих у великій кулі в голові гіганта. В обсерваторії застали академіка Ватсона; він саме перевіряв, як працюють радіотелескопи. Побачивши відвідувачів, Ватсон підвівся і вийшов їм назустріч.

– Ну, дотримав я слова? – запитав він з викликом. – Признайтесь, товаришу Навратіл, що ви до останньої хвилини не вірили, що полечу з вами.

– Якщо казати правду – не вірив! – посміхнувся Навратіл. – Я знав, що ви вмієте захищати свої переконання послідовно, але що в своїй суперечці підете так далеко...

– Цього вам навіть і не снилось, правда? – перебив його Ватсон. – Помиляєтесь. Дуже помиляєтесь. Для мене ніколи не йшлося, і тепер не йдеться про суперечку. Я просто захищаю те, в чому непохитно переконаний. Поки що ви мої погляди спростували лише в одному: довели, що ракета витримає половину швидкості світла. Хай, визнаю свою помилку. Але ж я, однак, цікавлюсь, як цю швидкість будемо витримувати ми, люди. А ще більше мене цікавить, які створіння ми знайдемо на планеті Ікс. Боюсь, що будемо розчаровані обидва. Крім того, на нас, мабуть, чекають багато сюрпризів, про які ми й гадки не маємо.

– Це – ризик кожної експедиції, – знизав плечима Навратіл.

– Боюсь, що занадто великий ризик... Хіба з нас не досить тих блискучих результатів, яких наука досягла?.. Ми оволоділи атомною енергією, продовжили людське життя до ста п’ятдесяти років, навчились передбачати і знешкоджувати стихійні лиха, штучно виготовляти їжу і змінювати елементи, виводити нові породи тварин. Ми проникли в глиб морів і у Всесвіт. Незабаром оволодіємо погодою. Хіба нам цього не досить, щоб жити на Землі спокійно й заможно?.. Чого нам бажати ще?

– Проникнути глибше в Космос і розкрити нарешті таємницю виникнення Сонця й Галактики; встановити подальші закони розвитку матерії; навчитись володіти не тільки поверхнею Землі, але й усією земною кулею, щоб мати змогу пересунути її в критичну мить кудись у вигідніше місце Всесвіту...

– Гаразд, побачимо, – посміхнувся Ватсон. – Ми з вами на одному кораблі, і нас пов’язує спільна доля. Сподіваюсь, ви про це не шкодуєте?

– Чому б я мав шкодувати? – здивувався Навратіл. – Навпаки, поважаю вас і переконаний, що незважаючи на розходження в поглядах, ми йдемо однією дорогою.

Навратіл, Алена і Северсон попрощалися з Ватсоном і продовжували огляд «Променя». Вони побували в радіолокаційній

станції, оглянули телевізійні передавачі, гравіметри та астротелевізори, потім опустилися з голови корабля до його тулуба.

Два горішні поверхи були поділені на невеликі приміщення, що служитимуть за житлові каюти. Дотепна конструкція меблів свідчила про бажання конструкторів заощадити кожен квадратний сантиметр площі; м'яка пружна пластмаса, якою було обтягнуто стіни та окремі предмети, мала захищати астронавтів від зайвих ударів при несподіваних поштовхах.

Нижчий поверх становив собою велику круглу залу. Телевізори, бібліотека та квіти свідчили, що тут члени екіпажу будуть проводити свій вільний час.

Під клубом були розташовані кухня та хімічні лабораторії. Тут командуватиме Алена.

Інші приміщення корабля Северсона мало цікавили. Він знав, що там – склади кисню, які забезпечуватимуть оновлення повітря, та пального, але загалом там було надто багато пристроїв, яких він досі не розумів.

Зате атомну електростанцію він полюбив ще під час монтажу. Беручи участь у роботі над нею, він вважав, що це й його дітище. Однак присутність праплемінника Дітріхсона зіпсувала йому настрій. Він перевів подих лише тоді, коли огляд корабля повністю закінчився і вони зайшли до кабіни керування.

Молодінова, Цаген і Шайнер уже сиділи разом з Мадарашем на своїх місцях.

– Прив'яжіться, за шість хвилин стартуємо! – нагадала Молодінова, навіть не підвівши очей від контрольних апаратів.

Северсон сів у крісло поруч Алени і почав затягувати запобіжні пояси. Раптом його рука торкнулась якоїсь кульки в кишені комбінезона.

«Що це може бути, адже я нічого туди не клав?» – майнула в нього думка.

Він витяг згорнутий у кульку папірець.

Северсон запитливо глянув на Алену. Вона саме дивилась у протилежному напрямку і не помітила його знахідки. Тоді Северсон розгорнув папірець і, на свій превеликий подив, прочитав: «Братство сильної руки» проти вашої участі в польоті. Застерігаємо: краще відмовтесь!»

Северсон швидко засунув листа до кишені. Це було зроблено вчасно, бо Алена повернула голову і запитала тихо:

– Ви раді, що ми летимо разом?

– Так, радий, і дуже! – кивнув він і, почуваючи, що його слова прозвучали не досить переконливо, зразу ж додав: – Ви навіть не уявляєте, який я щасливий, що ми не розлучились. Я боявся б за вас...

– Бажаємо вам успіхів у вашій подорожі та щасливого повернення! – пролунало з репродуктора. – Прийміть привітання від усього людства і вітайте від нашого імені далеких сусідів на планеті Ікс!

За знаком Молодінової Мадараш пересунув один з важелів.

Легеньке тремтіння стін засвідчило, що вже загули реактивні двигуни.

– Старт!

Северсон занурився у м’які подушки.

«Хто поклав мені до кишені цього листа? – міркував він. – Це не Олаф; той навіть оком не моргнув, не показав, що не радий мене тут бачити. До того ж він сам мене просив, щоб я летів з ним... Чи, можливо, він має на «Промені» ще одного спільника?.. Хто це може бути?.. Тільки... Ватсон. Так, безперечно, це Ватсон... Отже, тому він і летить з нами. Тому і та несподівана зміна щодо плану Навратіла... Чому це мені не спало на думку раніше?»

Він витягнув листа з кишені і знову крадькома зазирнув у нього.

«Так, це Ватсон, у цьому немає сумніву! Олаф мені не писав би англійською мовою!»

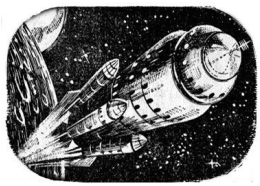

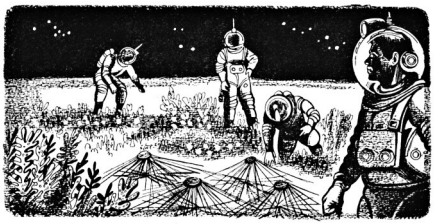

Розділ XXIII

КРІЗЬ СОНЯЧНУ СИСТЕМУ

Краєвид з вікна атомної електростанції «Променя» швидко змінювався. Земля, яка нерухомо висіла над обрієм Місяця, сховалась за верхів'я гір. Окремі скелі непомітно зливались у пасма, поступово перетворюючись на справжні кратери та цирки, знайомі кожному зі знімків Місяця.

Дітріхсон був повністю заглиблений у спостереження за контрольними апаратами і все-таки раз-у-раз поглядав на захоплююче видовище, яке розгорталось за вікном. Поверхня Місяця закруглялась; він даленів, зменшувався, перетворився на кулю. На її нижчому прузі знову з'явилось блакитно-зелене обличчя Землі. Здавалось, вона лишається незмінною, тимчасом як Місяць помітно зменшувався.

За кілька годин польоту розміри обох куль зрівнялися. Зоряним небом пливли два різного кольору диски, а на протилежному боці сяяло оповите сліпучою променистою короною Сонце.

Який він порожній, який жахливо порожній отой міжпланетний простір!

Глянувши на даленіючу рідну планету, Дітріхсон затремтів. Правда, він ніколи не відчував тоскної гризоти за домівкою, а любов до вітчизни була для нього незнайомим поняттям, порожнім словом. Але зараз його серце стиснула дивна туга. Земля з мальовничими ранками і вечорами, з розкішною природою і життям зникає в темряві ночі. Пізніше й Сонце перетвориться на крихітну зірочку, яка загубиться серед мільйонів інших... Життя чи смерть, перемога чи програш – усе тепер залежить тільки від надійності міцно замкненого світу, який створили для себе люди і

який тепер летить разом з ними Всесвітом. Досить, щоб зрадила хоча б одна ланка в цьому хитромудро складеному кругообігу матерії – і астронавти помруть з голоду чи спраги або задихнуться. А що чекає їх на цьому довгому шляху? Коли «Промінь» покине Сонячну систему і замовкнуть ракети, настане темна ніч, повна всіляких несподіванок. Чи можна з певністю сказати, що в міжзоряному просторі немає блукаючих космічних тіл, що там не плавають хмари газу, які несуть зорельоту загибель у вогні?

Отак міркуючи, Дітріхсон згадав і про долю експериментальної ракети Шайнера. Яка була причина її несподіваної мовчанки?

По спині в нього пробігли мурашки. Гризотливе відчуття страху він намагався побороти думкою про мету подорожі. Безумець прагнув уявити, як він віддає накази мільйонам невідомих людей; як гордо заявляє «Братству сильної руки» про свою необмежену владу над планетою Ікс... Але і в ці рожеві мрії вривались похмурі сумніви: а що, коли люди цієї планети перестріляють екіпаж корабля, перш ніж випаде можливість зав'язати з ними ближчі стосунки?.. Або коли виявиться, що невідомі створіння володіють смертоносною зброєю, проти якої досі нема захисту?

До приміщення зайшов Северсон. Дітріхсон здригнувся так, ніби хтось раптом ударив його ножем у спину.

«Ще одна небезпека! – майнуло в нього в голові. – Він може зрадити мене аж перед приземленням!»

– Мабуть, я відірвав вас від плідних думок? – посміхнувся Северсон.

Відтінок іронії в його голосі не пройшов повз увагу Дітріхсона.

– Маєте рацію, – вимушено привітним тоном відповів він. – Я саме думав про нашу атомну електростанцію. Це справді надзвичайно гарна штука. Вона заміняє нам Сонце, допомагає оновлювати повітря та виготовляти штучну сировину, дає нам силу для шаленого польоту...

– Маєте рацію, Олафе. Наш викладач хімії полюбляв глузувати з алхіміків, а його власний онук сьогодні вміє зі ртуті зробити не тільки золото, але навіть «камінь мудреців» або «живу воду». Але я не за цим прийшов до вас, Олафе...

Северсон засунув руку в кишеню і виловив у ній старанно згорнений папірець.

– Прочитайте це, прошу! – сказав він повільно, не зводячи очей з підступного родича.

Обличчя Дітріхсона лишилось нерухомим. Він розгорнув записку і перебіг очима рядки.

– Хто вам її дав? – запитав він спокійно. – Жоден член «Братства» нічого схожого мені не говорив. Добре, що ви не послухались. Записка – фальшива. Коли ви її одержали?

– Не знаю, – сказав з полегкістю Северсон. – Я знайшов її в кишені за кілька секунд перед стартом, коли для послуху вже не було часу.

– Дякуйте щасливому випадку, а записку краще знищимо... – і, перш ніж Северсон опам'ятався, Олаф розірвав аркушик надвоє і продовжував рвати на все дрібніші шматочки.

– Не робіть дурниць, Олафе! Навіщо ви це? – вигукнув Северсон, схопивши праплемінника за руку. – Як ми тепер встановимо, хто це писав?

– Хто писав? – засміявся Дітріхсон. – Той, кого тут, на «Промені», безперечно, немає. Запевняю, що автор цього підкидного листа сидить десь на Місяці або ж на Землі. Я маю честь один з усього екіпажу репрезентувати наше велике «Братство»! – сказав він напівжартома, напівсерйозно.

Северсон знизав плечима і глянув на годинник:

– Що ж – хай буде так... Чи знаєте ви про те, що Навратіл довірив мені важливу функцію? Я буду диктором нашого телевізійного передавача.

***

Митько Зайцев вийшов з вертольота, вітально помахав пілоту і побіг сходами інституту Тарабкіна. Під пахвою він тримав велику коробку, загорнуту в шовковистий прозорий папір. У ліфті хлопець нетерпляче тупцював; йому здавалося, що той підіймається сьогодні надто повільно. Ледве-но ліфт зупинився, Митько вибіг до коридора і став перед великими білими дверима.

Він вагався з хвилину, потім несміливо постукав. Почувши запрошення, зайшов до світлої просторої зали, в кінці якої стояло кілька медичних апаратів.

– Здрастуй, Митю! – привітала хлопчика Наташа Орлова. – Давненько тебе не було. Тарабкін уже думав, що ти на нас гніваєшся.

– У мене було дуже багато справ... – виправдувався Митько.

– Признайся, що ти просидів увесь вільний час біля телевізора! – сміялась Наташа. – Не думай, що ми не такі. Повір, що репортаж із «Променя» нас цікавить так само, як і тебе...

Її погляд упав на коробку. Помітивши це, хлопець почервонів:

– Несу вам подарунок, я сам його виготував...

– Подарунок?.. А який, Митю?

– Подивіться самі... Тільки я хотів би, щоб ви коробку відкрили разом з товаришем Тарабкіним.

– Тоді ходімо до нього, він зараз вільний.

Академік Тарабкін, який у своєму кабінеті саме налаштовував телевізор, щоби послухати репортаж із «Променя», зрадів гостеві. Наташа відкрила коробку, і вчені з цікавістю зазирнули всередину.

– Чудесно, мій любий конструкторе! – Тарабкін витягнув модель зорельота, високо підняв її і пройшовся з нею кілька кроків. – А літає?

– Звісно! – гордо відповів хлопець. – Всі мої моделі літають. Що б то був за літак, коли б не літав?

Тарабкін погладив вуса:

– Безперечно, «Промінь» ми випробуємо сьогодні ж, а потім знову повернемо тобі. Ти вмієш з ним краще поводитись, ніж ми.

– Я його робив для вас і назад не візьму!

– Гаразд, у такому разі дуже дякуємо за нього. Він буде нам нагадувати нашого любого Северсона. Хто знає, що він зараз поробляє, крізь яке вікно на нас, на нашу Землю дивиться? – академік злегка провів рукою по моделі.

– ...Вас вітає «Промінь»! – раптом почувся знайомий голос.

Це було так несподівано, що всі злякано обернулись до телевізора. З екрана до них посміхалось обличчя Северсона. Він був трохи блідий, на широкому лобі в нього випнулись жили в

формі літери «У». Звісно, він був збентежений, як і всякий диктор-початківець, бо усвідомлював, що на нього зараз дивляться мільйони очей з усього світу.

– ...Насамперед – кілька кадрів з нашого життя...

Картина на екрані змінилась. З'явилася кабіна керування. В кріслах біля пульта сиділи головний пілот Цаген та Навратіл – капітан корабля цієї зміни.

– Пробачте їх, що вони не зможуть взяти участі у нашому репортажі... – продовжував Северсон. – Незабаром залетимо до смуги астероїдів, а тут необхідна якнайбільша обережність. Щоб уникнути можливого зіткнення, рухаємось великим півколом у напрямі руху астероїдів. Усі вони обертаються навколо Сонця в один і той же бік.

Як я сам пересвідчився, керування зорельотом у міжпланетному просторі – нелегка справа. Ми в повному розумінні слова можемо опиратись тільки на реактивну силу. Дуже складним для нас є і орієнтування. Не можна визначити, де верх, а де низ; єдиними нерухомими точками є тільки найвіддаленіші зірки. Для тих, хто вже літав на Місяць, я не розповідаю нічого нового. Нагадую це нашій молоді, яка мандрує Всесвітом поки що лише в підручниках та романах...

Тепер продовжимо огляд «Променя»...

На екрані телевізора з'являються Молодінова та Чан-су. Вони уважно вивчають карту Сонячної системи із зазначеною траєкторією корабля та перевіряють з допомогою приладів правильність польоту.

На службовому телевізорі заблимав червоний вогник. З екрана до кабіни дивився Мак-Гарді:

– Увага, ми виявили в напрямку польоту, недалеко від Альдебарана, невелику планетку. Діаметр – двадцять шість кілометрів, відстань – двадцять тисяч кілометрів...

Молодінова та Чан-су швидко підбігли до вікна. Альдебаран яскраво сяяв у сузір'ї Бика, а навколо нього спокійно світили менші зірки. Ані сліду далекої планетки. Поки що її помітили тільки чутливі очі астрорадіолокатора.

Але за кілька секунд одна з зірок настільки збільшилася, що затулила й Альдебаран. Вона швидко пересувалась праворуч і виростала.

Глядачі в кабінеті Тарабкіна затамували подих, Митько аж підвівся з крісла і стиснув Наташі руку.

Зірка непомітно перетворилась на планетку яйцеподібної форми. Яйце, освітлене сонцем, рухалось навколо своєї меншої осі так, ніби його поклали на стіл і крутнули. Однак воно оберталося значно повільніше. Зважаючи на те, яким боком воно оберталось до Сонця, змінювалась і інтенсивність його освітлення.

«Промінь» пройде повз планетку, мабуть, з лівого боку, бо тіло, яке весь час збільшується, іде поруч. Воно вже настільки близько, що горби на його поверхні видно простим оком.

Тіло раптом почало зростати значно швидше... і одним стрибком зникло з поля зору. Картина на екрані змінилась. Із зоряного неба знову проступило обличчя диктора.

– Небезпека минула, астероїд уже позаду... – сказав Северсон з полегкістю.

Глядачі також перевели дух і сіли в кріслах зручніше.

– Зараз академік Навратіл повідомив мене, що цей нововідкритий астероїд за його пропозицією названий іменем «Северсон»... – додав диктор збентежено.

– Ура! – підскочив Митько і почав аплодувати, його підтримали академік Тарабкін і Наташа Орлова.

***

Северсон і Алена вільні. Короткі хвилини свого відпочинку вони проводять у клубі. Сидять біля вікна під миршавою сосною, яка росте з закритого вазона. Ця рослина ніколи не знала Землі. Її виростили садівники в оранжереї на Місяці. Змалку вона пристосувалась до зменшеної сили тяжіння, а в міжпланетних кораблях навчилась рости й зовсім без тяжіння. Звільнившись від ланцюгів гравітації, вона одразу ж скрутила свої гілки в такі дивовижні форми, що їй позаздрили б і штучно вирощені японські сосни. До осяйних лампочок вона тягнеться з такою ж любов'ю, як її сестри на Землі – до Сонця. Можливо, що вона не відрізняє цих ламп від Сонця і, незважаючи на свій досить високий вік, має кору все ще гладеньку, бо давно дізналась, що в цих умовах повинна заощаджувати воду. Краплини вологи, які осідають на неї з пари, що є в повітрі, не лишаються на її гілках сяючою росою. Вони

вмить розпливаються по всій поверхні, так що здається, ніби всю сосну хтось вмочив у воду.

Северсон споглядав цікаве дерево і пригадував. Легко здогадатись, куди залетіли його спогади. Вгадала це і Алена.

– Сосна вам нагадала Норвегію, правда? – урвала вона задумливу мовчанку.

Він кивнув на знак згоди.

– Щодо цього ми з вами однакові. Я також тепер думкою часто буваю вдома. Знаєте, доки людина десь на Землі, вона не сумує так, бо знає, що може коли завгодно і швидко повернутись. Але тут... Доки ти вдома, усе здається звичайним. А якщо людина від домівки далеко... Пригадую один вірш, який я вчила ще в школі. Сподіваюсь, ви не будете гніватись, якщо продекламую вам уривок з нього...

Багато я пройшов
країв хороших,
та край,
де височіють Крконоші,
я в серці
зберігатиму найдовше.
Коли
у небо синього світанку
підводяться стрімчасті верховіття,
коли долини
п'ють рясні краплини, -
де б я не був,
мені лунає спів
гірських струмків
і гомінких потоків
пробудження любимої землі.
Усі квітки всміхаються мені,
бринить на струнах радості і смутку
моєму серцю пісня пречудова,
і з горлечок пташиних ллється спів,
і щебетом одлунює діброва.

Вона замовкла. Повернулась до вікна, щоб не було видно обличчя. Вологими очима дивилась на Землю, яка вже перетворилась на яскраво сяючу зорю.

– Чий це вірш? – запитав Северсон, щоби продовжити перервану розмову.

– Нашого чеського поета Іржі Гавла. Він написав його ще у важкі часи боротьби за мир і безпеку нашої вітчизни. Тому він цю «Пісню про рідний край» закінчив так:

Ти, земле батьківська, співай,
дзвени чудесна пісне!
Тебе ми всі захистимо,
коли біда нависне.

Ми віддаляємось від домівки і не побачимо її багато років, але зате ми в одному більш щасливі, ніж було покоління Іржі Гавла: можемо летіти з хорошим відчуттям на серці, що наша вітчизна і весь світ уже живуть у мирі...

– Подивимось, що в нас нового, – запропонував Северсон і ввімкнув телевізор.

Передавали репортаж про переможне закінчення обводнення Сахари.

В місцях, де кілька років тому була пустеля, тепер зеленіли пальмові гаї, а над ними в небі майоріли прапори усіх народів світу. Люди торжествували. Негр обіймався з американцем, росіянин з англійцем, чех із німцем. У центрі барвистих кущів посміхався великий портрет Жоліо-Кюрі, який ще в 1953 році провістив обводнення Сахари. Він заявив тоді, що людство могло б зросити Сахару за ті кошти, які витрачає на підготовку війни за один-єдиний місяць.

Репортаж закінчено. Починаються вісті Всесвітнього інформаційного та телевізійного центру.

– ...Академік Сирцов запропонував сьогодні президії Всесвітньої Академії наук детально розроблений проект керування погодою... Якщо вдасться його здійснити, ми зможемо не тільки попереджати стихійні лиха, але й створювати найсприятливіші кліматичні умови на всій земній кулі. Проект спирається на перемогу над Арктикою та на нові відкриття в галузі атомної фізики...

Демонструється кілька кадрів з місця роботи академіка Гарінгера. За останнім повідомленням, йому пощастило

продовжити свердловину в глиб Землі до 305 кілометрів. Дослідження нижчих шарів ствердило припущення радянських учених: надра Землі, безперечно, складені не з заліза, а з кам'янистої речовини...

Потім – огляд повідомлень, які передавались протягом дня.

– ...Дослідницька група Бергера виявила в кризі поблизу Північного полюса трьох мертвих людей. Із попередніх знімків припускається, що між ними є і Амундсен...

Северсон схопився і широко розкритими очима дивився на екран. На жаль, на мутних знімках не можна розрізнити деталей.

***

«Головний кухар» зорельота Алена Свозилова та її тимчасовий помічник Северсон священнодійствують у кухні, синтезуючи потрібні поживні речовини. Це нелегка робота; вона вимагає зосередженості й пильності. І все ж Северсон часом визирає у вікно, щоб подивитись на невелику кульку, оточену тоненьким перстенцем: на Сатурн, до якого наближається «Промінь».

– Сатурн... – промовляє він задумливо. – Шкода, що ми не пролетіли також повз Марс та Юпітер...

– Я в цьому не бачу ніякої біди! – засміялась Алена. – Навратіл навмисне обрав такий момент для старту, щоб обминути ці планети. Вони зараз на протилежному боці системи, за Сонцем, і це добре. Ми мусили б неабияк маневрувати, щоб подолати їхню гравітацію, а вона досить велика, особливо у Юпітера... Ви нічого не втратили, Лайфе. Юпітер нецікавий взагалі: він складається з м'якої речовини, хіба тільки трохи густішої за воду, і огорнутий непридатною для дихання атмосферою. Марс – цікавіший, на ньому навіть існує життя. Але що ви побачили б здалеку? А в нас на «Промені» є копія документального фільму, привезеного з Марса радянською експедицією. Якщо хочете, ми переглянемо його сьогодні після роботи.

Северсона не довелось запрошувати двічі. Зразу ж по обіді вони з Аленою пішли до проекційної і ввімкнули апаратуру.

Засяяв екран. Перебігли титри; коротко показано подорож у міжпланетному просторі. І ось уже ракетоплан приземляється на засніженій рівнині чужої планети.

Небо над нею не блакитне, як на Землі, а рожевувате. З ракетоплана виходять учені в скафандрах – адже повітря на Марсі занадто рідке і для дихання людини непридатне.

Мікроскопічний знімок сніжинок. Вони мають форму зірочок, як і наші, тільки простіші.

Під тоненьким шаром снігу знаходяться рослини, які нагадують лишайники.

Група вчених вирушає досліджувати околиці. За низьким горбом перед ними відкривається дивовижний краєвид: густий чагарниковий лісок. Тремтячими руками вчені досліджують будову рослин. Їхні стовбури вкриті шпаристими дірками. На кінцях покручених гілок розкриваються віяла зелено-блакитних тичинок, які, мабуть, виконують функцію листя.

Новий кадр: літак стоїть серед талого снігу, крізь який продираються тисячі дрібних струмочків. Сніг зникає на очах.

Із темного мокрого ґрунту швидко виростають низькі рослинки. У них немає стовбурів, листя та квітів, як у наших рослин. Це радше кульки, нанизані на химерно вигнуті дротинки.

Чи живуть тут тварини? Так, і навіть таким чудним життям, що на Землі й не знайдеш схожого на нього. Деякі з них нагадують довгоногого павука, інші – богомола... Чи небезпечні вони для наших учених? Анітрохи, бо ці тварини є, власне, ходячими рослинами. Вони мають такий же зелено-блакитний колір, як і рослини, а цей колір свідчить про наявність хлорофілу в їхньому організмі. При ближчому вивченні було встановлено, що вони, так само, як рослини, сприймають енергію безпосередньо від сонця, а матеріал на побудову свого тіла беруть з ґрунту... Чому рослини тут ходячі? Зі зміною пори року і появою снігу ці створіння відступають до теплішої смуги...

Але Северсону того разу так і не вдалось додивитися фільм до кінця: примчав Вроцлавський і, не пояснюючи, в чому справа, потягнув друзів до обсерваторії міжзоряного корабля. Там уже зібрались усі члени екіпажу.

– Ну, друзі, а зараз, прошу, погляньте! – Вроцлавський ввімкнув астротелевізор і показав на екран.

Картина справді була приголомшуюча: на чорному, глибокому тлі неба яскравим червоним світлом палахкотів Сатурн. Ще кілька хвилин тому він сяяв спокійно і тьмяно, а зараз на ньому буяло полум'я.

Що спричинилось до такого незвичайного освітлення щільної запони хмар над планетою?

Вроцлавський ввімкнув астрорадіолокатор, і за кілька секунд на екрані з'явився захоплюючий краєвид: ґрунт планети ніби розірвався в тисячах місць. Із глибин Сатурна виривались, здіймаючись угору, незліченні пасма вогню.

– Вулкани... – тихо сказав Вроцлавський. – Та ще й які вулкани! Таких Земля, мабуть, не знала і в найбурхливішу свою епоху!

З наказу Навратіла майже всі члени екіпажу взялись до вивчення вулканічної діяльності Сатурна. Але зореліт уже віддалявся від цієї планети; Сатурн меншав і даленів.

«Промінь» перетнув орбіту Урана й Нептуна так, що вчені їх не бачили зблизька. Тільки аж на межі Сонячної системи зустрілися з останньою планетою, Плутоном. Він пропливав одвічною темрявою, наче забутий всіма сирота.

Майже кожного з членів екіпажу «Променя» ця зустріч схвилювала, змусила замислитись, засумувати: адже корабель виходить у міжзоряний простір. Але коли інші могли побороти підсвідомий неспокій, то у Дітріхсона він поступово перетворювався на справжній страх.

Цятки зірок у темряві – і більш нічого. Сонце, те Сонце, яке вранці зазирало до тебе у вікно, в сяйві якого розвивалося життя, давно вже втратило свою зеленкувату корону. Тепер воно сяє не яскравіше за вранішню зорю на земному небі, його світло летить у цю частину Сонячної системи понад п'ять годин!.. Землю ж звідси не побачиш, навіть коли б мав орлиний зір. Вона загубилась десь у нескінченному Всесвіті... Куди ж, куди летить корабель?! Ось уже подаленів і Плутон. Попереду – порожнеча на мільярди кілометрів.

Весь зореліт раптом задвигтів. Ні, це не був страх, що перебіг тілом міжзоряного велетня. Навпаки, це свідчило про величезну відвагу його володарів: було увімкнуто додаткові двигуни, щоб збільшити швидкість. Тепер уже немає ніяких перепон, отже,

вперед, на змагання зі світлом! Недарма корабель носить назву «Промінь»!

Лежачи на ліжку в своїй крихітній каюті, Дітріхсон намагався заснути. Він хотів переспати найважчі хвилини польоту, розлуку з Сонячною системою. Але сон тікав від його очей. Нерви напружились до краю; вуха прислухались до кожного звуку. Як там?.. Що там?..

Раптом постіль під Дітріхсоном смикнулась назад; ремені, якими він був припнутий до ліжка, стиснули йому грудну клітку. Вибухи реакторів замовкли, запала тиша.

«Що трапилось?.. Пошкоджено атомну електростанцію?» Дітріхсон підхопився, намацав вимикач, клацнув... Ні, електрична мережа ціла. Чому ж не працюють двигуни?.. Чи, може, відмовились працювати реактори?

Кораблем прокотився глухий гуркіт; Дітріхсона шпурнуло вперед.

«Ну, все гаразд!» – зітхнув він із полегшенням. Але радість його тривала недовго: реактори замовкли знову.

Страшенно переляканий, Дітріхсон судомно вхопився за ремені і заплющив очі. Йому здавалося, що міжзоряний корабель падає, – падає у незміряне темне провалля безмежного Всесвіту.

Реактори ще коли-не-коли відгукувались, але то були тільки окремі вибухи з неправильними інтервалами.

– Кінець... кінець... – шепотів Дітріхсон, схопившись за голову. – Навіщо?.. Куди?.. В ім’я чого?.. Прокляття!

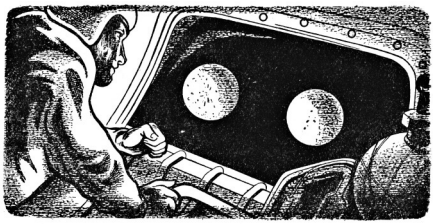

Розділ XXIV

ЧОРНИЙ ПАСАЖИР

Академік Хотенков зайшов до кабінету президента Всесвітньої Академії наук із сяючим обличчям.

– У вас народився син? – пожартував президент.

– Так, прекрасний чорнявий син, товаришу президенте! – підхопив з посмішкою Хотенков. – Хлопчина хоч куди!

– В такому разі од щирого серця вітаю вас!

– Син у мене народився, але... – Хотенков примружив очі і зітхнув. – Але, сказати правду, він не мій...

– Цікаво! А чий же він тоді?

– З таким самим успіхом міг би бути й вашим.

– Ви жартуєте? – закліпав очима президент. Він, правда, відчував каверзу: Хотенков полюбляє встругнути якусь штуку. Але цього разу в нього дуже серйозний вигляд.

– Справді, ви теж винні, що син не мій! – так само серйозно продовжував академік. – Поясню вам це пізніше... Скажіть-но мені, прошу, – запитав він, показуючи на велику схему Сонячної системи. – Як ви гадаєте, ця карта – правильна?

– Сподіваюсь, що так. Інакше б ми її тут не почепили.

– Незважаючи на це, дозволяю собі стверджувати, що вона – хибна.

– Цього не може бути. Схема не знати скільки разів перевірена старанними спостереженнями... Ви сьогодні говорите самими загадками. Не інтригуйте, а краще кажіть прямо, що замислили.

– Гаразд. Тоді повернемось до мого новонародженого. Хочете бачити його фотографії?.. – Хотенков видобув з кишені кілька знімків і поклав їх на стіл навмисне перевернутими.

Президент обережно перевернув їх і спантеличено зупинився. Однак одразу ж засміявся:

– Це добре, це добре! Кажете – син?.. – за хвилину він став серйозним. – Ви відкрили ще один супутник Плутона?

– Це не супутник, а планета.

– Отже, дочка!.. Постривайте, що це ви говорите? Тільки зараз я усвідомив... Планета?.. І в нашій Сонячній системі?.. Адже ви стверджували хвилину тому, що карта – хибна?

– Так, я це стверджував. А доказ того, що я маю рацію, лежить перед вами.

– Отже, десята планета?.. Неймовірно!.. Як вона могла так довго ховатись від наших досконалих приладів?.. Може, ви хочете мені сказати, що ми, виявивши планети біля Сіріуса, були настільки сліпі, що не зуміли розгледіти Чорного пасажира, який ховався майже на відстані руки?

– Чорний пасажир! Так, це добре сказано. Ви влучили просто в яблучко! – засміявся Хотенков. – Щойно відкриту планету так і слід назвати.

– Хто ж її відкрив?

– Важко сказати. Їх було багато: Молодінова, Вроцлавський, Мадараш, Навратіл...

– Екіпаж «Променя»!.. Це дивовижно! Двічі ми облетіли Сонячну систему – і нічого... Прошу вас, не інтригуйте мене більше, розповідайте все, що ви про це знаєте.

– Поки що небагато. Я дістав повідомлення з «Променя» десять хвилин тому, і ще неповне. Воно летіло до нас приблизно шість годин – отже, близько семи годин тому «Промінь» зустрів космічне тіло, яке замалим не спричинилося до катастрофи. Чорний пасажир дістав своє ім’я не випадково. Планета справді, в прямому розумінні слова, чорна. Абсолютно без атмосфери, як наш Місяць, і приблизно така ж на розмір. Її поверхня має дивовижну властивість, яка захистила її від пильних очей астрономів. Вона поглинає сонячне світло. Мабуть, містить у собі великий відсоток вуглецю і має, найпевніше, пилувату структуру. Тому не дивно, що цей Чорний пасажир так довго ховався від нас.

– Я не дивуюсь, що ми його не виявили з наших обсерваторій на Землі та на Місяці, але як могло статися, що його не знайшли

навіть наші дослідницькі експедиції? Але чому його не зрадили гравітаційні сили?

– І на це запитання екіпаж «Променя» дав нам відповідь. Чорний пасажир віддалений від орбіти Плутона майже на дві світлові години. Коли наша перша експедиція перетнула орбіту Плутона, десята планета, мабуть, перебувала на протилежному боці Сонячної системи. Подібне до цього сталося і під час другої експедиції. Що ж до гравітаційних сил, то вони, через незначні розміри Чорного пасажира, надто малі, щоб мати будь-який вплив на рух Плутона.

Президент Академії знову уважно переглянув знімки десятої планети:

– Отже, треба сердечно привітати нового сусіду й виправити наші недосконалі карти... – сказав він задумливо. – Шкода, що не знаємо його краще. Можливо, він нам розповість дещо з тієї таємниці, якою окутано виникнення нашої Сонячної системи. Зрештою, не слід виключати тієї гіпотези, що він і є тією відсутньою ланкою в менделєєвській таблиці астрономів, яка дасть нам можливість точно визначити закони руху і склад небесних тіл. Коли б ми мали таку таблицю, як хіміки, досить було б виявити біля якогось світила хоча б три планети – то для решти ми могли б з абсолютною певністю лишити вільні віконця, в яких було б точно визначено вагу, швидкість обертання і склад невідомих планет. Нічого не можу вдіяти з собою, – мене раз-у-раз переслідує думка, що Сонячна система і атом мають багато спільного.

– Ви хочете сказати, що наша Земля є звичайним електроном у якомусь гігантському атомі? – посміхнувся Хотенков.

– Цього я не кажу. Але не можна забути й того, що вивчення зоряних систем уже багато разів відкривало нам очі саме в галузі атомної фізики.

***

Десята планета змусила екіпаж «Променя» помітно змінити план подорожі. Після такої неприємної зустрічі довелося збільшувати швидкість польоту далеко повільніше, аніж це передбачалося раніше. Незабаром виявилось, що обережність була цілком виправдана: кількома днями пізніше «Промінь» зустрівся з

подальшим мешканцем Всесвіту. Він блукав один-єдиний у нескінченному просторі. Проте цього разу то була не планета, а комета-заброда. Вона з'явилась зовсім несподівано. Її легеньке, майже нематеріальне тіло заясніло на зоряному небі блакитнуватим сяйвом і зникло з поля зору, не лишивши по собі ніяких слідів.

Астрорадіолокатори та астротелевізори безперервно обмацували простір перед собою. Їх повідомлення були такі ж стислі, як і зазначки астрогравіметра: «Шлях вільний!»

Атомні реактори почали працювати на повну потужність. Швидкість польоту весь час наростала, а разом з тим повідомлення з Землі запізнювалися щораз дужче.

– Хай я стану першим возом на Чумацькому Шляху, якщо мені не урветься скоро терпець від цієї швидкості світла! – гарячився інженер Фратєв. – Роби що хочеш і як хочеш, а оцих проклятущих триста тисяч кілометрів на секунду не перестрибнеш. Од цього можна сказитись! Радіохвилі повзуть, як слимаки. В нашій Сонячній системі ще так-сяк, але куди з ними тепер?.. Привітаєшся до приятеля з Альфи Центавра: «Здоров!» – а тоді чекай понад вісім років, доки почуєш його: «Моє шануваннячко!» Що ж буде, коли ми зазирнемо до протилежного боку Галактики?.. Тільки через сто років дізнаєшся, що в тебе народився син! Ще добре, що ми навчились продовжувати людині життя, інакше про сторічне немовля й не дізнався б!

Внаслідок дивної випадковості Фратєву відповів не Навратіл, який уже відкрив рот, щоби щось сказати, а передавач з Землі:

– Важливе повідомлення для «Променя»... Важливе повідомлення для «Променя»... – повторив кілька разів диктор. – Повідомляємо, що братиславський учений доктор Заяц, винахідник астрогравіметра, заявив Всесвітній Академії наук, що він намагається здійснити новий спосіб зв'язку з допомогою гравітаційного поля. Оскільки гравітація поширюється набагато швидше, ніж світло, це означало б, що так само прискориться космічний зв'язок. Просимо один з астрогравіметрів «Променя» повсякчас скеровувати в напрямку Землі та регулярно стежити за його контрольними записами. В разі, якщо припущення Заяца ствердиться, наше перше повідомлення з допомогою гравітації надішлемо телеграфними знаками.

Ця звістка викликала в екіпажу «Променя» бурхливу радість. Та й не дивно: кожна радіограма з Землі на Проксиму нині мандрує понад чотири роки; кому ж не хочеться, щоб звістки надходили швидше?

Але піднесення тривало недовго. Гравітаційний передавач лишався тільки мрією. А радіозв'язок із Землею все ускладнювався: відповідно до зростання швидкості необхідно було безперервно змінювати частоту, бо інакше сигнали не сприймалися б зовсім. Запізнення радіограм уже було дошкульним. Дуже прикро впливало на мандрівників явище, яке хоч і передбачалось, але все одно було незвичайним: що швидше мчав «Промінь» Всесвітом, то дужче змінювались зорі перед кораблем та за ним. Їх жовте світло поступово перетворювалось на оранжеве, потім на червоне, темно-фіолетове. Вони сяяли все тьмяніше, аж поки нарешті погасли зовсім. Наше Сонце сховалось за чорною запоною, крізь яку людський зір проникнути не міг.

Сумно було розлучатися з жовтою зірочкою, яка знаменувала життя для всієї Землі. Вона зникла в темряві разом з усім сузір'ям Андромеди, яке її облямовувало. Так само й мета подорожі – Альфа і Проксима Центавра – потопали в темряві. Тільки сузір'я, видимі з бічних вікон велетня, продовжували весело сяяти на небі.

Але там, де людський зір виявлявся безсилим, допомогла наука. Навратіл із Цагеном та Чан-су ще перед вильотом «Променя» сконструювали спеціальні демодулятори, які повертали світлу його видимість.

Зовні це були досить прості інструменти: дві трубки, що нагадували бінокль, прикріплений до них крихітний напівпровідниковий посилювач та пружні паски, якими вчені прикріплювали прилад на голові, щоб не тримати його руками. Такими ж пристроями були забезпечені і телескопи обсерваторії та всі інші апарати, дія яких залежала від світла. Екіпаж міжзоряного корабля не мав права втратити орієнтацію ані на мить.

Минуло кілька днів, а астронавти все ще не могли звикнути до мертвого спокою, який настав після того, як замовкли реактори. Так само важко звикали й до двох великих чорних дірок у небі попереду та ззаду «Променя». Тож тим частіше після служби всі збирались у клубі, щоб розвіяти тугу і втому.

Тут учені перетворювались на артистів. З Навратіла вийшов непоганий піаніст, із Мадараша – віртуоз на скрипці та цимбалах. Спочатку їхнє виконання було не дуже досконале: руки в просторі без сили тяжіння не хотіли скорятись; перші спроби з цимбалами були просто сміховинні. Але минуло небагато часу, і в залі пролунали запальний чардаш і чарівна полька.

Вроцлавський незабаром похвалився своїми новими віршами, Цаген – кантатою на честь планети Ікс, а Грубер – фантастичними малюнками. Шайнер дуже шкодував, що не може малювати аквареллю.

– А ви спробуйте! – підступно запропонував Навратіл.

– Гаразд, хай буде всім на сміх, – погодився Шайнер і пішов до своєї кімнати.

Він повернувся з великою палітрою та кількома пензликами. Відкрив опуклу пляшку і рвучким рухом виплеснув з неї трохи води. Вона одразу ж набула форми кулі і попливла в повітрі, немов мильна бульбашка.

Тільки-но новоспечений художник доторкнувся до неї, як вона розтеклась по всій поверхні пензлика і швидко поповзла на руку. Поки пензлик пройшов шлях від фарби до паперу, його щетина стала абсолютно сухою.

– Не смійтесь, прошу! – удавано гнівався Шайнер. – Я ще що-небудь вигадаю і намалюю вам стільки акварелей, що й раді не будете!

Пісні, сміх, жарти, задушевні розмови про Землю... Всі прагнули якомога ближче познайомитись одне з одним. Подорож довга і далека, тож тісніше треба з’єднувати колектив, міцнішою повинна бути дружба.

– Мені здається, що Ватсон ніби нас уникає... – зауважила якось Алена. – За весь час польоту я бачила його тут лише один раз.

– Справді, ви маєте рацію, Алено, – погодився Навратіл. – Тепер я пригадую, що він до клубу не ходить. Коли я з ним хотів поговорити вільної години, то знаходив його або в кабінеті, або в обсерваторії, де він мовчки спостерігав за роботою іншої зміни.

– Може, він невиправний відлюдник? – сказала Алена.

– Справа не в цьому, – заперечив Северсон. – Хто був більшим відлюдником, аніж я колись? Особливо після

пробудження. А тепер самотність, мабуть, призвела б мене до божевілля. Хіба може існувати на світі людина, яка б у цій нескінченній ночі не засумувала за людським товариством?.. Коли подумаю, що оце зараз я б летів тут зовсім один, то аж здригаюсь від жаху.

– Ваша правда, Лайфе! – задумливо сказав Навратіл. – Чому ж тоді він нас уникає?.. Можливо, не може забути наших колишніх суперечок? Або не довіряє нам?

– Можливо, побоюється, що ми не довіряємо йому! – різко сказав Северсон.

Навратіл поглянув на нього здивовано:

– Ви так гадаєте? Як йому взагалі може спасти на думку щось подібне? Але якщо так... Ні, я поговорю з ним і прямо запитаю, чому він нас уникає.

Через двадцять чотири години по тому Навратіл прийшов до клубу в глибокій задумі.

– Не знаю, що й думати, – сказав він неквапно. – Уявіть собі, відвідав я Ватсона, як обіцяв, і перш ніж я почав говорити, він привітав мене словами: «Знаю, навіщо до мене прийшли. Хочете мене запитати, чому я не ходжу розважатись до клубу? Правда?» Уявляєте, як він мене цим здивував. Тоді я кажу: «Так, я не розумію вашої любові до самотності. Одне наше моравське прислів'я говорить: «Де є димар, там і піч, де є люди, там і веселощі, й розмови». Англійською мовою, правда, не римується, але воно все-таки лишається правдою. Колись у нас на селі любили погомоніти біля печі, особливо взимку. Господині під час бесіди пряли або дерли пір'я. Щовечора збиралися старі й молоді, і повірте, у важкі часи їм ставало веселіше. Самотність, любий Ватсоне, шкодить...» Говорю йому всілякі слова, які впливають на почуття, переконую його науково, але він тільки похитує головою, посміхається й мовчить. «Не бійтесь, я зовсім не припускаю, що після ваших суперечок ви мені не довіряєте!» – каже він мені раптом. «Тисячу туманностей! – кажу я собі. – Ця людина або ясновидець, або читає наші думки!..» – «Що ви!» – кажу, а сам усе ще дивуюсь. А він дає мені зрозуміти, що не хоче далі розмовляти на цю тему. «Не гнівайтесь, але я поки що не можу вам сказати, чому не ходжу до клубу!» – сказав він мені на прощання... А тепер, чоловіче, суши собі голову, що він там замислив...

– Чудій! – посміхнулася співчутливо Алена. – Мабуть, у нього надто хворобливе самолюбство.

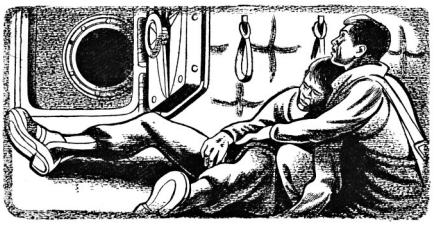

Розділ XXV

ПІДСТУПНІ ВІРУСИ

Розповідь Навратіла справила на Северсона дуже сильне враження. Він одразу ж пригадав загадковий лист і свою розмову з праплемінником.

«Мабуть-таки, Дітріхсон спілкується саме з Ватсоном!.. Може, вони вже замислили щось злочинне?»

Підозра швидко зростала й міцніла: так, Олаф, безперечно, не сказав правди. Один він навряд чи міг би заподіяти експедиції багато шкоди, але два злочинці вже становлять велику небезпеку. Мовчати – означало стати їхнім спільником; виказати Ватсона – значить виказати і свого родича...

Северсон крутився на ліжку з боку на бік, голова в нього палала.

«Викажу! – вирішив він після важкої душевної боротьби... – Але як я доведу, що вони – злочинці? – подумав він раптом. – Записку Дітріхсон знищив, інших речових доказів нема. Обидва відмовляться від усього і скажуть, що я божевільний. Нарешті, вчені скоріше повірять своїм колегам, аніж незнайомому гостеві з минулого...

Алена... Алена – мій єдиний порятунок... Вона мені, безперечно, повірить... Але не можна розповісти й їй; вона не подарує того, що я так довго замовчував, так довго крився перед нею...»

За всю ніч Северсон так і не склепив очей, але нічого путнього придумати не міг. На світанку він вирішив відкласти розв’язання проблеми на вечір; увечері – на другий день; потім – на майбутній тиждень... І так потекли місяць за місяцем.

А тим часом життя у крихітному самотньому світі в міжзоряному просторі минало спокійно, без великих пригод. З Землі надходили звістки про нові успіхи людства в боротьбі з природою, а з планети Ікс – незрозумілі програми з верескливою музикою. Вона здавалась увесь час однаковою, тільки чутність трохи поліпшилась.

Северсон ще коли-не-коли дорікав собі за боягузтво й нерішучість, але його нечиста совість вже повільно засинала. Проте одного разу трапилась подія, яка знову збудила його тривогу.

– Чи хоч усвідомлюєте ви, Лайфе, що вже скоро рік, як ми летимо Всесвітом? – сказала якось Алена.

– Час тягнеться повільно лише для нероб, а ми не можемо поскаржитись на брак роботи! – засміявся він у відповідь. – Скільки клопоту завдає нам сама тільки кухня! Робінзону було легко: забив якусь тварину, підсмажив, та й годі; моя мама готувала страви за кулінарною книжкою, де було написано: «Візьми три яєчка, півкілограма борошна і сто грамів цукру...» Вона, мабуть, за голову схопилася б, коли б прочитала наші «кухарські настанови»: «Візьми атоми вуглецю, додай до них стільки та стільки електронів і нагрівай під тиском три тисячі атмосфер». А це ж іще дуже просто!

– Та додайте, що в нашій їдальні в світі невагомості кожен спочатку повинен навчитись їсти! – засміялась Алена. – Пригадайте, як ви кривились, коли вам вперше запропонували пити чай з пляшки через пипку...

Дівчина раптом насторожилась: біля входу в лабораторію почувся чудний шелест. Вона зробила крок, щоби подивитись, що там діється, коли це двері раптом рвучко відчинились.

До кімнати заплив Дітріхсон. Його очі гарячково палали, скуйовджене волосся розвівалось навколо голови. Тремтячими руками він притримувався за одвірок і невидющим поглядом тупо дивився в лабораторію.

– Докторе Свозилова, врятуйте мене! – прошепотів він нарешті.

Коли Северсон та Алена кинулись до нього, Дітріхсон був уже непритомний. Голова в нього палала.

Результат медичного огляду був несподіваний: важке вірусне запалення мозкових оболонок.

– Заразне захворювання... Як це могло трапитись? – похитав головою Навратіл.

– Та ще й у наш час, коли заразних хвороб немає вже навіть на Землі! – додала Молодінова. – Тим більш дивно це тут, у герметичному приміщенні, яке ми так старанно перевіряли.

– Лишається припустити, що Дітріхсон носив у собі інфекцію ще до початку подорожі, – висловив здогад Шайнер.

– Це неможливо, – запротестував Вроцлавський. – Як ви знаєте, я був присутній при медичному огляді Дітріхсона перед стартом і можу заприсягтися, що огляд було проведено так само ґрунтовно, як і у всіх. Ніяких шкідливих мікроорганізмів не було виявлено.

Академік Навратіл поклав на стіл кілька знімків.

– А оці проби все-таки ясно показують цілу колонію вірусів у небезпечній близькості до кори головного мозку. Товариш Шайнер, безперечно, має слушність. Тепер пригадую, що вчора перед початком зміни Дітріхсон зайшов до мене і попросив, щоб замість нього в електростанції почергував академік Ватсон, – мовляв, той погодився. Дітріхсон посилався на те, що почуває себе не гаразд. Одверто кажучи, я подумав, що він трохи симулює, бо видавався він здоровим...

При нагадуванні про Ватсона у Северсона сильно закалатало серце.

«Чому Олаф попросив саме його? – промайнуло в голові. – Очевидно, вони зустрічались таємно... Чи не причетний часом Ватсон до цього захворювання?.. Ні, тепер уже мовчати не можна... Треба розповісти все Алені... Все?.. І про Дітріхсона?.. Ні, його поки що чіпати не треба. Все одно він хворий, отже, нешкідливий».

Алена, виконуючи обов’язки лікаря, перебувала більшу частину часу біля хворого. Северсон нудився. Він тепер рідко коли зазирав до клубу і своє дозвілля проводив у бібліотеці, а вечорами, лягаючи спати, обмірковував, як розповісти про свою таємницю Алені. Він старанно обдумував кожну фразу, навіть кожне слово, намагаючись передбачити запитання й відповіді Алени.

Стан хворого тим часом значно поліпшився. Після швидкого втручання Вроцлавського та Алени гарячка одразу ж спала. Причина хвороби – віруси були ізольовані від організму і негайно знищені.

Нарешті настала мить, якої так побоювався Северсон.

– Аленко, я хотів би вам дещо розповісти... – почав він несміливо, коли вони зустрілись у клубі.

Вони були там майже самі. Тільки на протилежному боці круглого приміщення сиділи Чан-су з Цагеном і час од часу пересували металеві фігурки по намагніченій шахівниці.

– Пам'ятаєте, як до нас ввалився Дітріхсон?..

Северсон затнувся, бо раптом усвідомив, що говорить зовсім не те, що завчив. На лобі в нього від напруження проступили краплини поту.

– Що вас непокоїть – говоріть! – підбадьорила Алена, помітивши, що з другом щось не гаразд. – Постривайте, а чи ви часом не хворі? – запитала вона раптом і зблідла. – Коли ви востаннє зустрічались з Дітріхсоном?

– З місяць тому... Ви припускаєте, що я від нього заразився?

– Будемо сподіватись, що ні, – спробувала посміхнутись Алена. – Як я бачу, ми зробили помилку, що не провели зразу спеціальний медичний огляд усього екіпажу... Надто ми вже звикли до життя без заразних хвороб і забули про пильність. Скажіть мені, хто б чекав на таке тут, у «Промені», який так добре охороняється від непроханих гостей?.. Ходімте негайно до амбулаторії!

«Я дурний, що почав цю розмову взагалі! – розгнівався на себе Северсон. – Тепер відступати вже не можна!»

Як і слід було сподіватись, ніяких хвороботворних вірусів у організмі Северсона не знайшли.

– Ну й гаразд, – зітхнула з полегкістю Алена. – А тепер розповідайте, що вас мучить?

– Не знаю, як і почати... – збентежено посміхнувся Северсон. – Те, що я вам скажу, – тільки припущення, з якого, можливо, ви будете глузувати. Але його варто взяти до уваги.

Він на мить замовк, щоб краще обміркувати, як треба сказати.

– Останнім часом я стежив за життям на «Промені» уважніше, аніж раніше, – вирішив він збрехати. – І мені здається, що у нас не все гаразд...

Алена здивовано підвела брови, але промовчала.

– Насамперед мені не подобається Ватсон.

– Тільки й усього? – з полегшенням засміялась дівчина. – А я вже гадала, що вас тут хтось кривдить. Якщо сказати правду, я також його не дуже люблю. Не подобається мені його постійна самотність.

– Йдеться не тільки про його самотність, – перебив Северсон. – Пригадайте, як гостро виступив він проти вас на засіданні Всесвітньої Академії наук. Ви, можливо, скажете мені, що свою помилку він визнав і що зрештою добровільно попросився в небезпечну й ризиковану експедицію. Однак чи не здається вам дивним, що вовк за одну ніч обернувся на ягня?.. Можливо, я кривджу Ватсона, але не поручусь, що він не приєднався до нас тільки для того, щоб перешкодити експедиції й довести цим, що мав рацію він.

– Чи розумієте, що ви кажете?! – жахнулась Алена. – Ватсон має свої хиби, як і кожен з нас. Можливо, навіть трохи більше. Але вважати його злочинцем – це занадто! Не гнівайтесь, Лайфе; ви знаєте добре, що я вас люблю, але за одне мушу вам докорити: ви ще не позбулись пережитків старого світу. В кожному бачите насамперед недруга, який вас хоче ошукати або експлуатувати. Я не дивуюся з цього, раніше так велось повсюди. І все ж, благаю вас, усвідомте, що з тих часів світ змінися докорінно, що сьогодні людина людині не вовк, а друг. Чи, гадаєте, ми змогли б підкорити природу і завоювати віддалені закутки Всесвіту, коли б не любили одне одного, коли б не довіряли одне одному?

Северсон почервонів. На широкому лобі в нього випнулись вени.

– Аленко, добре знаю, що я людина старого світу... – прошепотів він схвильовано. – Можливо, саме через це я бачу тепер ті залишки минулого у Ватсоні краще, аніж ви. Боюсь, що сказане вами годину тому про інфекційні захворювання стосується і випадку з Ватсоном. Ви надто покладались на те, ще хвороби знищено назавжди. А тепер надто надієтесь на те, що ні в одному з вас не лишилось і сліду минулого. Ви гадаєте, що всі люди хороші. А я в це не вірю. Не забудьте, що імперіалізм упав тільки сорок років тому і лишив вам тут своїх нащадків, у яких, можливо, вклав такі ж зародки злоби, якими були віруси в Дітріхсона...

Алена поглянула на Северсона з неприхованим подивом.

– Ось тепер, Лайфе, ви мене справді здивували! І, визнаю, прочитали мені чудову лекцію. Бачу, що зростаєте швидше, аніж я гадала. Пробачте... Чому все ж ви підозрюєте саме Ватсона? Може, маєте які-небудь докази?.. Ви згадали, що за останній час більш уважно стежили за життям навколо себе...

Северсон опинився у глухому куті. Досить розповісти правду, і він розкриє, що існує таємна злочинна організація «Братство сильної руки», яка хоче в слушну мить заволодіти Землею, а з допомогою Дітріхсона, кінець кінцем, і планетою Ікс. Думка, що при цьому він зрадив би власного праплемінника, відібрала в нього всяку хоробрість.

– Ватсон ховається від інших... – повільно почав Северсон після короткої мовчанки. – Чи знає хто з вас, що він робить на самоті? Не знає!.. Часом він зустрічався з Дітріхсоном. А Дітріхсон раптом тяжко захворів. Чи не причетний до цього Ватсон?.. І ще одне: як це, що Ватсон знав, чому приходив до нього Навратіл?.. Коли над цим замислитесь, то ви скажете, що я мав рацію...

Северсон зітхнув із полегкістю. Сповідь скінчилася щасливо. І вплинула, бо Алена після короткого роздуму запитала:

– Може, про це слід розповісти Навратілу? Мені здається, що багато в чому ви маєте слушність. Тільки все ж не хочеться вірити, що Ватсон так низько опустився. Адже він насамперед учений.

– Навратілу поки що нічого не говоріть! – швидко сказав Северсон. – Спочатку треба переконатись, чи обґрунтована підозра. Найкраще було б, коли б за ним стежили якийсь час. Треба дізнатись, що робить він наодинці, чим займається в своїй кабіні і як поводиться на чергуванні.

– Хоч це не зовсім правильно, але що ж, пограємося в такому разі в детективи. Якщо виявиться, що ми його ображали, попросимо в нього пробачення.

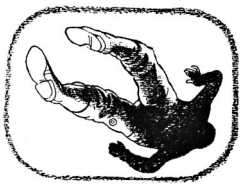

Розділ XXVI

ДЕТЕКТИВИ

Коли Северсон дізнався, що карантин для праплемінника вже скінчився, він відвідав його в амбулаторії. Вигляд у Дітріхсона був дуже поганий, проте гість, як і годиться, похвалив його:

– О, та ви вже зовсім здоровий! Через кілька днів будете знову як огірочок!

– Ба ні... – сумно похитав головою Дітріхсон. – Мені ще лежати й лежати. Я знайомий з цією проклятущою хворобою і добре знаю, як вона перебігає... – він підвівся на ліжку і пальцем поманив Северсона. – Не бійтесь, не заражу... Я хочу вас про дещо попросити, але так, щоб ніхто не чув. Стіни часом теж мають вуха...

Северсон нахилився до хворого.

– Все, що я вам скажу, зробіть з якнайбільшою обережністю і так, щоб ніхто не помітив. Не розповідайте навіть нареченій, бо вона тільки ускладнила б справу. Пізніше я вам усе поясню... Отже: коли будете чергувати в лабораторії, візьміть там апарат АУК-235. Наскільки пам’ятаю, він лежить недалеко від печі високого тиску. Непомітно занесіть його до моєї каюти; найзручніше це зробити одразу ж після зміни чергувань, коли одні сплять, а інші їдять... Будьте уважні: перш ніж відчинити двері, тримайте апарат перед собою так, щоб круглий передній отвір було скеровано до каюти. Потім натисніть на червону кнопку з правого боку скриньки. Спалахне червоний вогник – сигнал, що апарат працює. Ні в якому разі не повертайте апарат отвором на себе – на вас може потрапити дуже шкідливе для всього живого поляризоване радіоактивне випромінювання...

Северсон хотів щось сказати, але праплемінник махнув рукою:

– Не перебивайте, дядечку, справа дуже серйозна... Коли ввімкнете апарат, відчиніть двері і зайдіть з ним до каюти. Просвітіть апаратом, як кишеньковим ліхтариком, увесь простір кімнати. Ви, мабуть, вже зрозуміли, навіщо ця процедура? Цим самим ви захистите себе від вірусів, які, можливо, ще ширяють у каюті.

– Пробачте, Олафе, але це за мене вже зробив Вроцлавський, – перебив його Северсон. – Мені розповідала Алена.

Дітріхсон зблід:

– А більш нічого вона вам не казала? Чи не згадувала часом, що в моїй каюті знайдено щось особливе?

– Ні... А що там можна було знайти? – знизав плечима Северсон.

– Незабаром дізнаєтесь... – трохи заспокоївся Дітріхсон. – Словом, хоч каюту й опромінювали, зробіть це вдруге, йдеться про ваше здоров'я... Тепер далі: відчиніть нижню шухляду шафи й витягніть з неї всі речі. Натисніть потім на правий кут задньої стінки і з допомогою ножа витягніть її геть. У тайнику знайдете дві металеві коробочки. Заберіть їх з собою і в зручний момент вкиньте в якийсь із реакторів двигунів. Нічого не бійтесь; як ви знаєте, ми летимо за інерцією; двигуни тепер не працюють.

– Гаразд. Однак скажіть одверто, що в тих коробочках? – суворо запитав Северсон. – Чи нема там вибухівки?

Дітріхсон тихо засміявся:

– Чому там мусить бути саме вибухівка? Можливо, гадаєте, що я збожеволів і висаджу корабель, на якому сам лечу? Не бійтесь, вибухівки в коробках немає. А втім, коли б і була, з реактором нічого не трапилося б. Він розрахований на більшу вибухову силу, ніж могли б дати дві мізерні коробочки. Раджу вам, не будьте цікаві і зробіть усе точно так, як я вам говорю. Адже я сказав, що пізніше про все дізнаєтесь; навіть про вміст коробочок. А зараз дуже серйозно застерігаю: не відкривайте їх, ради власного життя!

– Гаразд, Олафе, – сказав Северсон. – Я виконаю все, що ви скажете. Але дайте слово честі, що я не зроблю цим нічого злочинного.

– Злочинного! Фу, яке гидке слово! – знизав плечима Олаф. – Однак коли хочете, – слово честі!

На цьому вони й попрощались.

Северсон довго вагався, чи послухатись йому Олафа, чи ні. З Аленою порадитись він не міг, бо треба було б розповісти всю правду... Повірити Олафу?.. Може, навіть так. Адже він дав слово честі. А тут ще й думки про Ватсона...

– Ну, то що ж ви придумали, містере Шерлоку Холмсе? – привітала його Алена, коли він зайшов до неї після чергування.

– Я не мав часу для роздумування, – збрехав Северсон. – Але дещо мені спало на думку. Насамперед слід оглянути каюту Ватсона.

– Ви це серйозно? – недовірливо запитала Алена.

– Серйозно. Якщо в нього совість чиста, він не гніватиметься на нас, навіть якщо дізнається про це пізніше. Мою каюту може оглянути хто завгодно і коли завгодно.

– Але ж ви казали, що пишете щоденник, а його не дають читати нікому, якщо він написаний щиро, – заперечила Алена. – Я, наприклад, його читати не хотіла б. Адже це – ваша особиста річ.

– Так, це правда. Але коли б це було необхідно, я не опирався б, щоб слідчі органи прочитали його.

– Хто ж уповноважив нас, Лайфе, виконувати функції слідчого органу?

– Ми йдемо на це задля спільної справи, – захищався Северсон.

– Все ж я сумніваюся в правильності нашої поведінки, – вагалась Алена.

– Як же ви в такому разі дізнаєтесь, винний Ватсон чи ні?

– Тоді візьмемось за це. І побажаємо собі від щирого серця, щоб підозра виявилась необґрунтованою. Я вже давно стежу за Ватсоном і помітила, що він дуже працьовита людина. В той час, коли всі вчені сидять після чергування в клубі і розважаються, Ватсон наполегливо працює в обсерваторії. Як я помітила, в більшості випадків він клопочеться біля радіотелескопа, – мабуть, шукає нові радіозірки.

– Або ж ловить якісь спеціальні хвилі з Землі... – загадково додав Северсон.

– Хто б їх надсилав?.. Однак, Лайфе, у вас буйна фантазія!

– Може, якийсь спільник... – промовив Северсон і тут же схаменувся: ще одне слово – і він зрадить Дітріхсона та його «Братство сильної руки».

За годину по тому, коли Ватсон заступив на чергування, наші детективи проникли до його каюти. У Алени сильно стукало серце; вона все ще не могла позбутись неприємного відчуття, що поводиться підступно.

Вже в першу мить у каюті було виявлено підозрілі речі.

– Бачите, я мав слушність! – вигукнув Северсон, піднімаючи догори металеву скриньку з екранами та численними кнопками. – Що це за дивний апарат?!

– Тс-с-с!.. Не кричіть так, щоб нас ніхто тут не застукав! – Алена підійшла ближче. – Гм... Це – потужний приймач із попереднім посиленням... Навіщо Ватсон забрав його з лабораторії?.. Справді, тут щось не гаразд.

В шухлядах настінної шафи Северсон виявив ще цілий ряд предметів, які наводили на тривожні роздуми: кілька касет із фонограмами, звукозаписувальний апарат і товстий блокнот, списаний незрозумілими словами.

– Ось послухайте, Аленко, що тут написано: «вехагете», «есвеелес», «охаогехаім»... «есвеелн», «геха», «вехагете»... Ну, що ви на це скажете?

– А погляньте-но на оці значки, – простягнула йому Алена зошит у цупкій обкладинці. – Це нотні значки... Ля-сі-ля-соль...

– Якщо це ноти, тоді Ватсон позбавлений усякого музичного слуху. Тут немає ніякої мелодії. Найвірогідніше, що це просто шифр!

– Лайфе, Лайфе! Мені здається, що на вас надто впливає романтика пригодницьких повістей! – жартівливо сказала йому Алена. – За хвилину вам здасться загадковим усе. Однак ці апарати й блокнот варті того, щоб на них звернути увагу. Покладіть усе на свої місця, та краще вже ходімо. Порадитись можемо і десь-інде.

В клубі було весело. Навратіл розповідав цікаві історії з Моравської Словаччини – оповідання, які передаються від діда до батька, а від батька до сина: про те, як Францек Пагач обдурив святого Антонічка; як Йожка Несвадбуй чистив вікна сокирою або як на межі, через яку двоє селян доти позивалися, поки втратили свою землю, кожної ночі з’являвся привид.

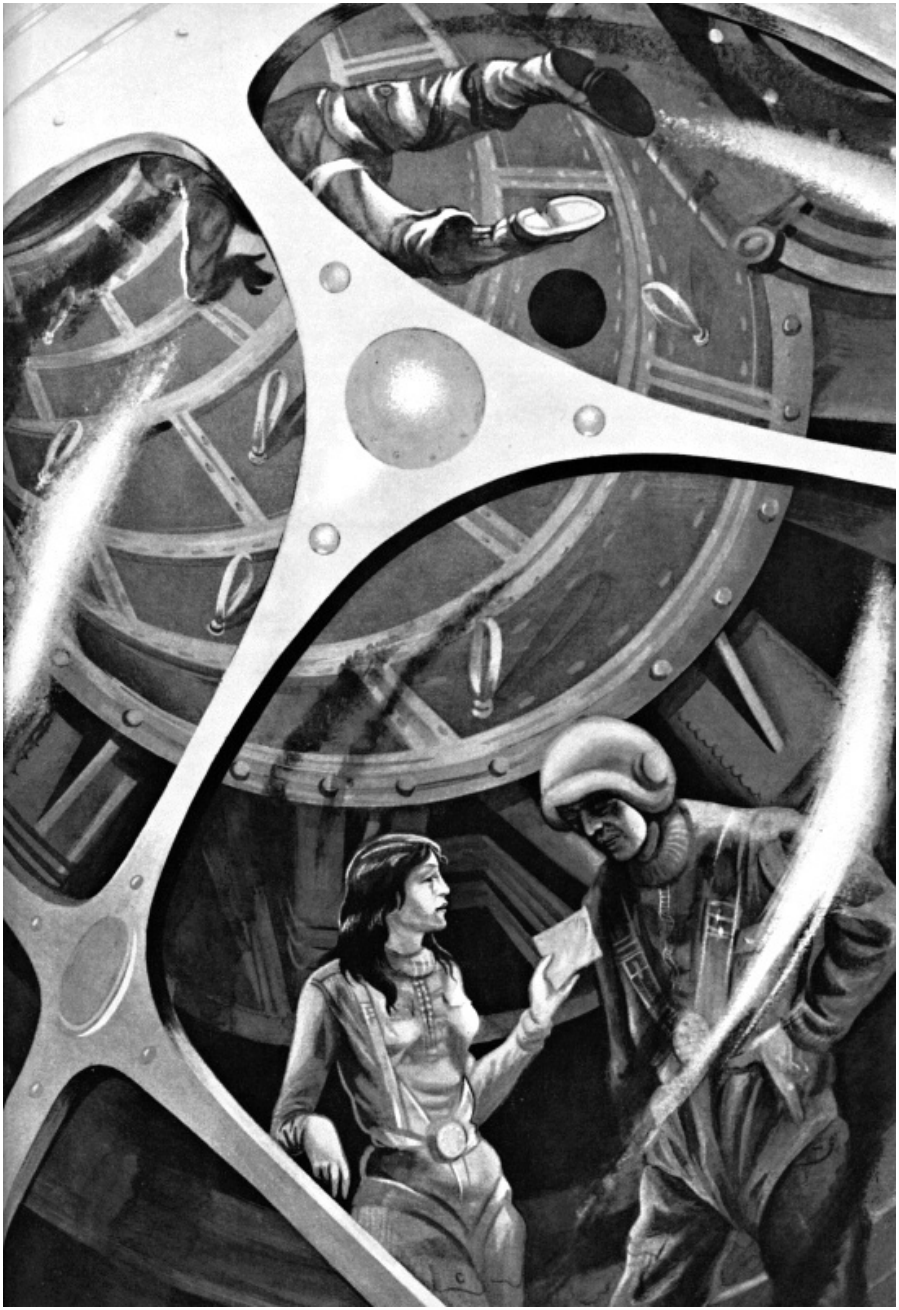

– Ідіть до нас! – покликав сміючись Шайнер.

– Не чіпайте їх, – хитро посміхнувся Навратіл. – Безперечно, вони хочуть сказати одне одному дещо важливіше, аніж моє базікання. І більшість історій вони вже знають, це мої старі співробітники, я їх завжди пригощаю чимось схожим.

Алена спалахнула.

– Ходімте до них! – прошепотіла вона.

– За хвилину! – попросив Северсон. – Тільки домовимось, як бути далі.

– Слід було б розповісти Навратілу.

– Зарано. Можливо, натрапимо на більш важливі речі. Мені спало на думку, як простежити за Ватсоном під час роботи.

– Як?

– З допомогою службового відеофону. Не знаю, як це влаштувати, але, можливо, вдасться.

– Гаразд, гаразд, а тепер – тихше, на нас дивляться.

Ідея Северсона з відеофоном була ще авантюрнішою, ніж огляд каюти, проте Алена вже не опиралась. Результати обшуку справді давали право на більш активне втручання.

Здійснення плану забрало багато часу, бо в центральній станції необхідно було зробити такі зміни, щоб можна було коли завгодно вимкнути сигнальну лампу в апараті, яким Ватсон користувався найменше.

Проникнути до центральної станції непоміченим – важкувато: вона була розташована поблизу атомної електростанції, де ні Северсон, ні Алена не чергували. Нагода випала лише через кілька днів, та й то цілком несподівано. Северсон знову був диктором передачі для Землі. Алена була саме вільна, тому прийшла до студії, щоб допомогти приятелеві.

В репортажі, як звичайно, були кадри з окремих робочих місць. Перед початком передачі Северсон відеофоном попросив усіх членів екіпажу приготуватись. Однак службовий апарат Ватсона не працював.

– Викликайте поки що інших, а я навідаюсь до центральної станції, чи нема там якого пошкодження... – Алена багатозначно підморгнула Северсонові й побігла.

– Все гаразд! – посміхнулась вона, повернувшись за хвилину. – Можемо починати передачу... і приймання! – додала вона пошепки.

Обоє ледве дочекались моменту, коли можна було почати експеримент.

Алена прикрила «око» іконоскопа цупким папером і набрала номер кабінету Ватсона.

Затамувавши подих, стежили вони за екраном. На ньому з'явився кадр з обсерваторії. Ватсон сидів спиною до апарата, з якого за ним стежили.

– Вдалось! – прошепотіла Алена. – Сигнальний вогник не світиться.

Раптом Ватсон обернувся. Обвів поглядом обсерваторію і знову поринув у роботу.

– От я перелякався! – з полегкістю сказав Северсон.

– Не бійтесь, усе гаразд. Як я помітила, цим апаратом Ватсон майже ніколи не говорить. Головним чином користується тим, що на столі.

Картина на екрані не змінювалась.

– Сьогодні, мабуть, не побачимо нічого особливого, краще вимкнемо... – запропонувала Алена за десять хвилин. – Ватсон надто сумлінний працівник, щоб нехтувати чергуванням біля дослідницького астрорадіолокатора та астрогравіметра.

Северсон уже торкнувся важелька, коли це Ватсон раптом схопився і одчайдушно замахав руками. Швидко крутнув червоний вимикач, яким можна було ввімкнути апарати в усіх каютах одночасно:

– Увага, увага, небезпека!.. Увага, увага, небезпека за двадцять п'ять хвилин перед нами!.. Мчимо до великої туманності. Негайно маневруйте праворуч, у напрямку сузір'я Діви!

Алена страшенно зблідла:

– Тримайтесь!

Тільки-но вона це вигукнула, як уже задвигтіла підлога у них під ногами. Обоє сильно вдарились об стіну, і їхні тіла занурились у захисні подушки.

За кілька хвилин реактори двигунів загуділи на повну силу.

– З вами нічого не трапилось? – через силу запитала Алена.

– Ні. Що сталося? Чому нас не попередили заздалегідь?

– Адже ви чули Ватсона? Це було найсерйозніше застереження, яке я будь-коли чула. Вирішується питання життя чи смерті, зрозумійте це. Для нас усіх. Ми повинні ухилитись від туманності за яку завгодно ціну, навіть коли б хтось із нас під час маневрування позбувся життя. У нас лишається дуже мало часу. Якщо ми залетимо до туманності, то живцем згоримо разом із «Променем».

– Чому ж Ватсон помітив її так пізно?

– Звідки я можу знати? Я сама з цього дивуюсь.

Алена глянула на годинник:

– Отже, все вирішиться за двадцять чотири хвилини... – сказала вона повільно.

Северсон хотів узяти її за плечі, але відцентрова сила надто міцно тримала його на тому ж місці, куди його було кинуто.

– Хай це закінчиться як завгодно, але жити було варто. Люблю тебе, Аленко! – прошепотів Северсон ледве чутно.

– Ти добре знаєш, що й я тебе...

– Гніваєшся на мене?

– Чому, дурнику? Я радше вдячна, що переживаю цю мить. Коли б ми набралися стільки хоробрості, щоб сказати це одне одному так відверто?.. Я боялась, що мою любов ти засудиш як сентиментальність або все ще лишаєшся вірним дівчині, яку колись кохав...

– Ніякої дівчини я досі по-справжньому не любив. Просто не мав на це часу... Були колись у мене дві коханки, але називались вони Арктика й Антарктика... Скільки хвилин нам ще лишається?

– Забудьмо про час! – попросила дівчина. – Хай собі мчить своєю дорогою. Розповідай мені краще про свою молодість. І про те, як тобі сподобалось у нас. І про Митька з Москви. Ти любиш про нього згадувати. А я люблю слухати.

***

В кабіні керування всі мовчать.

Молодінова і Навратіл напружено стежать за екраном астротелевізора; Грубер дивиться на годинник; Шайнер обернувся до тулуба корабля і спостерігає вогняну смугу, яку прокреслюють у небі реактори двигунів.

– Не обминемо... – шепоче Молодінова.

І справді, на тулубі «Променя» одна по одній починають спалахувати яскраві крихітні цяточки: вільно плаваючі в космічному просторі атоми водню з шаленою енергією б’ються об метал обшивки зорельота.

Цяточки спалахують усе частіше й частіше; оболонка корабля вже починає розжарюватись. Вона рожевіє, і це – страшно...

Ввімкнено всі охолоджувальні пристрої, але вони вже не допомагають. Обличчя космонавтів заливає піт; вони важко хапають ротом повітря, сухе й пекуче.

Кожна хвилина тягнеться нескінченно; починає затьмарюватися свідомість. Ось-ось настане кінець... І вже навіть хочеться, щоб він настав, бо витримувати далі несила...

Але ось вогники починають згасати. Тьмянішає метал оболонки. Ще дуже й дуже жарко в зорельоті; двигуни ще працюють з таким перенапруженням, що весь «Промінь» аж здригається. Однак небезпека вже минула.

– Туманність була надзвичайно розрідженою, і ми захопили тільки її край... – сухо сказав Ватсон. – Саме через те я й виявив її надто пізно... Ви, мабуть, дорікаєте мені за неуважність. Але знайте: все, що Ватсон робить, він робить сумлінно.

– Це, безперечно, так, – палко сказала Алена.

Северсон промовчав.

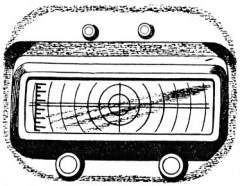

Розділ XXVII

ПРОГУЛЯНКА В БЕЗПОВІТРЯНОМУ ПРОСТОРІ

Відхилення «Променя» бодай на мізерну частку градуса від свого маршруту означало б втрату мети і блукання нескінченним Всесвітом, тому після зустрічі з туманністю вся увага астронавтів була зосереджена на виправленні траєкторії корабля. Виміри виконувалися з усією можливою точністю; після порівняння окремих результатів допущені помилки виправлялись, і тільки після цього визначались остаточні дані про маневрування.

Цей час загальної посиленої діяльності Северсон використав для виконання завдання, яке йому дав Дітріхсон. Він потай виніс із лабораторії поляризаційний апарат, опромінив Олафову каюту і, знайшовши в ній описаний праплемінником тайник, забрав дві металеві коробки.

«Половину завдання виконано!» – з полегкістю зітхнув він аж у своїй каюті і взяв до рук одну з коробочок.

Що в ній може бути?.. Шкода, що тут нема сили тяжіння – навіть не визначиш, яка вага предмета.

Матово-білий метал був гладенький, без жодних написів чи значків.

Северсон потрусив коробочку над вухом – всередині нічого не ворухнулось.

Відкрити чи не відкривати?

«Краще не треба... – вирішив він нарешті. – Олаф, безперечно, даремно не застерігав би».

Дітріхсон просив викинути коробочки в реактор. Але щоб це зробити, треба насамперед розвідати обстановку, тому Северсон рушив до атомної електростанції.

Грубер та Мадараш, які чергували біля реакторів, не звернули уваги на Северсона. Вони сиділи перед довгим напівкруглим пультом і уважно стежили за контрольними екранами.

– Пе – триста двадцять сім... Ер – сімдесят два... А – сто тридцять шість... Ка – сімсот тридцять... – пролунав голос Навратіла з гучномовця відеофону.

Вчені покрутили кілька ручок, подивились один на одного, кивнули головами на знак згоди, і Мадараш доповів:

– Пе – триста двадцять сім, Ер – сто сімдесят два, Ка – сімсот тридцять – виконано!

– Чи можу я оглянути реактори двигунів? – запитав Северсон, коли запала пауза.

– Ні! – уривчасто кинув Грубер. – Заждіть.

– Двигуни зараз працюють, – привітнішим голосом пояснив Мадараш. – Коли виправимо траєкторію, – прошу. Я навіть допоможу вам вивчити їхню будову.

– Пробачте, – збентежено промимрив Северсон. – Я зовсім забув про це...

«Який я дурень! – дорікав він сам собі, йдучи до своєї каюти. – Прокляте неуцтво! Прокляті коробочки з праплемінничком і всім його підступним «Братством»!.. Чому я взагалі поводжуся, як ідіот?.. Навіщо Олаф наказав мені кинути коробочки до реактора?.. Мабуть, їх треба просто знищити... Однак не для цього ж він брав їх сюди, на корабель?.. Ні, хай там що, але треба дізнатись, у чому суть справи!»

Розкрити коробочку було не так легко, як здавалось на перший погляд. Кришка прилягала так щільно, що під неї не можна було просунути вістря ножа, та й метал виявився значно твердішим, аніж гадав Северсон.

Чимало поморочившись і зламавши ніж, Северсон з досадою шпурнув коробочку додолу. Чи то сприяла цьому пружна обшивка каюти, чи то удар припав на потрібне місце, але коробочка враз розкрилась, а з неї випливли смужки шовковистого паперу та кілька скляних ампулок, в яких звичайно тримають ліки для ін’єкцій. Він схопив одну і глянув проти світла. Рідина в ампулі була абсолютно прозора.

А коробочка тим часом продовжувала свою подорож по каюті, розсипаючи ампулки. Пружні стіни відбивали летючі

предмети в найрізноманітніших напрямках. За кілька секунд каюта стала схожою на вулик, де снує рій.

Коробочку та кілька ампулок Северсон спіймав досить швидко, а потім справа ускладнилась. Вимахуючи шкіряним шоломом, він літав по каюті, нагадуючи самому собі дивакуватого професора-ентомолога, який із сачком у руці бігає луками за рідкісним метеликом. Минуло не менш як двадцять хвилин, поки Северсон скінчив своє полювання. Аж тоді він заходився детально оглядати ампули.

Після марних зусиль розібрати напівстерті написи на склі Северсон поклав ампулки назад до коробки, а одну старанно загорнув у папір і запхнув до кишені, – на всякий випадок, як речовий доказ.

Коробочку він сховав у шухляді, серед білизни.

***

Реактори двигунів знову замовкли. Життя екіпажу ввійшло в нормальну колію.

На пропозицію Молодінової, розпорядок дня трохи змінили: після шестигодинного чергування кожному вченому приділялось ще дві години для наукової праці. Для систематичності спостережень розподілили також і області досліджень: Чан-су з Цагеном мали досліджувати радіозірки, Навратіл – центр Галактики, Ватсон – її околиці, Шайнер вивчатиме «нові» зірки. Фратєв перевірятиме паралакси світил. Словом, роботи вистачало всім. Ніхто не скаржився, що час тягнеться повільно.

Вільні хвилини, які траплялись у Северсона, він присвячував «розвідувальній роботі», однак Алена до цього вже втрачала інтерес.

– Ми стежимо за Ватсоном багато днів, спостерігаємо його під час роботи, підслухуємо під дверима каюти, а що виявили? – запитувала вона. – Нічого! Правда, в нього в каюті є приймач і блокнот із таємничими зазначками. Але що в цьому злочинного?

Северсон не заперечував дівчині, однак продовжував свою справу потай. Він цікавився не тільки Ватсоном, а й Дітріхсоном та взаєминами між ними.

Олаф нарешті одужав. Коли Северсон дізнався про це, він одразу ж сів до відеофону і набрав номер запасного апарата Ватсона.

Його припущення підтвердились: Олаф справді відвідав Ватсона раніше за інших.

З величезним напруженням Северсон стежив за тим, що відбувається в каюті Ватсона. Господар і гість розмовляли, як давні друзі.

– Як себе почуваєте, болящий? Дуже радий, що бачу вас знову живим і здоровим! – привітав Олафа Ватсон.

– Живий – то правда, але хвороба таки далася мені взнаки... Я вам дуже вдячний, друже.

– За що? – здивувався Ватсон.

– За співчуття й підтримку, за часті відвідини в лікарні... Хіба це мало?.. Ну, а як просувається ота справа?

Ватсон схопив його за руку і притулив палець до уст:

– Тс! Тихіше, друже!.. Поки що все гаразд. Ото буде сюрприз, коли... – і він почав говорити так тихо, що не можна було розібрати жодного слова.

– Гарний з тебе детектив, Лайфе! – почувся раптом за спиною Северсона голос Алени. – Не лякайся, це я. Але міг би бути і хто-небудь інший. Обережним тебе назвати ніяк не можна, мій Шерлоку Холмсе!

– Ти стоїш тут давно? – запитав він збентежено.

– Ні, щойно зайшла. Що у Ватсона нового?.. О, та в нього гість!.. Про що ж вони розмовляють?

Северсон зблід і нахилився до відеофону, щоб Алена не бачила його обличчя:

– Погано чути, а посилити не можна. Але ти нічого не втратила, Аленко. Розповідали анекдоти, до того ж трошки пікантні, тому продовжують пошепки...

Олаф справді засміявся, і Ватсон також.

– Коли дізнаєтесь про щось нове – покличте мене, – сказав Дітріхсон, прощаючись. – Я піду. Треба ще представитись Молодіновій та Навратілу.

– Е, таки нікчемні з нас детективи! – поблажливо посміхнулась Алена і вимкнула апарат.

«Нікчемні... Справді нікчемні! – снувалось у мозку Северсона, коли він, попрощавшись з Аленою, ішов до своєї каюти. – Ці злочинці таки уклали спілку; вони замислили щось лихе, а ми й досі не можемо вивести їх на чисту воду... Що ж робити?

Він не спав усю «ніч», як за звичкою називали час, призначений для сну. На «Промені», звісно, не було ні дня, ні ночі, ні весни, ні зими; тривалість періодів визначав тільки атомний годинник; але екіпаж жив за земним календарем.

Згідно з таким розпорядком для Северсона був ранок, коли він нарешті обміркував детальний план дій, проте виконання задуму довелося відкласти, бо саме вранці проводились передачі на Землю для Всесвітньої Академії наук. То були тижневі зведення про результати наукових досліджень, – переважно цифри, значки та незрозумілі абревіатури. Сьогоднішня передача була цікавішою, ніж звичайно: експедиція повідомляла, що Мадараш виявив невідомі досі нуль-промені, які руйнівно впливають на ядра атомів. Але Северсон навіть не вчитався як слід у це повідомлення, що мало викликати на Землі цілу сенсацію; він насилу дочекався кінця передачі, щоб узятись до важливішої справи.

Як справжній детектив, він нишком пробрався до складу, видобув там удосконалений фотоапарат з автоматичним експонометром, прихопив довгий трос. Усе це було йому потрібно, щоби здійснити подорож у безповітряний простір, за межі «Променя».

Северсону щастило. Ніким не помічений, він проплив до шлюзової камери, напустив у неї повітря, надів скафандр. Один кінець троса припнув до пряжки біля пояса, а другий – до кільця на одвірку.

Забезпечивши себе таким чином, Северсон натиснув на важіль зовнішніх герметичних дверей. Натиск повітря рвучко відчинив їх. Перед людиною відкрився вільний міжзоряний простір.

Від страху в Северсона мимохіть стиснулося серце. Судомно вчепившись у одвірок, він притискувався до гладенької стінки велетня. Зоряне небо відбивалось у ньому, як у кривому дзеркалі.

Ні звуку, ні руху. Здавалося, «Промінь» утратив свою шалену швидкість і просто висить нерухомо в безповітряному просторі.

Северсон обережно повернув голову. Його погляд упав на велику кулю, де містився «мозок» велетня; кабіна керування, обсерваторія, передавальна станція. За великими вікнами рухаються вчені. Вони навіть не підозрюють, що на них дивиться хтось ззовні.

«Але чи й справді не підозрюють?.. Чи не побачив мене хтось часом?» Северсон глянув на свій скафандр. На нього падали тільки слабенькі бліки світла; з великої відстані навряд чи їх помітиш. Отже, все гаразд. Уперед!

Пересуватись було важко. Рукавиці скафандра ковзали по гладенькому металу; тіло намагалось відірватись від поверхні зорельота і зринути в простір. Подеколи Северсону здавалося, що рухається не він, а корабель, – оптична ілюзія, характерна для світу невагомості, де немає ні «верху», ні «низу»: людина весь час вважає, що «верх» там, де голова.

Тільки за годину важкої подорожі Северсон добрався до мети – шостого вікна в другому ряду. Воно було яскраво освітлене.

З надзвичайною обережністю Северсон зазирнув до каюти. Так, Ватсон удома. Він сидить біля столу, спиною до вікна, і щось пише. Перед ним лежить купа словників, а також оті загадкові таблиці, які вразили Северсона й Алену.

Ватсон підозріло заворушився, і Северсон хутко сховав голову в тінь. Коли він за хвилину зазирнув до каюти знову, Ватсон, – уже з навушниками на голові, – сидів біля магнітофона і крутив ручки налаштування.

«А, любий, то ти записуєш передачу від якогось спільника з Землі?!» – зловтішно подумав Северсон і, націлившись фотоапаратом, натиснув на спуск. – Один знімок уже є. Зробимо для певності ще один».

Але апарат раптом випав у нього з рук, а «Промінь» рвонувся, окрутнувся навколо своєї осі, помчав кудись убік. Від страху Северсон заплющив очі. Йому здалося, що він падає в безодню; навіть не падає, а його просто тягне туди невідома сила...

«Але що ж трапилося з кораблем?.. Катастрофа?»

Коли Северсон розплющив очі, то насамперед побачив на тлі освітлених дверей шлюзової камери характерний силует голови Навратіла в прозорому шоломі скафандра. Академік швидко змотував трос, притягуючи до себе невдаху-мандрівника.

Не встиг Северсон отямитись, як уже опинився в шлюзовій камері, а потім у коридорі. І тільки там Навратіл сердито сказав:

– Ви збожеволіли, друже?! Що ви там шукали в міжзоряному просторі?.. Вам набридло жити?!

– Я... я... фотографував... – Северсои затинався, мов учень, якого вчитель застав на списуванні.

– Фотографували?! Що там можна було фотографувати, скажіть мені, прошу?

– Я фотографував «Промінь». Хотів одержати цікавий знімок для телевізійної передачі... – Северсон оволодів собою і говорив тепер далеко впевненіше. – Коли ви потягнули мене за трос, апарат випав з рук.

– От так ідея!.. Цікавий знімок, гм... А чи подумали ви про те, що найдрібніша порошинка, яка летить Всесвітом, може пронизати вам серце?.. А чи не припускаєте, що вам могли завдати непоправної шкоди нуль-промені? Адже ми ще не знаємо навіть, чи затримує їх скафандр... Ви повинні негайно пройти медичний огляд.

– Пробачте мою нерозсудливість, товаришу Навратіл. Мені дуже прикро, що я вам завдав стільки неприємностей. Більш ніколи цього не зроблю, присягаюсь!

– Я в цьому твердо переконаний. Ваше щастя, що я вас помітив з кабіни керування. «Глечик ходив по воду, аж поки вухо одірвалось!» – пам’ятайте про не. Якщо вам ще колись спаде на думку щось подібне, порадьтеся зі мною або з товаришем, який тоді буде капітаном. Сподіваюсь, ми зрозуміли один одного?

– Так. І не кажіть про це, прошу, нікому.

– Вже пізно. Всі в кабіні керування вас бачили.

Алена одразу ж вгадала, чому Северсон вийшов із «Променя».

– Бачиш, скільки разів я тобі казала, щоб ти вже облишив свій розшук, все одно це ні до чого не приведе, – докоряла вона йому. – Адже я замалим не втратила тебе! Коли б ти хоч одним слівцем натякнув мені! З цим розслідуванням ми повинні покінчити. Розповімо просто про все Навратілу, та й годі.

– Ні, ще ні! – з одчаєм запротестував Северсон. – Ще не настав слушний час. Обіцяю тобі, що вже не зроблю ніякої дурниці. Однак ми повинні ще трохи постежити за Ватсоном.

Адже, крім речей у каюті, ми не маємо проти нього ніяких речових доказів. Утратив я і знімок, який так важко здобував. Можливо, що Ватсона ми застукаємо ще на чому-небудь. Для цього нам цілком вистачить відеофону.

– Стара помилка повторюється... – тихо сказала Алена. – Але я не можу з тобою сперечатися.

Незабаром після цього Северсона відвідав Олаф.

– Здрастуйте, дядечку! Як ваші діла, парашутисте?.. Ну, не гнівайтесь. Я прийшов запитати, що ви зробили з коробочками.

– Знищив їх, як ви просили.

– Справді? Ну, гаразд. А чому, власне, ви полізли з корабля? Чи не висліджуєте мене? – сказав він насмішкувато. – Не радив би я вам цього робити. Знаєте, не люблю шпигунів.

Северсон почервонів і мимохіть стиснув кулаки:

– Коли б ви не були моїм родичем, я покарав би вас тут же, на місці, ви, «брате сильної руки»! Занадто багато собі дозволяєте! Але я вас попереджаю: не грайтесь зі мною! Досить одного слова – і ви будете в пастці. Адже знаєте Навратілове прислів'я про глечик і його вухо?

Дітріхсон злякано відступив:

– Я не хотів вас образити, дядечку... – сказав він примирливо. – Не гнівайтесь... Прогулянку в безповітряний простір, отже, з'ясувати не можете?

– Можу! – одрубав Северсон. – Ліз я туди, власне кажучи, через вас. До реакторів я потрапити не міг, тому ваші проклятущі коробочки шпурнув у Всесвіт!

– Шкода. Все заспокоїлось, і я їх ще міг би використати. Але все ж я вам дуже вдячний! – сказав іронічно Дітріхсон.

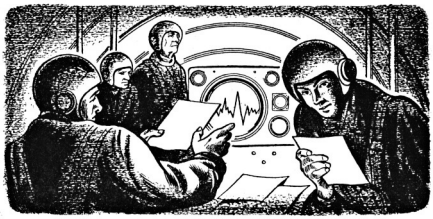

Розділ XXVIII

ТАЄМНИЦЯ ВАТСОНА

Збігали тижні, місяці... Рік змінювався роком.

В праці й розвагах час для відважних астронавтів минав непомітно. Після відкриття нуль-променів працювати стало ще цікавіше: виявилось, що ці промені можуть стати добрим помічником у цілому ряді галузей науки. Вони допомагали точніше дослідити будову атомного ядра, значно прискорювали процес перетворення елементів у лабораторіях. Однак джерело нуль-променів усе ще лишалось невідомим; безрезультатними були й спроби відтворити їх штучно.

Академік Навратіл час од часу переглядав контрольні записи скерованого на Землю астрогравіметра і хитав головою:

– Марно, марно... Випущеного слова не спіймаєш, а світла не наздоженеш. Побоююсь, що доктор Заяц поставив перед собою непосильне завдання. Гравітація – це стоголовий дракон: одну голову йому відрубаєш, а п’ять нових виростуть. Скоріше поголишся сокирою, аніж промодулюєш гравітацію!

Перспективи зв’язку з допомогою гравітації для екіпажу «Променя» становили вже не теоретичний, а практичний інтерес. Радіохвилі з Землі долітали сюди з запізненням на два з половиною роки. А повідомлень з рідної планети всі чекали з великим інтересом.

Перші спроби керувати погодою на Землі з допомогою атомної енергії викликали на «Промені» захоплення. Менш радісним були повідомлення про хід оживлення Амундсена. Операції просувались дуже повільно, бо тіло героя було в кількох місцях поранене. Однак Тарабкін, на превелику радість Северсона, надії не втрачав.

Так минуло п’ять років. Щоб відсвяткувати знаменну річницю, всі зібралися в клубі на урочистий обід.

– О, смажена курка! – радісно вигукнула Надія Молодінова. – Та це ж моя улюблена страва!

– Фарширований перець! – приєднався до неї Мадараш. – Чудесно.

– Свинина, кнедлики і капуста із шкварками! – зрадів Навратіл.

– Хай я буду президентом на планеті Ікс, якщо ця печеня не краща за ту, яку готувала матуся! – тріумфував Фратєв.

– Ви чарівниця, Алено! Як це вам вдалося догодити усім? – здивувався Чан-су.

– А що ж тут складного? – весело посміхнулась Алена. – Скільки разів ви у клубі згадували свої улюблені страви! А я ще на Землі, складаючи план нашого меню на вісім років подорожі, не забувала про національну кухню.

– І потай протягнули до «Променя» ящик із консервами, щоб порадувати нас після отієї штучної їжі, правда? – продовжив за неї Навратіл.

Северсон потиснув руку коханій і прошепотів:

– Я радий за тебе.

Тільки-но обід закінчився, як Навратіл затягнув стару пісеньку:

Це річниця, це річниця,
Ходім, стара, до пивниці -
Гой-я-я, гой-я-я,
Гой-я-я, гой-я-я!
Гой-я-я, я!

Всі приєднались, і в клубі весело залунало:

Будемо до ранку
Танцювать голана.
Гой-я-я!

***

– Товаришко Молодінова, я маю сказати вам щось дуже важливе, – почувся голос Ватсона з гучномовця відеофону в кабіні керування. – Чи не можете ви зайти до мене?

– Не можу, Ватсоне. «Промінь» трохи збився зі шляху, зараз визначаємо причину.

– Тоді – коротко: я виявив на планеті Ікс ще одну радіостанцію. Говорить на іншій мові, аніж перша, і трохи слабкіша. Слід сподіватись, що...

Його перебив різкий сигнал тривоги, а слідом за тим на екрані службового відеофону з'явилося схвильоване обличчя Цагена:

– Товаришко Молодінова, астрогравіметри показують велике тіло в напрямку Денеболи... І ще одне – трохи менше – в напрямку Регула...

Цього разу небезпека була виявлена заздалегідь, тому гарячкувати не доводилося. З наказу Молодінової начальник радіолокаційної станції Вроцлавський старанно обстежив простір і приблизно через півгодини повідомив:

– Напрямок Регула: темне тіло, величина нуль-три, відстань двадцять шість цілих і сім десятих хвилини... Напрямок Денеболи: темне тіло, величина нуль-нуль-вісім, відстань тридцять дві цілих, дев'ять десятих хвилини. В напрямку до центра сузір'я Лева: темне тіло, розмір нуль-нуль-чотири, відстань тридцять дев'ять хвилин...

Молодінова швидко ввімкнула всі відеофони на «Промені».

– Увага... Увага... Прив'яжіться! Вмикаємо реактори двигунів!

Точно за хвилину з дюз корабля вилетіло червоне полум'я.

– Як у нас кажуть, мали більше щастя, ніж розуму, – зауважив Навратіл. – Згасла сонячна система, чи що там ще було, могла б із таким же успіхом стояти просто у нас на шляху.

– Тоді б я виявив її вже давно, – заперечив Мадараш, який саме був головним пілотом. – Я не спускаю очей з головного астрогравіметра.

З екрана зазирнуло до приміщення завжди усміхнене обличчя Фратєва.

– Уявіть собі, найбільше тіло біля Регула є радіозіркою! – вигукнув він радісно. – А як інтенсивно випромінює! Це вже не шум, а просто гуркіт водоспаду!

Навратіл надів навушники і підійшов до радіотелескопа.

– Фратєв мав рацію, послухайте! – подав він навушники Молодіновій. І з посмішкою додав: – Я гадав, що він трішки перебільшує, як завжди.

– Нема сумніву, джерело радіохвиль не може бути далеко. Перевірте, будь ласка, чи точно скеровано радіотелескоп на найбільше темне тіло.

Навратіл підійшов до великої дошки і примруженими очима обвів кілька екранів.

– Так, дані астрогравіметра, радіолокатора і телескопа збігаються. Радіохвилі виходять із тіла величиною нуль-три.

– Отже, ми стоїмо на порозі розкриття таємниці радіозірок! – зраділа Молодінова. – Це, безсумнівно, згасаючі сонця, температура яких знизилась настільки, що вони вже не випромінюють видимого світла.

– Ваша правда, – показав Мадараш на екран астротелевізора. – Погляньте: згасаюче сонце ще випромінює інфрачервоні промені.

– Проксима з цієї хвилини не по праву носить своє ім'я. Найближчим сонцем є... Як його назвемо? – почухав потилицю Навратіл.

– Радіа Фратєва. Хай зрадіє Фратєв! Він перший почув її голос! – запропонував Чан-су.

За хвилину Северсон сів до мікрофона і почав говорити.

– Увага, увага! Спеціальне повідомлення для Землі!.. Насамперед ми розкрили таємницю радіозірок... Це темні тіла, або, краще сказати, згасаючі сонця. Одне з них недалеко від нас. Ми назвали його... Ради бога, що сталося?! До кабіни ззовні проникло сліпуче сяйво!.. Момент!.. Темне сонце засяяло! Вибухнуло!.. Навколо нього поширюється вогненний пруг!.. Вимикаю... Викличу вас за хвилину...

Несподіваний спалах нової сліпучої зорі викликав на «Промені» тривогу.

– Реактори двигунів – на повний хід! – скомандував Навратіл.

Ватсон залетів до кабіни керування:

– Не робіть цього! Не збільшуйте швидкість понад сто п'ятдесят тисяч кілометрів! Це може погано скінчитись!

– Або пан, або пропав! Важко зараз вибирати, на це нема часу. Далеко менше ризикуємо від підвищеної швидкості, аніж

коли б ми плентались на досяжній відстані від нової зірки і згоріли б, – відповів Грубер.

– Так, крильця нам може обсмалити! – Мадараш намагався приховати свою тривогу за жартами, але це йому погано вдавалось.

Тільки Чан-су лишався абсолютно спокійним.

– Я згодний з академіком Ватсоном, – сказав він так, ніби йшлося про звичайну наукову суперечку. – Не слід збільшувати швидкість: ми так розтринькаємо пальне, а воно нам ще придасться. Облишмо Радіа Фратєва, та й годі. Вивержена розжарена маса не полетить швидше, аніж дві тисячі кілометрів на секунду. Вона ніколи нас не зможе наздогнати.

– ...За три роки, саме тоді, коли до вас долетить мій голос, на вашому небі засяє нова зоря! – продовжував Северсон передачу. – Коли побачите її, згадайте про нас і назвіть ту зорю Радіа Фратєва...

***

Вибух космічного масштабу на відстані п’яти світлових годин – не дуже приємне видовисько. Але для наших завойовників Всесвіту це була просто ідеальна нагода вивчити життя космічного тіла.

Раптові спалахи зірок астрономи Землі спостерігали неодноразово. Однак явища відбувались так далеко, що результати спостережень були дуже скромними. І тільки тепер космонавти могли дослідити фізичні та хімічні зміни на поверхні щойно виниклого сонця та в короні, яку зірка викинула з себе з неймовірною силою.

Одразу ж після спалаху «Промінь» опинився в усе наростаючому потоці рентгенівських та космічних променів. Також і нововідкриті нуль-промені сяяли дедалі інтенсивніше.

– Так воно прилучилося, що щастя за біду зачепилося, як у нас кажуть! – посміхнувся Навратіл. – Ну що ж, нам лишається тільки шанобливо подякувати нашій любій Радіа Фратєва за надзвичайно цінні факти, які вона дала науці. Нема сумніву, що вони допоможуть розкрити таємницю виникнення нових та інших зірок, а також походження космічних променів.

– Так, ми збираємо багатший урожай, аніж сподівались, – кивнула Молодінова. – А скільки нових великих відкриттів ще чекають на нас у сонячній системі Проксими Центавра!

– А може, вдасться навіть розкрити таємницю походження всієї Галактики? – мрійливо сказала Алена.

Яскраво-жовтий колір Радіа Фратєва за кілька днів перетворився на оранжевий, потім – на рожево-червоний. Видимість зірки настільки зменшилася, що її вже можна було спостерігати тільки через сильні телескопи.

– Слід було б назвати її не Радіа, а Пирскавка! – жартував Фратєв. – Засяяла, натворила бешкету та й зникла... Бачите, яка швидкоплинна людська слава?!

***

Життя на «Промені» знову ввійшло в нормальну колію. Вчені скерували об'єктиви своїх апаратів до мети подорожі, до сузір'я Проксими Центавра.

Северсон під час усіх цих бурхливих подій майже забув про Ватсона. Нагадала йому про нього тільки розмова з праплемінником. Олаф поскаржився на безперервний головний біль, який іноді доводить його до нестями.

«Бодай би у тебе луснув мозок, то я б хоч позбувся клопоту! – подумав Северсон. Коли ж за мить усвідомив зміст свого потаємного бажання, здригнувся: – До чого вже я дійшов! Такі думки може мати тільки боягуз! – гнівався він сам на себе. – Час летить, і мета подорожі наближається. Треба діяти!»

Тепер він стежив за Ватсоном в обсерваторії щодня. Після багатьох марних спроб йому вдалось нарешті його застукати.

Северсон ввімкнув відеофон і без особливої уваги спостерігав картину на екрані. Вона не зацікавила його, бо була надто схожа на всі попередні. Северсон уже знав кожен Ватсонів рух. Не було нічого особливого й у тому, що той набрав якийсь номер на відеофоні.

Однак те, що сталося потім, Северсона безмежно вразило. На екрані Ватсонового апарата з'явився кадр із кабіни керування. Чансу розмовляв з Навратілом про нововиявлену планету в сузір'ї Альфа Центавра А. Ні один з учених відеофону не помічав.

«Хіба там не спалахнула сигнальна лампочка?»

Коли Ватсон наситився виглядом кабіни керування, він з'єднався з клубом. Там якраз було весело. Вроцлавський розповідав анекдоти, все товариство сміялось. Іноді посміхався й Ватсон.

У клубі також ніхто не помітив, що відеофон працює.

Северсон ляснув себе по лобі:

«Я просто дурень! Як це я не догадався зразу: Ватсон робить те саме, що й я – підслухує з допомогою відеофону. Що ж він хоче вивідати?.. Ні, тепер уже справді настав час утрутитись».

Він вирішив одразу ж після чергування розповісти про все Алені й попросити, щоб вона поінформувала Навратіла про обох змовників.

Та тільки-но він зайшов до клубу, де мав зустрітися з Аленою, як зупинився вражений.

У порожній залі біля вікна з покрученою сосною сидів... Ватсон. Він так заглибився в перегляд якихось паперів на столику перед ним, що нічого не помічав довкола.

«Ватсон у клубі?! Ніколи раніше він сюди не ходив. Що це він замислив?» – промайнуло в голові Северсона.

Ватсон тримався спокійно, його очі часом навіть посміхались двома віялами зморщок біля скронь. Переглянувши папери, він акуратно склав їх у великий стос, сперся ліктем на раму вікна і, машинально погладжуючи посріблене сивиною волосся, задивився у зоряне небо.

До зали поступово збирались усі астронавти. Кожен з них, помічаючи Ватсона, дивувався так само, як і Северсон, але ніхто з цього приводу не сказав ані слова.

– Як тобі подобається цей відвідувач? – прошепотів Северсон, коли до нього підсіла Алена.

– Я йому рада. Нарешті набрався розуму.

– Ти знала, що він сюди прийде?

– Так, мені про це сказав Навратіл.

– Звідки така зміна? Чого йому треба?

– Ти – невиправний! – засміялась Алена. – В усьому бачиш якусь таємницю.

– А отой приймач і зашифровані позначки – то нічого не означає?! – ображено запитав Северсон.

Алена вже не встигла відповісти. Навратіл підвівся і зробив знак рукою:

– Сідайте, друзі, послухаємо академіка Ватсона. Він хоче розповісти нам щось дуже важливе.

Северсон запитливо глянув на Алену. Вона знизала плечима.

– Знаю добре, що багато хто з вас вважає мене відлюдком, мізантропом... – сухо й холодно заговорив Ватсон. – Саме тому я хотів би звітувати за свою самотність... – він помовчав і обвів поглядом присутніх. – Сьогодні я вже можу сказати, чому не ходив до клубу. Мені потрібно було багато часу. Я намагався розгадати зміст слів незнайомої мови мешканців планети Ікс...

Серед нечисленної аудиторії прокотився рух здивування, але Ватсон не звернув на нього ніякої уваги.

– Сподіваюсь, мені це частково вдалося зробити...

Алена злегка штовхнула Северсона і багатозначно підморгнула.

– Як я вже доповідав товаришці Молодіновій, планета Ікс надсилає свої передачі двома станціями. На жаль, другу я виявив тільки недавно, і передає вона на зовсім іншій мові, аніж перша. Тому вся моя робота стосується виключно потужнішої станції, яку ми вже чуємо багато років...

Ватсон підійшов до магнітофона і клацнув вимикачем. По залі розлігся скиглячий голос.

– Так говорять мешканці планети Ікс нормально. А тепер пустимо плівку повільніше... Будьте уважні... Найчастіше почуєте слова: «вехагете», «есвеелес», «охогхім», «есвеелен», «гехе»... Очевидно, це найбільш уживані незнайомими людьми вирази.

Я встановив слова, які найчастіше вживаються в більшості мов світу, і дійшов до висновку, що серед тих слів, які ви щойно почули, насамперед повинні знайтись займенники, дієслово «бути» і таке інше.

Було б надто довго описувати, як крок за кроком я розкривав зміст невідомих слів. Хто зацікавиться цією проблемою ближче, може вивчити цей ось матеріал, – поклав він руку на грубий стос паперів. – Я б хотів звернути вашу увагу, що шлях до розв’язання був дуже складний. Спочатку я звернувся до найрізноманітніших дешифрувальних систем, які відомі з найдавніших часів. Це нічого не дало. Потім я вивчив наукові праці академіків Грозного та

Лекси, які розшифрували невідому писемність на написах зі Сходу. Але й це мені небагато допомогло. Тільки після цілого року марних шукань я помітив, що деякі слова, хоча й мають однакові літери, коли б це було сказано нашою мовою, вимовляються щораз по-іншому. Різниця тільки у висоті тону складів. Невідомі люди, власне, не говорять, а співають. Для нашого слуху це не дуже приємно, а для них – має велике значення. Окремі тони їм заміняють літери.

А тепер я прочитаю вам переклад кількох фраз, які мені вдалося зрозуміти...

«Математичний турнір (поєдинок чи олімпіада) мав хороший перебіг і високий рівень. Абсолютним переможцем є... (незрозуміле ім'я)».

«Ворожа держава (чи континент) прагне знищити нашу цивілізацію (чи релігію). Бог нам вклав у руки меч (чи зброю), щоб ми покарали боговідступників. Наша земля (континент) для нас занадто мала. Найурожайніші місця мають безбожники (незрозуміла назва народу), а ми голодуємо. Ми повинні поширити свій життєвий простір. Наш терпець уривається. Оголосимо священну війну...»

Здається, наше відвідання планети Ікс не буде приємним. Із результатів, які я дістав ціною довгої й наполегливої праці, видно, що там наближається буря. Можливо, ми потрапимо саме в розпал...

Він замовк. У залі стояла важка тиша.

– Признаюсь, – і, мабуть, я кажу від імені всіх, – що мене академік Ватсон приємно здивував, – заговорив Навратіл. – За його гігантську працю ми повинні висловити йому щиру й палку подяку...

Захоплені оплески підтвердили його слова.

– В усякому разі, для нас ця робота має велику цінність. Вона полегшить нам зав'язати стосунки з мешканцями планети Ікс. Проте не гнівайтесь, товаришу Ватсон, якщо покажу вам і на темний бік питання. Безперечно, ви знаєте, що і вам, і нам я бажаю на цьому шляху найбільшого успіху. Я не беру також під сумнів і вашу сумлінність. Однак боюся, що при всій ретельності в розшифруванні, ми можемо легко піддатись омані. Не забувайте, що наше мислення надто «земне», щоб ми могли проникнути в

мислення невідомих створінь тільки на основі звукових записів. Припускаю, правда, можливість, що академік Ватсон розкрив закономірності невідомої мови, але боюсь, що зміст слів у багатьох випадках інший, аніж той, якого надаємо йому ми.

Почалася жвава дискусія. Одні стали на бік Ватсона, інші погоджувалися з Навратілом.

– Я вирішив вивчити музику невідомих людей, – заявив Мадараш, коли вчені розходились до своїх кают. – Для відкриття її закономірностей словники не потрібні.

Северсон був такий приголомшений повідомленням Ватсона, що всю бесіду спостерігав немов уві сні.

«Він самовіддано працював, а я його підозрював... Але чому він так часто зустрічається з Олафом? Навіщо підслухує розмови? А хто мені запхнув до кишені отой застережний лист?.. Ні, ще не все гаразд. Чи не розшифровує він ту мову з інших міркувань?»

Розділ XXIX

ГАРНИЙ СЛУГА – СТРАШНИЙ ХАЗЯЇН!

– Увага, увага! За десять хвилин умикаємо реактори двигунів! Приготуйтесь, корабель почне обертатись!.. – голос чергового капітана Надії Молодінової лунає з репродукторів урочисто.

– Ура, наближаємось до мети! – вигукнула Алена. – Подорож була чудова, але всьому свій час. Признаюсь тобі, Лайфе, що ця одвічна ніч уже іноді починала дратувати мене. Навіть не уявляєш, яка я рада! Ти теж, правда?.. От буде чудесно, коли відчуємо під ногами твердий ґрунт, а над головами в нас засяє справжнє сонце. І навіть не одне, а цілих три зразу!

Вона витягла з футляра демодулятор і простягнула Северсону:

– Поглянь, як весело сяють вони нам назустріч!

Северсон дивився на сонця, затамувавши подих. Які вони барвисті! Одне – жовте, як наше, друге – оранжеве, а третє – яскраво-червоне.

– До якого з них ми летимо? – запитав він задумливо.

– До отого найбільшого, червоного. Кажу, правда, до найбільшого умовно, бо насправді Проксима Центавра – найменша в тризір'ї. Воно здається великим, бо до нас найближче.

– Як далеко від нього інші сонця?

– Приблизно за чотирнадцять світлових днів. Наш «Промінь» пройде таку відстань максимум за шість тижнів. Туди також зазирнемо, коли розпрощаємося з мешканцями планети Ікс. Це буде цікава подорож! Жовте сонце – Альфа Центавра А – має сім планет, а оранжеве – Альфа Центавра Б – чотири. Цілком можливо, що на якійсь із них знайдемо мислячі створіння типу земних

людей. Обидва сонця взаємно обертаються зі своїми сонячними системами навколо спільного центра ваги. А навколо цієї пари рухається Проксима зі своїми планетами.

Ззаду «Променя» почувся шум і гуркіт атомних двигунів. Тризір'я зникло з поля зору апарата. Небо почало обертатися; з'явилося сузір'я Діви, потім Волосся Вероніки, Малий Віз із Полярною Зіркою, Кассіопея та сузір'я Андромеди, посеред якого сяяла непоказна зірочка – Сонце нашої сонячної системи.

Тільки-но «Промінь» зайняв нове положення – кормою вперед, – Северсон розстебнув запобіжний пояс і підвівся з крісла. Він злякано скрикнув: ноги його не тримали.

– Я просто дурень! – почервонів він. – «Промінь» гальмує, і тому до нас повернулась сила тяжіння... Знаю про це, а забув...

– Не звертай на це уваги. Чи мало чого забуде людина за п'ять років?.. Перш ніж почнеш ходити, Лайфе, перевзуйся. Черевики зі сталевими підошвами зайві; підлога вже не намагнічена.

Северсон пройшов кілька кроків, тупнув ногою.

– Безперечно, до ваги звикнеш швидше, аніж до її відсутності. В мене таке приємне відчуття, ніби я вже стою на твердому ґрунті.

Він витяг з кишені олівець, підняв його вгору й пустив. Той не повис у повітрі, як це сталося б півгодини тому, а досить швидко упав на підлогу.

– Справді, як на Землі!

На відеофоні заблимав червоний вогник:

– Алено, зайдіть до кабіни керування!

Северсон лишився один.

За ці довгі роки роботи в лабораторії він вивчив усі апарати так досконало, що міг уже працювати самостійно.

– Ще двадцять хвилин... – сказав він, глянувши на годинник, і поклав перед собою великий блокнот-щоденник.

«Із чого почати? – роздумував він, неуважно покусуючи кінчик олівця. – Стільки вражень!»

– Будьте здорові та веселі, дядечку! Як ся маєте? – пролунало раптом з дверей.

Олаф! Чого йому тут треба?

Северсон глянув на нього з подивом і замість відповіді тільки кивнув головою.

– У вас такий вигляд, ніби ви кислицю вкусили! Може, не раді мені? – солодко посміхнувся Дітріхсон. – Я повинен тут на годинку замінити Свозилову. Вона на нараді капітанів. Бачу, що ви були б їй більш раді, аніж власному праплемінникові. Ну, та це не має значення... Яка тут у вас серйозна справа?

– За десять хвилин повинен витягнути з міжзоряного простору штучний білок. Я виставив його для опромінювання нуль-променями. Дослід номер вісімсот двадцять три. Втім, я це зроблю сам.

– Як я бачу, ви сьогодні не в доброму гуморі, дядечку. Ну, як хочете. Подивлюсь тоді, як іде приготування їжі.

– І про це я потурбуюсь сам, – пробурчав Северсон.

В очах Дітріхсона спалахнули зелені вогники, але він одразу опанував собою. Сів у крісло і задивився на контрольний щит котла високого тиску.

– Послухайте, в мене виникла ідея, – звернувся він за хвилину до Северсона. – Чи хотіли б ви порадувати свою наречену?

– Порадувати?.. Чим же це? – запитав той неохоче.

– Дослідом вісімсот двадцять чотири, який, можливо, принесе несподівані результати. Потім можете вільно сказати, дядечку, що це була ваша ідея. З радістю вам її дарую.

– Не варто. Не люблю хвалитись чужим пір’ям, як каже Навратіл... Як ви собі цей дослід уявляєте?

– Загалом просто. Дослідимо, які зміни викличе в штучному білку радіоактивне опромінювання. Поки Свозилова повернеться, дослід буде закінчено. Вона здивується, коли ми їй запропонуємо оглянути білки під електронним мікроскопом!

Северсонові ця пропозиція сподобалась. На якусь мить він навіть позбувся неприємного відчуття од присутності Олафа.

– Погляньте... – Дітріхсон витягнув із шафи плескуватий закритий резервуар з білками і подав його Северсону. – Зайдіть із цим до атомної електростанції. А втім, не заходьте туди через головний вхід, щоб даремно не турбувати чергових біля реакторів. Пройдіть задніми дверима номер чотирнадцять. Просто проти дверей побачите стіну з кількома засувками. Відкрийте одну з них і

покладіть туди касету з білками. Лишіть їх там на п’ять хвилин, цього цілком вистачить. Потім принесіть їх сюди, оце й усе. Нічого складного в цьому немає. А я тим часом подбаю про дослід номер вісімсот двадцять три... Коли витягнути касету?

– За дві хвилини. Я ще вам допоможу...

– Хіба я маленька дитина?.. Ви спокійно собі йдіть, шкода часу. Свозилова може незабаром повернутись, і наш сюрприз не вдасться.

Біля дверей номер чотирнадцять Северсон зупинився.

«Чи не послав мене Олаф геть тільки для того, аби щось накоїти в лабораторії?» – спало йому на думку. Він уже хотів був повернутись, але передумав: за десять хвилин його відсутності Олаф нічого не встигне зіпсувати. А втім, усе потім доведеться як слід перевірити.

Заглиблений у свої думки, Северсон не помітив скафандрів, що висіли на протилежній стінці вузького коридора. Підвівся навшпиньки, схопився за металеве колесо герметичної засувки і кілька разів крутнув його.

– Ще мало... – сказав він після першої невдалої спроби відчинити грубезну заслону. Крутнув колесо далі.

– Зупиніться, ради бога, зупиніться! – закричав хтось, схопивши його за руку.

Северсон здригнувся і швидко озирнувся... Ватсон!

– Ви що – збожеволіли, чоловіче?! Вам життя остогидло?! Хіба ви не знаєте, що, коли відкриєте цю заслону, вас пониже смертоносне радіоактивне випромінювання?!. Дивуюсь Навратілу, що взяв до корабля такого невігласа! А ще більше мене дивує Дітріхсон. Чому він вам, дурень, не сказав, що тут ніхто не повинен перебувати без скафандра? Хіба ви їх не бачите?.. Оцей ваш ідіотський дослід з білками міг легко скінчитись розпадом білків вашого тіла!

В першу мить Северсон узагалі не міг зрозуміти, що сталось і чому Ватсон так лає його. Однак останні слова одразу ж примусили його опам’ятатися.

– Дітріхсон не винен, я сам мусив це знати... Але як ви мене тут знайшли? Звідки знаєте, що мене послав сюди Дітріхсон і що я провадив дослід з білками?

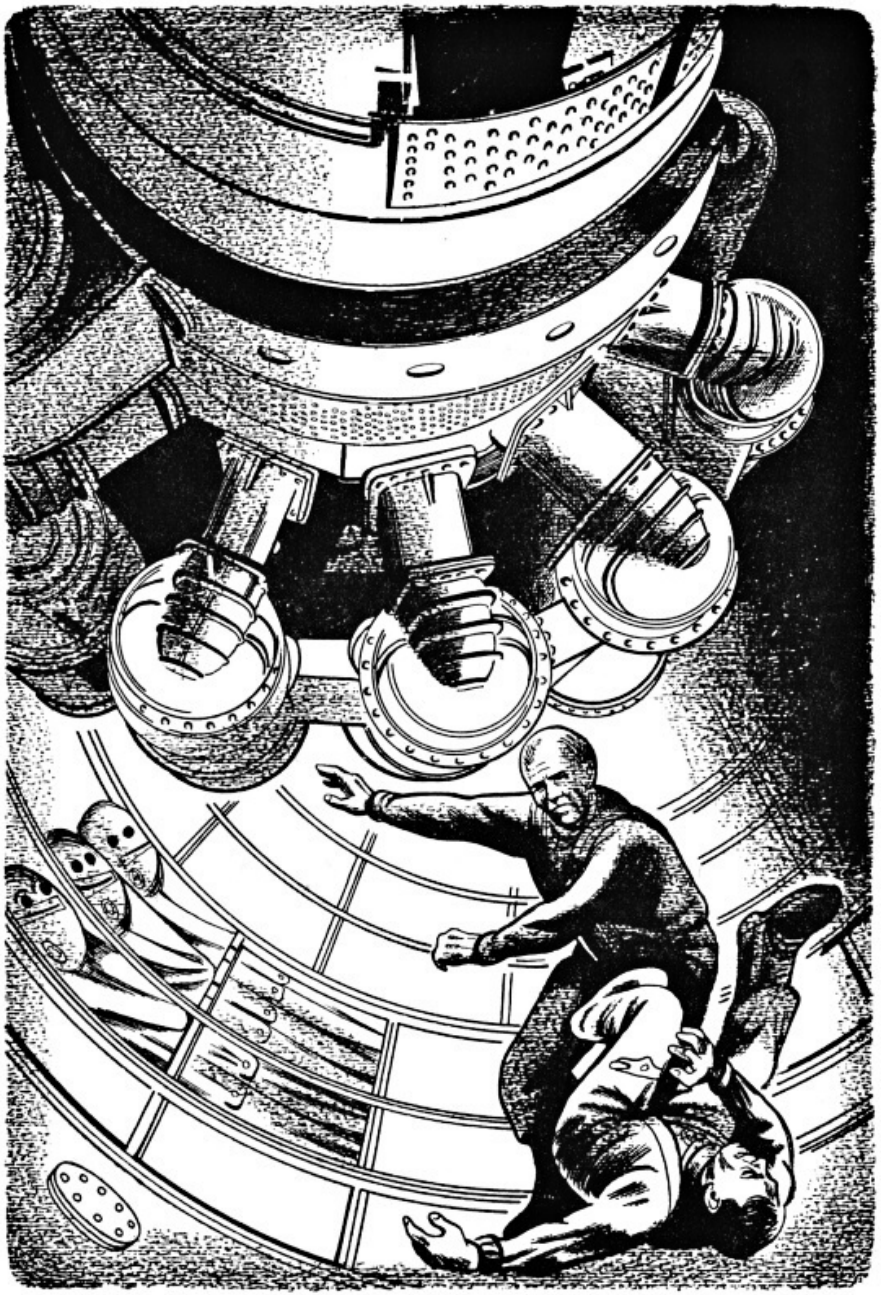

– Як я знаю це? Я просто чув вашу розмову. Але про це поговоримо пізніше. А тепер – надіньте скафандр та закінчіть цей ваш окаянний дослід... Що ви хочете виявити? Нічого нового не одержите, це вже давно досліджено.

– Ви підслухуєте відеофоном. Можете сказати, навіщо ви це робите? – прямо запитав Северсон.

– Ваша правда, підслухую. І раніше частенько цим розважався. Це моя слабість і до деякої міри невихованість, визнаю. Але, зрештою, чому іншому, як не оцій моїй дурній звичці, ви зобов'язані своїм життям?

– Я вам вельми вдячний, товаришу Ватсон, – тепло сказав Северсон після великої паузи. – Тепер я бачу, як я помилявся щодо вас. Ви – добра людина, і тому мені не йде з думки, чому ви підслухуєте чужі розмови.

– Ви допитуєте, як прокурор. Якщо вже так наполягаєте, скажу вам усе. Просто мені було тоскно. Самотність я витримую далеко гірше, аніж ви гадаєте. Планета Ікс вимагала всього вільного часу. На розваги його не лишалось, тому я відвідував клуб і кабіну капітана хоч відеофоном. Ніяких секретів там не буває. До вас у лабораторію я потрапив цілком випадково. Сам того не знаючи, мене з'єднав Фратєв, коли апаратом, з яким я був з'єднаний, викликав товаришку Свозилову. Сподіваюсь, що оцю мою слабість ви не використаєте проти мене. До мене й так не дуже прихильно ставляться на «Промені» через мої старі суперечки з Навратілом. Я майже шкодую, що тоді так нерозсудливо попросив увести мене до експедиції.

Северсон міцно потиснув йому руку:

– Навпаки, всі ми вас дуже поважаємо й любимо, повірте мені!

Цього разу він говорив щиро.

***

Про те, що сталося на атомній електростанції, Северсон не сказав Алені ані слова. Ватсона тепер він відвідував часто. Намагався дрібними послугами виявити свою вдячність та заглушити цим голос нечистого сумління.

Олафа Северсон всіляко уникав.

«Чи послав він мене на електростанцію навмисне, щоби позбутись небажаного свідка, чи, може, тому виною нещасливий випадок і моє прокляте невігластво?» Відповіді на ці запитання він поки що не знаходив.

Дні тепер не бігли, а повзли, як слимаки. Відважні завойовники Всесвіту жили в постійному збудженні.

Швидкість уже настільки зменшилась, що чорні дірки в небі почали оживати. Спочатку з'явилися три тьмяні зірочки сузір'я Центавра. Невдовзі після цього виступили з темряви й інші зірки і, нарешті, з'явилась і маленька зірочка – наше Сонце.

Світло трьох сонць сузір'я Центавра вже проникало до кабін, як слабеньке сяйво серпика нашого Місяця.

Один з астротелевізорів був установлений у клубі, щоби вчені могли спостерігати за планетою Ікс і у вільний час.

Спочатку вона з'явилась на екрані як макове зернятко. Повільно виросла до розміру горошинки, потім стала як горішок, як тенісний м'ячик...

Складні електронно-обчислювальні машини запрацювали на повний хід. Слід було якнайшвидше обчислити шлях усіх чотирьох планет біля Проксими, і насамперед орбіту планети Ікс; точно визначити час її обертання навколо центрального світила та навколо власної осі, – так само, як і відстань між Проксимою та окремими планетами. Розрахунки, які раніше вимагали б праці десятків учених протягом довгих років, електронно-обчислювальні машини провели за кілька годин.

«Промінь» уже наблизився до планети настільки, що астротелевізором можна було спостерігати її поверхню. Чотири п'ятих планети було вкрито океаном, решту посідали два континенти та кілька невеликих островів. Точну карту планети вчені ще не могли скласти, бо перешкоджала густа запона.

– Якщо невідомі люди мають більш досконалі телескопи, ніж ми, то вони, безперечно, вже помітили нас, – міркував Вроцлавський. – Яке ж враження справить на них наш «Промінь»? Чи здогадуються вони, що до них прибувають гості з іншої сонячної системи?

– Знаєте, що я придумав? – вигукнув Северсон. – Перевіримо, наскільки правильно академік Ватсон зрозумів їхню мову.

Надішлемо їм повідомлення, щоб вони, бува, не злякались, коли ми з'явимось на їхньому небі.

– Чудесно! Хай я стану атомом торію, якщо це погана ідея! – захоплено погодився Фратєв.

– Ідея справді непогана, але не знаю, чи зможу я здійснити її, – посміхнувся Ватсон. – Хіба я вмію так скиглити, як вони?

– Це дуже просто, – озвався Мадараш. – Перекладіть нашу передачу на «іксівщину» і напишіть до тексту ноти. Я проспіваю їх, як соловей! Їхню мову я трішки засвоїв, коли вивчав музику.

– Ото буде сюрприз, коли ми раптом всунемося в їхню програму! – засміявся Фратєв.

Як сказали, так і зробили. Наступного тижня радіохвилі з чудними звуками вже помчали до планети Ікс. Мадараш зіграв свою роль бездоганно.

Ватсон тепер не відходив від приймача. Він чекав, чи не дадуть відповіді незнайомі створіння.

– Увага! – раптом закричав він переможно. – Вони почули наш заклик! Передавач замовк!

За десять хвилин станція планети Ікс заговорила. Ватсон увімкнув магнітофон на запис. За якийсь час передавач замовк знову.

– Повторіть наше повідомлення. А я тим часом спробую розшифрувати текст.

Ватсон узяв свій дбайливо складений словник і почав перекладати... Записавши першу фразу, покрутив головою:

– Якась нісенітниця! Тут узагалі немає логічного зв'язку: «Війна робить мир, за ліс кидати каміння, час приборканий не може...»

– Або вони нас погано зрозуміли, або не розуміємо їх ми, – посміхнувся Навратіл. – Спробуйте перекласти наступні фрази.

– Момент! Відновили передачу.

Ватсон знову почав записувати.

– Погано їх розумію, передача має багато перешкод. Ось послухайте! – перемкнув він приймач на репродуктор.

Пролунав шум і тріск, які зовсім заглушили голос диктора.

– Це схоже на грозу, – сказав Фратєв.

– На планеті Ікс спостерігаю чудні спалахи! – повідомив Цаген із кабіни керування.

Вчені підбігли до астротелевізора.

– Це не гроза, а радше вибухи вулканів, – сказав Чан-су.

– Вулканічна діяльність, мабуть, захопила тільки лівий континент.

Ватсон швидко перелаштував приймач.

– Друга станція мовчить. Мабуть, міститься на континенті, який зазнав стихійного лиха.

Навратіл увімкнув відеофон:

– Товаришко Молодінова, збільшіть швидкість. Є загроза, що прибудемо надто пізно.

– Почалися вибухи вулканів уже й на другому континенті! – вигукнув Вроцлавський.

Усі замовкли. З жахом в очах спостерігали картину на екрані.

– Перша станція також замовкла...

Ватсон витягнув з кишені хусточку і повільно витирав пітне чоло.

– Своїм нещасливим пророцтвом я ніби накликав катастрофу... – сказав він скрушно. – Адже я казав, що тут ми не зустрінемо ніяких людей...

– Не випереджайте події, – заспокоював його Навратіл. – Вулканічна діяльність справді страшне явище, але все життя на планеті вона знищити не може. Особливо коли йдеться про все людство. Мешканці планети все-таки розумні створіння. Знають радіо, а отже, – цілком імовірно, – мають і авіацію. В найгіршому разі, врятуються в повітрі.

***

«Промінь» уже наблизився до планети настільки, що її поверхню можна було спостерігати простим оком. Вулканічні спалахи досі ще не згасали.

Мадараш убіг до кабіни керування і похитнувся. На його обличчя впало багряне сяйво червоного сонця, яке сліпучо світило з зоряного неба. В руці він судомно стискував щойно проявлену, ще мокру, фотографію.

– Товаришко Молодінова, товаришу Навратіл...

На знімку була зображена частина планети з правим континентом. У кількох місцях з її поверхні здіймалися вогненні

кулі. На вершині однієї з них, як терновий вінець, химерно клубочився дим. З мороку яскраво-фіолетовим кольором світилося зубчасте гірське пасмо.

– Це не вибухи вулканів, це... – голос Молодінової урвався.

– ...вибухи атомних бомб! – прошепотів Навратіл.

Мадараш витягнув авіаційні знімки вибухів у Хіросімі та Нагасакі і поклав їх поруч із фотографією.

– Сумніву немає...

– Планета Ікс дуже радіоактивна! – почулося повідомлення з кабіни спостереження.

– Ми прибули надто пізно!.. Безумці, чи для того дала їм природа розум, щоб вони взаємно знищували одне одного? – Молодінова стиснула кулаки. – Вони самі собі проголосили смертний вирок... І яка жахлива смерть! Ті, що не загинуть одразу, будуть довго конати в страшних муках...

«Промінь» наблизився до планети ще більше. І тільки тепер, побачивши згасаючу атомну війну на власні очі, кожен ясно усвідомив, що тут, за мільярди кілометрів від Землі, зараз відбувається трагедія, якої Всесвіт досі не знав.

Усі, хто був вільний, зібралися в клубі й мовчки спостерігали грізну сцену. Ніхто не хотів зараз лишатись на самоті, усіх тягло до колективу.

Ватсон притулився лобом до холодної шибки вікна й прошепотів:

– Ніколи я не думав, що побачу наяву Дантове пекло! «Земля, сліз повна, вихор підганяє, жахлива блискавка в багрянці промайнула...»

Ще кілька вибухів – і на планеті Ікс запала мертва тиша. Тільки то тут, то там хмари диму та пилу проривало багряне сяйво вогню.

«Промінь» спустився ще нижче і обертався навколо планети на мінімальній висоті.

На екрані астротелевізора пробігала жахлива картина суцільної руїни: палаючі міста, села і ліси; спалені на вугіль поля. Де-не-де валялись трупи тих, кого вибухи застали на більшій відстані. Гірські масиви та металеві конструкції світились зеленкувато, як натерті фосфором. Так само сяяла й уся атмосфера не освітленої сонцем півкулі.

А над усім цим палала кривава Проксима. Здавалось, вона також плакала. Довгі язики протуберанців вилітали до чорного неба і повільно відривались від своєї вогненної матері.

– Нагорі атомна енергія, яка дарує життя, а знизу – та, що це життя знищує...

Плакали всі, і ніхто цього не соромився.

– Радіоактивне випромінювання має незвичайні властивості. Воно таке ж потужне, як і космічні промені. За всіма ознаками, проникає на п'ятсот метрів у землю, – почувся голос у репродукторі.

Северсон схопився за голову.

– Товариші! – закричав він. – Я вас зраджував. Тепер бачу, яким злочинцем є Олаф, якими вбивцями є «Браття сильної руки»!

Мадараш від несподіванки впустив кінокамеру, якою саме вів кінозйомку найбільш приголомшливого в історії людства документа. Вчені підбігли до Северсона, гадаючи, що той збожеволів.

– Що ти кажеш, мій любий?! Опам'ятайся! Не втрачай розуму! Така катастрофа нашій Землі вже не загрожує, ми давно послали атомних авантюристів під три чорти!

– Не бійся, Аленко, я не збожеволів. Тільки я вже більше не можу мовчати. Цей жах унизу одкрив мені очі. Не можу мовчати! – він через силу підвівся. – Я вам усе повинен сказати... З нами летить убивця! Убивця, який за вашою спиною готується влаштувати ось таке! – показав він на планету Ікс. – Це – Дітріхсон; так, мій праплемінник Олаф! А я його приховував!

– Але ж Дітріхсон не може бути вашим праплемінником, я знаю його вже давно, – похитав головою Ватсон. – Його пращури переїхали до Америки щось близько тисяча вісімсот шістдесятого року. Заспокойтесь, Северсоне, у вас трошки розгулялися нерви, але незабаром усе це мине. Катастрофа на планеті Ікс сильно вплинула і на нас... Вроцлавський, та не стійте, ж ви, як соляний стовп! Принесіть якихось ліків, чи що!

– Нічого не треба, дайте мені говорити. «Братство сильної руки» існує, це не моя вигадка. Про це сказав мені сам Дітріхсон, коли ми з ним зустрілись у Празі... Тут, у моєму щоденнику, ви прочитаєте все! – він витяг із кишені блокнот і кинув його на стіл. – Це злочинці, які гадають, що вони вищі за інших людей і що їм

судилось володіти світом. Сила і влада – ось їхня мета. Можливо, вони мають і приховану атомну зброю, яку колись скинуть вам на голову. Зараз ми, а після нас – хоч потоп! – показав він тремтячою рукою за вікно.

– Безглуздя! – різко запротестував Грубер. – Хіба може на нашій Землі існувати зараз хоч одне створіння, що називається «гомо сапієнс», «розумна людина», яке б не знало, що атомна війна насамперед знищить агресора?.. Така людина вже давно повинна була б лікуватись у божевільні.

– Облиште, хай говорить! – урвав його Фратєв.

– Так, «Братство сильної руки» готує війну! – вперто повторив Северсон. – Дітріхсон сказав мені це ясно й відверто. Він обіцяв мені, що в разі їхньої перемоги я буду таким же володарем, як і вони. Я цього ніколи не прагнув, повірте мені. Я просто не хотів зрадити свого праплемінника і заспокоював себе тим, що, зрештою, переконаю, вмовлю його... Але тепер, над домовиною планети Ікс, я з жахом зрозумів, кого приховував. Я зрозумів, що про злочин не можна мовчати, бо замовчувати – значить бути співучасником злочину... Чому я так пізно усвідомив це?

Я чітко розрізняв, – Аленка мені не раз дорікала за це, – «я» і «ви». Ватсона я підозрював у відлюдності, а тим часом ізолювався від вас сам. Правда, я виконував свою роботу чесно, але не зжився з вами – і, по суті, лишився відірваним від колективу. Тепер я вже знаю це, але як дорого я заплатив за таку мудрість!

Алена обняла його і погладила по волоссю:

– Це нічого, любий, усе вже минуло...

Навратіл недовірливо похитував головою. Северсон помітив це. Він звільнився з обіймів Алени і вигукнув:

– Ви мені не вірите? Один доказ є у мене в кишені. Не знаю, правда, що це таке, але певен, що тут щось не гаразд. Інакше, навіщо б Дітріхсон просив мене, щоб я знищив дві коробочки таких ампул? Можу вам їх показати, я заховав їх у себе в каюті, в шухляді з білизною...

Навратіл оглянув ампулку під електронним мікроскопом.

– Негайно заарештувати Дітріхсона! Це справді злочинець! – сказав він хрипло. – Наймерзенніший злочинець! Він готував бактеріологічну війну. Погляньте: віруси мозкового грипу...

Він помовчав, щоб перевести дух.

– Яке щастя, друзі, що людство вчасно побачило, в чому криється корінь зла, і зрозуміло, якою небезпекою є для його існування капіталізм та імперіалізм! Яке щастя для людства, що у цих злочинців вирвано з рук атомну зброю, що Радянський Союз вчасно мобілізував народи на бій за мир... З атомною енергією – все одно як з вогнем: вона хороший слуга і страшний господар. Тепер, на щастя, вона тільки хороший слуга, що дав нам силу для багатьох перемог. Який добробут створили ми з цією силою на Землі! Без неї ми сьогодні не були б тут, у сонячній системі, віддаленій від наших домівок більш як на чотири світлових роки... Безумці, які в хворобливому прагненні влади забувають про людяність та чесність і навіть втрачають природний інстинкт самозбереження, повинні пам'ятати, що той, хто сіє вітер, збирає бурю! Та буря змете тільки їх. Людство не допустить, щоби повторився жах минулого. Воно хоче жити спокійно й мирно, і тому безжально знищить кожного злочинця...

І ще один повчальний висновок дають нам ці застережні сигнали з Всесвіту: у радісному мирному житті ми перестали бути пильними і обережними. Ми покладались на те, що пережитки імперіалізму назавжди зникли зі свідомості людей... Як бачите, заспокоюватись зарано... Товариші, ми повинні негайно скликати суд і поставити перед ним підступного злочинця!

Однак Дітріхсона не знайшли ні на атомній електростанції, де він мав чергувати, ні в лабораторії, ні в його каюті.

***

– Хотів би я вам, Алено, сказати кілька одвертих слів, якщо ми вже випадково лишились на самоті... Пам'ятайте: любов не сліпа і не пасивна. Справжня любов облагороджує людей, робить їх кращими. Ви повинні були більше допомагати Северсонові... Ну, нічого, ви все це ще виправите. Все життя у вас попереду.

– Товаришу Навратіл, знаю, що на мені лежить велика провина...

До клубу зайшов Северсон. Навратіл враз пригадав, що має зазирнути до кабіни керування, і вийшов. Северсон нахилився до Алени і запитав пошепки:

– Гніваєшся на мене?

– Дурненький! – посміхнулась вона. – Навпаки...

– Ті дві коробочки лежали між нами, як камінь... Зачекай хвилинку. Побіжу по них, щоб вони вже більш не пекли мене...

– Ходімо. Я піду з тобою.

Северсон відчинив двері своєї каюти і зразу ж вискочив назад. На його ліжку, серед розкиданої білизни, сидів Дітріхсон. У лівій руці він судомно стискав металеву коробочку, а правою вибирав з неї ампулки і трощив їх об підлогу.

– Фаухер, Йонес, Северсон – усі так скінчите! Замордую вас, як собак! – очі в нього були божевільні, вирячені, і він весь час тіпався. – Іди геть, убивця! – закричав він, побачивши Северсона. – Ти знищив планету Ікс!

Коробку з ампулками він пошпурив до дверей.

– Збожеволів! – Северсон сильно причинив за собою двері і схопив Алену за руку. – Швидше поклич Навратіла!

Алена побігла. Северсон сперся на двері, щоб затримати безумця.

Дітріхсон кілька разів посмикав за ручку і затих. Здавалось, він заспокоївся. Та ось двері раптом широко відчинились. Божевільний вискочив з каюти, наштовхнувся на стінку, впав. Одразу ж схопився і, не помічаючи Северсона, побіг до виходу з корабля.

Перш ніж Северсон опам’ятався, Дітріхсон відчинив двері шлюзової камери, які автоматично зачинились за ним, потім зовнішні двері; відштовхнувся і стрибнув у безповітряний простір.

Його обличчя й руки вмить залилися кров’ю.

Мертве тіло потонуло в темряві.

***

– Який він гидкий і який жалюгідний! – тихо сказав Навратіл. – Чи послали вже ви, Северсоне, повідомлення на Землю?

– Так. Повідомив їх також, що через надзвичайно високий рівень радіоактивності приземлитись на планеті Ікс не можемо.

– Для людства і для «Братства сильної руки» це буде серйозною пересторогою. Справді, застережні сигнали з Всесвіту, як сказала Алена. Шкода тільки, що наші повідомлення почують

аж через чотири роки... А тепер – уперед, до сузір'я Альфа Центавра!

– Зачекайте, товаришу Навратіл, – поклав йому Мак-Гарді руку на плече. – Чи не заждати нам тут деякий час, поки розвіється радіоактивність, а потім послати вниз допоміжний літак із групою дослідників? Ми вивчили б там залишки культури й результати атомної війни. Можливо, розкрили б також таємницю смертоносного випромінювання і збагатили б цим нашу науку.

– Я не згоден з вами, товаришу Мак-Гарді. Безперечно, вони не знали, що таке культура. А потім, навіщо нам таємниця смертоносних променів? Що хорошого дало б нам вивчення гігантського кладовища невідомого людства?.. Те, що ми знаємо про нього, з нас цілком досить: воно одержало невигойну рану, бо зловживало атомною енергією. Далі йти вже не можна. Тут і наука стоїть на грані, за яку не скоро сягне.

Він увімкнув відеофон і повторив наказ:

– Напрямок на зірку Альфа Центавра А – вперед!

До кабіни керування зайшов Чан-су.

– Я перехопив повідомлення з Москви. Людство з допомогою атомної енергії оволоділо погодою на всій земній кулі. Починається наступ на льодовики Південного полюса... Амундсен посилає привітання Северсону і всім нам...

ЗМІСТ:

Частина перша
ПРОБУДЖЕННЯ

Розділ I. Син Півночі …… 6
Розділ II. За життя неандертальця! …… 16
Розділ III. Бульбашка повітря …… 25
Розділ IV. Говорить Проксима Центавра ……... 32
Розділ V. Пробудження …… 36
Розділ VI. Листи в минуле …… 42
Розділ VII. Забарна пошта зі Всесвіту …… 48
Розділ VIII. Приголомшення …… 51
Розділ IX. В краю чудес …… 63
Розділ X. Дівчина з Місяця …….. 77
Розділ XI. «Додому! Додому!» …… 81
Розділ XII. Повернення …… 89
Розділ XIII. Біля джерела багатства …… 98
Розділ XIV. Запрошення ……... 103
Розділ XV. Сміливий проект …… 109
Розділ XVI. Нова професія Северсона …… 118
Розділ XVII. Прогулянка Місяцем …….. 125
Розділ XVIII. Небезпечний дощ …….. 131
Розділ XIX. Смерть у пустелі …….. 138
Розділ XX. Друга спроба …….. 145
Розділ XXI. Праплемінник *(Зі щоденника Северсона)* …….. 151

Частина друга
ЗАВОЙОВНИКИ ВСЕСВІТУ

Розділ XXII. «Вітайте мешканців планети Ікс!» …… 167
Розділ XXIII. Крізь Сонячну систему …… 176
Розділ XXIV. Чорний пасажир …… 188
Розділ XXV. Підступні віруси …… 197
Розділ XXVI. Детективи ……... 203
Розділ XXVII. Прогулянка в безповітряному просторі ……. 212
Розділ XXVIII. Таємниця Ватсона ……... 220
Розділ XXIX. Гарний слуга – страшний хазяїн! ……. 230

Літературно-художнє видання

Вітрила романтики

Дане видання розповсюджується виключно з культурно-просвітницькою метою і не призначене для будь-якого комерційного використання чи поширення.